

ISSN 2617-0159

**МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ
АКАДЕМІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СЛУЖБИ**

**КРИМІНАЛЬНО-
ВИКОНАВЧА СИСТЕМА:
ВЧОРА. СЬОГОДНІ. ЗАВТРА**

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 2 (6)

Чернігів 2019

УДК 343.8(051)

K82

DOI 10.32755/sjcriminal.2019.02

Рекомендовано до друку вченою радою Академії Державної пенітенціарної служби (протокол № 16 від 20 грудня 2019 р.).

Кримінально-виконавча система: Вчора. Сьогодні. Завтра: науковий журнал / Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів: Академія ДПТС, 2019. № 2 (6). 126 с.

У цьому номері журналу «Кримінально-виконавча система: Вчора. Сьогодні. Завтра» вміщено статті, присвячені загальній теорії права, пенологічній теорії, кримінально-правовим та кримінологічним проблемам, організаційно-правовим питанням виконання покарань та застосування позбавлення волі, загальним питанням і забезпеченню діяльності персоналу.

Видання буде корисним для науковців, аспірантів, викладачів, магістрантів та студентів закладів вищої освіти.

УДК 343.8(051)

ГОЛОВА РЕДАКЦІЙНО-ВИДАВНИЧОЇ РАДИ:

Тогочинський О. М., д-р пед. наук, доц., ректор Академії Державної пенітенціарної служби, заслужений працівник освіти України.

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Ніцимна С. О., д-р юрид. наук, проф.

ЗАСТУПНИКИ ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА: *Гончаренко О. Г.*, д-р екон. наук,

доц., *Шумна Л. П.*, д-р юрид. наук, доц.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Борисов В.І., д-р юрид. наук, проф., академік Національної академії правових наук України, заслужений юрист України; *Глушков В.О.*, д-р юрид. наук, проф., заслужений юрист України; *Денисов С.Ф.*, д-р юрид. наук, проф.; *Денисова Т.А.*, д-р юрид. наук, проф., заслужений юрист України; *Джужжа О.М.*, д-р юрид. наук, проф., заслужений юрист України; *Доній Н.Є.*, д-р філос. наук, доц.; *Ємельянов В.П.*, д-р юрид. наук, проф.; *Колб О.Г.*, д-р юрид. наук, проф., заслужений юрист України; *Копотун І.М.*, д-р юрид. наук, проф., заслужений юрист України; *Литвинов О.М.*, д-р юрид. наук, проф., заслужений працівник освіти України; *Пальченкова В.М.*, д-р юрид. наук, проф.; *Пекарчук В.М.*, д-р іст. наук, доц.; *Рябчинська О.П.*, д-р юрид. наук, проф.; *Сердюк П.П.*, д-р юрид. наук, проф.; *Степанюк А.Х.*, д-р юрид. наук, проф.; *Шакун В.І.*, д-р юрид. наук, проф., член-кореспондент Національної академії правових наук України, заслужений юрист України; *Яковець І.С.*, д-р юрид. наук, старш. наук. співроб.; *Адамска-Худзінська Малгожата*, д-р хабілітований, проф. (Республіка Польща); *Аноріяшко М. В.*, д-р, проф. (Республіка Білорусь); *Кіліан Маттіас*, д-р хабілітований, проф. (Федеративна Республіка Німеччина); *Ляковська Катажина*, д-р хабілітований, проф. (Республіка Польща); *Партенадзе Омар Асланович*, д-р, проф. (Республіка Грузія); *Помикала Марта*, д-р хабілітований, проф. (Республіка Польща); *Сметанська Ірина*, д-р с.-г. наук, проф. (Федеративна Республіка Німеччина); *Ткач Анатолій Арсентійович*, д-р хабілітований, проф. (Республіка Польща); *Ткач Тамара Володимирівна*, д-р соц. наук (Республіка Польща).

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР: *Пузирьов М. С.*, канд. юрид. наук.

Заснований у 2017 році. Свідцтво про державну реєстрацію: КВ № 22778-12668Р від 30.05.2017

© Академія Державної пенітенціарної служби, 2019

ISSN 2617-0159

**MINISTRY OF JUSTICE OF UKRAINE
ACADEMY OF THE STATE PENITENTIARY SERVICE**

**CRIMINAL AND
EXECUTIVE SYSTEM:
YESTERDAY. TODAY.
TOMORROW**

SCIENTIFIC JOURNAL

№ 2 (6)

Chernihiv 2019

UDC 343.8(051)

DOI 10.32755/sjcriminal.2019.02

Recommended for printing by Academic Council of Academy of the State Penitentiary Service (Protocol №16 on December 20, 2019).

Criminal and Executive System: Yesterday. Today. Tomorrow: a Scientific Journal / Academy of the State Penitentiary Service. Chernihiv: Academy of the SPS, 2019. № 2 (6). 126 p.

In this issue of the journal «Criminal and Executive System: Yesterday. Today. Tomorrow» the articles, dedicated to general theory of Law, Penological theory, criminal, legal and criminological problems, organizational and legal issues of execution of punishments and application of imprisonment, general issues and ensuring of personnel's activity are placed. The publication will be useful for scientists, postgraduates, masters and the students of higher educational establishments.

UDC 343.8(051)

PRESIDENT OF EDITORIAL AND PUBLISHING COUNCIL:

Tohochynskiy O.M., Doctor of Sciences (Pedagogy), Associate Professor, President of Academy of the State Penitentiary Service, Honored Worker of Education of Ukraine.

EDITOR-IN-CHIEF: *Nishchymna S.O.*, Doctor of Sciences (Law), Professor.

DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF: *Honcharenko O.H.*, Doctor of Sciences (Economics), Associate Professor, *Shumna L.P.*, Doctor of Sciences (Law), Associate Professor.

EDITORIAL BOARD:

Borysov V.I., Doctor of Sciences (Law), Professor, Academician of National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine; *Hlushkov V.O.*, Doctor of Sciences (Law), Professor, Honored Lawyer of Ukraine; *Denysov S.F.*, Doctor of Sciences (Law), Professor; *Denysova T.A.*, Doctor of Sciences (Law), Professor, Honored Lawyer of Ukraine; *Dzhuzha O.M.*, Doctor of Sciences (Law), Professor, Honored Lawyer of Ukraine; *Donii N.Ye.*, Doctor of Sciences (Philosophy), Associate Professor; *Yemelianov V.P.*, Doctor of Sciences (Law), Professor; *Kolb O.H.*, Doctor of Sciences (Law), Professor, Honored Lawyer of Ukraine; *Kopotun I.M.*, Doctor of Sciences (Law), Professor, Honored Lawyer of Ukraine; *Lytynov O.M.*, Doctor of Sciences (Law), Professor, Honored Worker of Education of Ukraine; *Palchenkova V.M.*, Doctor of Sciences (Law), Professor; *Pekarchuk V.M.*, Doctor of Sciences (History), Associate Professor; *Riabchynska O.P.*, Doctor of Sciences (Law), Professor; *Serdiuk P.P.*, Doctor of Sciences (Law), Professor; *Stepaniuk A.Kh.*, Doctor of Sciences (Law), Professor; *Shakun V.I.*, Doctor of Sciences (Law), Professor, Corresponding Member of National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine; *Yakovets I.S.*, Doctor of Sciences (Law), Senior Researcher; *Adamska-Hudzinska Malhozhat*, PhD Doctor Habitat, Professor (Poland); *Andryashka M.V.*, PhD Doctor, Professor (Belarus); *Kilian Mattias*, PhD Doctor Habitat, Professor (Germany); *Liaskovska Katazhyna*, PhD Doctor Habitat, Professor (Poland); *Partenadze Omar Aslanovych*, PhD Doctor, Professor (Georgia); *Pomykala Marta*, PhD Doctor Habitat, Professor (Poland); *Smetanska Iryna*, Doctor of Sciences (Economy) (Germany); *Tkach A.A.*, PhD Doctor Habitat, Professor (Poland); *Tkach T.V.*, Doctor of Sciences (Social) (Poland).

RESPONSIBLE SECRETARY OF EDITORIAL BOARD: *Puzryov M.S.*, Candidate of Sciences (Law).

ЗМІСТ**I. ЗАГАЛЬНА ТЕОРІЯ ПРАВА. ПЕНОЛОГІЧНА ТЕОРІЯ**

<i>Самофалов Л. П., Стрижак А. П.</i> Характеристика основних типів легітимності влади в поглядах М. Вебера.....	7
<i>Demianenko Yu. O., Shportiuk O. M., Kvitka A. S.</i> Retrospective of minors' responsibility.....	16
<i>Oliinyk O. I., Korin A. V.</i> European public-legal standards for local referendums.....	26

**II. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ
ТА КРИМІНОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ**

<i>Карелін В. В., Подорван О. Ю.</i> Кримінологічна характеристика та запобігання насильницьким злочинам в Україні	34
<i>Останчук Л. Г., Трубілко М. О.</i> Кримінально-правова характеристика підстав звільнення суб'єктів пробації від відбування покарання.....	44
<i>Тягієв С. Р., Михайлик Д. О.</i> Роль конфіденційного співробітництва у запобіганні вчиненню злочинів в установах виконання покарань	55

**III. ЗАСТОСУВАННЯ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ:
ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА**

<i>Боднар І. В., Снітко М. Є.</i> Елементи режиму виконання та відбування покарань як складові забезпечення безпеки засуджених та персоналу установ виконання покарань.....	64
<i>Красковський Є. М., Мірошник Р. В.</i> Правові підстави та порядок застосування до засуджених фізичної сили, спеціальних засобів та вогнепальної зброї в зарубіжних країнах.....	73

**IV. ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ
ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕРСОНАЛУ**

<i>Пузирьов М. С., Сулим А. О.</i> Стан наукової розробки проблеми забезпечення безпеки персоналу у виправних колоніях України	85
--	----

V. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ГАЛУЗЕВИХ ЮРИДИЧНИХ НАУК

<i>Сергієнко Ю. Л.</i> Поняття доказів у кримінальному процесуальному праві та їх класифікація	97
<i>Сикал М. М., Сорокіна І. С., Неділя Р. В.</i> Питання вдосконалення процедури видачі (обміну) водійських посвідчень	109
<i>Ткаченко О. Г., Гетта П. Г.</i> Порівняльний аналіз організації діяльності органів протидії корупції зарубіжних країн	117

CONTENT

I. GENERAL LAW THEORY. PENOLOGICAL THEORY

<i>Samofalov L., Stryzhak A.</i> Characteristics of main types of power legitimacy in views of M. Weber	7
<i>Demianenko Yu., Shportiuk O., Kvitka A. S.</i> Retrospective of minors' responsibility.....	16
<i>Oliinyk O., Korin A.</i> European public-legal standards for local referendums	26

II. CRIMINAL, LEGAL AND CRIMINOLOGICAL PROBLEMS

<i>Karelin V., Podorvan O.</i> Criminological characteristics and prevention of violent crimes in Ukraine.....	34
<i>Ostapchuk L., Trubilko M.</i> Criminal and legal characteristics of reasons for exemption of probation subjects from sentence.....	44
<i>Tahiev S., Mykhailyk D.</i> Role of confidential cooperation of crime prevention in penitentiary institutions	55

III. APPLICATION OF IMPRISONMENT: THEORY AND PRACTICE

<i>Bodnar I., Snitko M.</i> Elements of execution and serving of sentence as security component of convicted and personnel of penitentiary institutions	64
<i>Kraskovskiy Ye., Miroshnyk R.</i> Legal basis and procedure for applying physical force, special means, and firearms towards convicts in foreign countries	73

IV. GENERAL QUESTIONS OF PROVIDING PERSONNELS' ACTIVITY

<i>Puzyrov M., Sulym A.</i> State of scientific research of the problem of ensuring the personnel safety in correctional colonies of Ukraine	85
--	----

V. CURRENT ISSUES OF THE INDUSTRIAL LEGAL SCIENCES

<i>Serhienko Yu.</i> Concepts of evidence in criminal procedural law and its classification	97
<i>Sykal M., Sorokina I., Nedilya R.</i> Improvement problems of the issuance (exchange) procedure of driving license	109
<i>Tkachenko O., Hetta P.</i> Comparative analysis of activities organization of anti-corruption bodies of foreign countries.....	117

I. ЗАГАЛЬНА ТЕОРІЯ ПРАВА. ПЕНОЛОГІЧНА ТЕОРІЯ

УДК 35.075:323.21

DOI 10.32755/sjcriminal.2019.02.007

Самофалов Л. П.,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права,

Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна;

Стрижак А. П.,

слухач 466-ої навчальної групи,

Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна

ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНИХ ТИПІВ ЛЕГІТИМНОСТІ ВЛАДИ В ПОГЛЯДАХ М. ВЕБЕРА

У статті розглянуто основні проблеми визначення поняття «легітимності влади». Висвітлено основні позиції теорії М. Вебера стосовно легітимності влади. Визначено специфіку цього інституту. На основі аналізу поглядів М. Вебера сформовано авторське розуміння поняття легітимності влади. Під час дослідження основних положень теорії М. Вебера визначено три можливих типи легітимності (домінування) залежно від їх джерел.

Ключові слова: влада, державна влада, легітимність, теорія легітимності влади, тип легітимності влади.

Постановка проблеми. Проблема легітимності політичної влади є однією з найбільш практично орієнтованих у сучасній політичній науці і конкретних щодо політичної ситуації, історії, менталітету і традицій певного суспільства. Не існує універсальних концепцій, і кожен дослідник може сприяти розвитку цієї глобальної, актуальної і важливої проблеми створення, підтримання належного рівня життєдіяльності держави, суспільства і можливостей самореалізації особистості.

Формування класичного напрямку у вивченні проблем легітимності політичної влади як суб'єкта наукового інтересу пов'язане з творчістю М. Вебера, який один з перших звернувся до цієї теми у своїх роботах і сприяв актуалізації вивчення легітимності влади. Його теорія заповнювала науковий вакуум, що тривалий час існував у системі політичних наук і теорій у контексті теорій влади,

відносин влади, відносин суспільства і державних інститутів, причин виникнення і руйнування державності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблем легітимності в контексті його джерел не обмежується дослідженнями М. Вебера, серед інших дослідників можна виділити, таких як: Д. Істон, М. Доган, Д. Хельд, Т. Лакман, П. Бергер, Р. Ферраро, Ж.-Л. Шабо та інші, які в різні часи досліджували проблеми легітимності та легалізації влади, типи легітимації влади та особливості політичних систем.

Метою статті є аналіз механізму реалізації легітимності влади в класичній теорії М. Вебера.

Виклад основного матеріалу. У самому широкому сенсі влада завжди є вольовими відносинами: особистості до себе (влада над собою), між індивідами, групами, класами в суспільстві, між громадянином і державою, між чиновником і підлеглими, між державами. Вона реалізується у сфері особистої та соціальної діяльності – політичної, економічної, правової.

Сутність влади – вольові відносини (контроль / домінування / підпорядкування). Уряд припускає верховенство, монопольне право суб'єкта приймати рішення («авторитетні рішення»), обов'язкові і значущі для об'єкта, і здатність забезпечити виконання зобов'язань, тобто контролювати об'єкт. Суспільство об'єктивно потребує влади. Вона виступає проти анархії, перешкоджає руйнівним діям, небезпечним для всього суспільного організму. Авторитет, право, насильство – засоби, за допомогою яких уряд має здатність здійснювати свою волю, має певний вплив на діяльність і поведінку людей [1].

Влада – це здатність певних соціальних суб'єктів (колективу, людей, сім'ї чи індивіда) приймати рішення, які є обов'язковими для здійснення влади, використовуючи різні методи і засоби для цього.

Державна влада – це спосіб управління суспільством, для якого характерним є вияв особливого апарату примусу (авторитету сили).

Державна влада:

– є авторитетом для громадськості (офіційно керує справами всього суспільства в цілому) і політичним, тобто регулює відно-

сини між великими і малими соціальними групами і, будучи порівняно ізольованими від суспільства (соціально неоднорідними в умовах класи, етнічні групи, нації, національні меншини тощо), спрямовує їх в інтересах тієї частини, більш-менш, яка захопила цю владу (слугує інструментом реалізації волі політичної влади);

- є суверенною владою, тобто у сфері державних справ вона має верховенство права, незалежність щодо будь-якої іншої влади як усередині держави, так і за її межами;

- здійснюється на постійній основі спеціальним апаратом влади;

- має монопольне право на застосування примусу на своїй території (державна територія);

- має монопольне право оподатковувати окремих осіб у державі (для формування бюджету – скарбниці держави);

- стосується всіх осіб (фізичних, юридичних), які перебувають у державі (винятки: наприклад, іноземні дипломати);

- видає нормативні акти [2].

Державна влада і держава не можна ототожнювати, це не те ж саме (в літературі термін «державна влада» іноді використовується як синонім «держави»). Державна влада – це спосіб управління суспільством, а держава – це спосіб (форма) організації суспільства. Державна влада є атрибутивною рисою держави, її необхідним елементом як системної освіти, оскільки основні риси державно-організованого суспільства (держави): державна влада (адміністративна основа держави), державний народ (соціальна основа розвитку); державна територія (матеріальна основа держави) [2]. Держава є організацією суспільства в цілому, керованою спеціальним апаратом влади, який поширюється на все населення країни і її території.

Термін «легітимність» належить до найпоширеніших і суперечливих категорій у суспільних і гуманітарних науках, і не тільки. Таким чином, Е. Бистрицький зауважує, що концепція легітимності дуже часто використовується в суспільстві урядом для оцінки та коментування дій представників влади, коли вирішують питання, чи є відповідність їхніх дій до законів і Конституції [3, с. 49]. Крім того, ця концепція використовується надмірно, коли вважається, що майже все, що приймається в

суспільному житті, має характеристику легітимності або має бути законним, щоб бути прийнятим.

Корінь слова «легітимність» вперше зустрічається в латинській мові (*legalis* – узаконений, законний, правовий, повноправний (легальний); *legalitas* (законний (легалізація); *legitimation* (узаконення); *legitime* (за законом, законно, на законних підставах); *legitimus* (законний, чинний (легітимний) [4, с. 300–301].

Термін «легітимність» відрізняється від терміна «законність» у тому сенсі, що «законність» просто означає «дотримання закону», а «легітимність» означає обґрунтування певних норм, інститутів або претензій до влади.

Сам термін «*legitimus*», а також термін «*legalis*», як зазначає А. Баумейстер, вперше знайдений у римському праві як юриспруденція *terminus technicus*. Обидва терміни походять від латинського *lex* і позначають відповідність закону. Римські юристи говорять про «законність опіки» або «легітимність спадщини» (*legitima hereditas*) [5, с. 22].

Слід розрізнити «легітимність державної влади» та «легальність державної влади». Останнє визначення охоплює тільки відповідність державної влади чинним законам та процедурам, що їх передбачають, а легітимність – це, перш за все, ставлення суспільства до державної влади. У процесі легітимності держава сприймає державу та її дії [6, с. 21]. Водночас слід підкреслити, що, безумовно, рішення, прийняті в демократичному суспільстві, зазвичай сприймаються як адекватні і справедливі, але є й такі, які здійснюються в інтересах суспільства і заради громадського блага.

Поняття «легітимність» і «легальність» не слід ототожнювати. Ці поняття подібні, але не ідентичні. Перший з них оціночний, другий юридичний і етично нейтральний. Однак слід зазначити, що легітимність державної влади, крім визнання її населенням, явно характеризується законністю, що є частиною легітимності і є її юридичним вираженням. Реальна легалізація державної влади, а не псевдолегалізація, може існувати лише в демократичній державі. Законодавча легалізація в умовах авторитарних і тоталітарних режимів може здійснюватися зовнішньо демократичним шляхом, законодавство може містити демократичні положення, встановлювати широкий спектр соціально-еко-

номічних прав, але, враховуючи реальну реальність, буде звільнено. Державна влада повинна бути побудована і функціонувати у світлі легітимності та законності, властивих її особливостям для держави демократичної орієнтації [7, с. 20–23].

Термін «легітимність» іноді перекладається з французької як «законність» або «узаконенність». Такий переклад не зовсім точний. Законність, що розуміється як чинна відповідно до закону, відображена в категорії «законності». Поняття такої легітимності має оціночний, етичний і політичний характер, законність – формально правова і етично нейтральна [8, с. 22]. Отже, державна влада, навіть не популярна, зазвичай легальна. Водночас, це може бути нелегітимним, тобто не сприйматися людьми, видавати закони на власний розсуд і використовувати їх як інструмент організованого насильства, домогтися свавілля і беззаконня

Отже, легальність державної влади фіксує лише відповідність державної влади наявним законам і процедурам, що їх передбачають, а легітимність – це, перш за все, ставлення суспільства до державної влади.

Сучасна система політико-політичних, суспільно-політичних відносин є відображенням історичного, політичного, управлінського досвіду, набутого суспільством, державно-управлінськими установами протягом тривалого часу історичного розвитку та вдосконалення різних методів, технологій і процедур. Незважаючи на різноманітність, неоднозначність і часткову наукову невизначеність самого поняття «легітимність політичної влади», у свідомості конкретної людини вона посідає повністю зрозуміле місце і певну роль.

У своєму дослідженні Вебер виділив три можливих типи легітимності (домінування) залежно від його джерел. Розглянемо їх.

Традиційна легітимність. Її джерелом є певна традиція, колись був створений чий-небудь порядок. Типи традиційної влади: геронтократія (влада старійшин); патріархальна (влада племінних вождів); родовий (влада монарха, яка може бути благословенна релігійними нормами); султанізм, де традиція є застосуванням насильства, а влада владика звільняється від традиційних обмежень (древні східні деспоти); влада государя над феодалами, васалами, які домінували в середньовічній епоху, і в

сучасному суспільстві виявляється в таких явищах, як вірність присязі, кодекс честі та інші.

Харизматична легітимність має джерело харизми (від грецької харизми – божественної благодаті) і ґрунтується на вірі в особистісні якості лідера, який приписує надзвичайні особисті якості: мудрість, святість, героїзм. Харизматична легітимність ґрунтується на емоційному заряді, на неправильній довірі вождя. Релігійні пророки, революційні і тоталітарні лідери мають таку владу. Харизматичними лідерами М. Вебер вважав Христа, Будду, Мухаммеда, Наполеона та інших.

Правова (раціональна) легітимність має своїм джерелом раціонально встановлені правила, норми (закони). Правова легітимність базується на раціонально-бюрократичному типі управління і на компетенції, наявності спеціальної освіти, реалізації управлінської діяльності відповідно до встановлених правил.

У країнах з домінуванням демократичних принципів управління це головний тип легітимності. В основі цього виду легітимації лежать правові норми, традиції формування і діяльності влади, які є обов'язковими як для суспільства, так і для влади [9, с. 47–48].

Головний внесок М. Вебера у вивченні політичних форм і режимів легітимності можна представити в чотирьох напрямках.

По-перше, Вебер є автором теорії легітимності влади, яка завдяки своїй універсальності дозволяє розуміти не тільки сучасний стан, але і всі форми відносин між владою і суспільством.

Другим важливим досягненням Вебера було розвиток типів політичного керівництва, що виникає в стабільних і мінливих суспільствах. Виходячи з його концепції легітимності і політичного панування, М. Вебер відповідно розрізняв типи лідерства: раціональні, традиційні і харизматичні. Кожен з них характеризувався власним стилем поведінки, використанням засобів управління, кожен з яких спирався на конкретний адміністративний персонал і соціальні верстви. Принципово важливим є виділення М. Вебером лідерства харизматичної композиції, яка виникає в умовах соціальної та політичної нестабільності.

Третім напрямком діяльності М. Вебера є аналіз соціальної основи політичної стабільності та нестабільності. На основі цієї категорії М. Вебер розробив набагато складнішу, багатоваріантну сис-

тему соціальної стратифікації, ніж клас. Особи, на думку М. Вебера, прагнуть встановити в суспільстві свої позиції, зміцнити свій соціальний статус. У тих випадках, коли така консолідація пов'язана з реалізацією економічних інтересів, як у економічно розвинених суспільствах, формуються класові інтереси. Однак свідомість індивідів не може бути безпосередньо пов'язана з класовими цінностями. Люди часто сприймають себе як частину не стільки класу, скільки етнічної, племінної або релігійної спільноти.

Четвертим напрямком досліджень М. Вебера є аналіз політичного процесу як загрози переродження демократії в диктатуру. Особливою небезпекою в цьому плані є бюрократія, яка має експертні знання і тому має унікальну можливість сконцентрувати владу в своїх руках. Для того, щоб обмежити владу бюрократії та підтримувати соціальну систему демократичною, стабільною, М. Вебер формулює концепцію демократичного типу «лідера плебіситу», завданням якого, по-перше, є забезпечення контролю за діями адміністративної бюрократії, що перешкоджає її прийняттю політики, і, по-друге, забезпечення суспільства конкурентним відбором політичних лідерів [10, с. 64]. Отже, вирішення цих завдань можливе лише за умови, що харизматична влада лідера протиставляється владі бюрократії. Лише таке поєднання раціонально-правової сили, персоніфікацією якої є бюрократія, і влада харизматичної особи, заснованої на ірраціональній вірі має у її надзвичайних якостях, може, на думку Вебера, забезпечити необхідну стабільність і процвітання суспільству.

Висновки. Отже, легітимність, на думку М. Вебера, означає визнання влади, її законності і виступає гарантом стабільності наявних у суспільстві структур і процедур. Легітимність є центральним елементом явища, яке Вебер назвав «політичним домінуванням», що передбачає такий соціальний порядок, де накази упорядковуються і виконуються. Однак виконання наказів, на думку Вебера, може бути досягнуто не тільки застосуванням сили. Головне, що будь-яка влада діє в рамках певних соціально розвинених норм і правил співіснування і базується на цих нормах у своїй діяльності. Якщо правила визнаються більшістю в суспільстві, можна бути впевненим, що державна влада має достатньо міцний фундамент, має легітимну основу для своїх дій.

Легітимність влади може розглядатися як один з найважливіших ресурсів, що дозволяє значно менше обмежуватися у своїх діях. Така свобода дій дає владі певний вибір: використовувати наявну владу, реалізувати тільки свої власні інтереси, які суперечать громадськості, або здійснювати соціально-економічний розвиток на благо суспільства в цілому.

Список використаних джерел

1. Поняття влади. Співвідношення політичної та державної влади, державної влади і держави. URL: <https://www.vuzlib.su/beta3/html/1/11993/12015/>.
2. Державна влада – поняття, ознаки, співвідношення державної влади й держави. URL: <http://yurist-online.com/ukr/uslugi/yuristam/literatura/stati/tgp/024.php>.
3. Бистрицький Є. Легітимація як дієве філософське поняття. *Філософська думка*. 2009. № 5. С. 49–59.
4. Скорина Л. П., Чуракова Л. П. Латинська мова для юристів: підручник. 2-ге вид., виправл. і доповн. Київ: Атіка, 2006. 416 с.
5. Жаровська І. М. Легітимність державної влади у демократичній державі. *Університетські наукові записки*. 2009. № 3. С. 20–23.
6. Матвеев С. Легітимність і легальність як ознаки державної влади. *Юридичний вісник*. 2014. № 3. С. 20–23.
7. Жаровська І. М. Генезис принципу легітимності державної влади та проблеми його впровадження у сучасному суспільстві. *Європейські перспективи*. 2012. № 4. С. 19–23.
8. Баумайстер А. Апорії модерної теорії легітимації. *Філософська думка*. 2009. № 5. С. 22–33.
9. Санистебан Л. Политические системы и легитимность. *Диалог*. 1993. № 4. С. 45–49.
10. Цыганков А. П. Современные политические режимы: структура, типология, динамика: учеб. пособие. Москва: Интерпракс, 1995. 295 с.

Samofalov L., Stryzhak A.

CHARACTERISTICS OF MAIN TYPES OF POWER LEGITIMACY IN VIEWS OF M. WEBER

The main problems of the concept definition of "legitimacy of power" are considered in the article. The main points of M. Weber's theory regarding the legitimacy of power are also highlighted in the article. The specifics of this institute are determined. Based on the analysis of M. Weber's views, the author's understanding of the concept of power legitimacy was formed. By exploring the basic persuasions of Weber's theory, there are identified three possible types of legitimacy (domination), depending on their sources.

The problem of power legitimacy is emphasized to be one of the most practically oriented one in modern political science and specific to the political situation, history, mentality and traditions of a certain society. There are no universal concepts, so any researcher can contribute to the development of this global, actual and important problem of creating and maintaining the proper level of a state's vitality, society and opportunities for individual self-realization.

Legitimacy is a central element of the phenomenon that Weber called "political domination", which envisages such a social order which are ordered and executed. However, the execution of orders, according to Weber, can be achieved not only with the use of force. The main thing is that any government operates within the framework of certain socially developed laws and rules of coexistence and is based on these norms in its activity. If the rules are recognized by the majority in society, one can be sure that the state government has a solid foundation, a legitimate basis for its actions. Power legitimacy can be seen as one of the most important resources, allowing much less restriction in their actions. Such freedom of action gives the government a choice: to use existing power, to realize only their own interests that are contrary to the public, or to carry out socio-economic development for the society's benefit as a whole.

Key words: power, state power, legitimacy, theory of power legitimacy, type of power legitimacy.

References

1. *The concept of power. The correlation of political and state power, state power and state*, available at: <https://www.vuzlib.su/beta3/html/1/11993/12015/> (last accessed: 01.08.2019).

2. *State power - concepts, signs, correlation of state power and state*, available at: <http://yurist-online.com/ukr/uslugi/yuristam/literatura/stati/tgp/024.php> (last accessed: 01.08.2019).

3. Bystrytskyi, Ye. (2009), "Legitimation as an effective philosophical concept", *Philosophical thought*, № 5, pp. 49–59.

4. Skoryna, L. P., Churakova, L. P. (2006), *Latin for Lawyers*, Atika, Kyiv.

5. Zharovska, I. M. (2009), "Legitimacy of state power in a democratic state", *University Research Notes*, № 3, pp. 20–23.

6. Matveev, S. (2014), "Legitimacy and legality as signs of state power", *Legal Bulletin*, № 3, pp. 20–23.

7. Zharovska, I. M. (2012), "The genesis of the principle of legitimacy of state power and the problem of its implementation in modern society", *European perspectives*, № 4, pp. 19–23.

8. Baumaister, A. (1993), "Aporia of the modern theory of legitimation", *Philosophical thought*, № 5, pp. 22–33.

9. Sanisteban, L. (1993), "Political systems and legitimacy", *Dialogue*, № 4, pp. 45–49.

10. Tsyhankov, A. P. (1995), *Modern political regimes: structure, typology, dynamics*, Interpraks, Moscow.

UDC 347.51:376:343.8

DOI 10.32755/sjcriminal.2019.02.016

Demianenko Yu. O.,

Ph.D. in Psychology, Associate Professor,
Senior Scientific Researcher of the Department
of Scientific Activities and International Cooperation,
Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine;

Shportiuk O. M.,

Senior Scientific Researcher of the Department
of Scientific Activities and International Cooperation,
Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine;

Kvitka A. S.,

Junior Scientific Researcher of the Department
of Scientific Activities and International Cooperation,
Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine

RETROSPECTIVE OF MINORS' RESPONSIBILITY

The article examines historical approaches to juvenile responsibility for wrongdoing. The views of the Middle Ages philosophers who studied the causes of crime, their motives, defended the principles of individualization of punishment, noted that punishment should be preventive.

The creation of correctional facilities for children without parents, homeless, abandoned and juvenile offenders is considered in Europe. The responsibility of minors in the Russian Empire is investigated. The post-revolutionary period is considered.

The legislative changes introduced by the Criminal Code of 1960 of the Criminal Code of Ukraine in 2001, the adoption of the Law on Probation and the establishment of juvenile probation centers are characterized.

Key words: minors, crimes, responsibility, history, educational institutions, educational activities, juvenile probation.

Target setting. Juvenile delinquency as an extremely dangerous social phenomenon has existed in all historical times and has been a constant problem of life for every nation and community. Society has always looked for ways to overcome this phenomenon, taking into account the physiological and age characteristics of juvenile offenders. Many scientific works are devoted to the development of preventive measures, the humanization of juvenile law, the creation of optimal social and pedagogical conditions for correcting and re-educating adolescents who are in conflict with the law, but not enough attention is paid to the historical analysis of juvenile offender liability.

Actual scientific researches and issues analyses. Analysis of recent research and publications. In their works the history of development of responsibility of minors was studied by famous lawyers, educators, psychologists: E. Hilmanov, V. Hlushkova, T. Honchar, K. Dolhopolov, L. Dubchak, Ya. Kvitka, S. Kyrenko, A. Klevtsov, N. Kovtun, N. Krestovska, N. Orlovska, T. Prykhodko, O. Severin, V. Tatsii, O. Fedoruk, H. Chechel, and others.

Purpose setting. The purpose of the article is to conduct a retrospective analysis of the development of approaches to the responsibility of juvenile offenders, to study the history of the creation of public and private institutions for the custody and upbringing of children in conflict with the law.

Statement of basic materials. The ideas of educating the younger generation in the spirit of compliance with the laws that existed in society were expressed in ancient times. It is worth mentioning that in the Ancient World philosophers tried to answer the question: why are minors committing crimes? What should be the responsibility for their offenses? How to educate such offenders?

The first attempts to identify trends and approaches in dealing with juvenile offenders were developed in the writings of ancient philosophers: Aristotle, Democritus, Confucius, Pythagoras, Plato, Socrates, Cicero.

Mints M., analyzing the sociology of criminal manifestations, leads the assertion of philosophical thoughts of eminent philosophers.

So, Plato tried to investigate the causes of the crimes, their motives. He argued for the principle of individualization of punishment, which, in his opinion, should be consistent not only with the nature of the perpetrator, but also with the motives of the perpetrator, to take into account manifestations of fraud, cruelty and youthful credulity. He committed the death penalty, noted the personal nature of the punishment, that is, it should not extend to the offender's offspring, even in cases of encroachment on the state system. It is also noteworthy that Plato did not associate charity and evil with the natural qualities of a person, but with his upbringing, he believed that punishment should not only be punished, but also brought up.

The great philosopher and teacher of Alexander the Great, Aristotle, believed that the punishment to which the juvenile offender

should be should be preventative in nature and should cause fear in others who embarked on the path of crime, and at the same time on all citizens of the state. In sentencing, Aristotle considered it advisable to take into account the circumstances of the crime and not punish for crimes committed in circumstances "beyond the ordinary forces of human nature", that is, legitimate behavior should not require manifestation of heroism, and suggested delinquency. He was firmly convinced that the offender becomes corrupted by his will, but his spirit must rule over the body and mind over instinct as master over the slave.

Roman speaker and lawyer Cicero considered as the most important source of crimes "unreasonable and greedy passions to external pleasures, with infinite recklessness to satisfaction of needs", and also hope for impunity. Hence the recognition of the importance of punishment, which pursues the goal of universal and private prevention, which ensures the safety of society.

Seneca, a Roman philosopher and political figure, a writer like Plato, believed that punishment should seek both the correction of the guilty and the security of society through preventive influence on its other members [4, p. 87–89].

In various historical epochs, the state, regardless of socio-economic formation, has struggled with the phenomenon of child crime, studying the nature of the personality of the juvenile offender, involving the church, society, issuing special laws aimed at overcoming crime; Determined the degree of punishment of a minor (expulsion, expulsion, bail, fines, imprisonment and even the use of the death penalty, etc.).

Exploring the problem of juvenile responsibility, it should be noted that Confucius, Pythagoras, Plato, and Socrates argued that the traditional punishment should be replaced by correct education. And Democritus stated that human behavior should be based on a sense of obligation, not a fear of punishment, so punishment should be based on the principle of sufficiency and expediency [6].

In the Renaissance, philosophical ideas aimed at preventing crime dominated as one of the main elements of its eradication. This position was expressed in their writings by Thomas More, Tomazo Campanella, Bacon.

At the XVIII century, the rapid development of the doctrine of crime and its response began. Locke, Helvetius, Holbach, Diderot, Bentham, and other philosophers have also written about the causes of crime and measures to combat it, noting the social disorder of society and the need to prevent crime. In his work, *Crime and Punishment*, Beckaria noted that the purpose of punishment was not to torture or torment a person, but to prevent the perpetrator from harming society again and to keep others from committing the same thing.

At the end of XVIII beginning of XIX century many. European countries are experiencing correctional facilities for children left without parents, homeless, abandoned, and juvenile offenders. Later, differentiation of offenders into children and adolescents arises, and over time the issue of creating special juvenile correctional shelters arises. The first such institution was opened in Florence (Italy) - it was a home for abandoned and vicious children. In the second half of the eighteenth century. In Switzerland, well-known educator humanist I. Pestalozzi organized a "Poorer Institution", which brought together children from poor families and orphans. Collecting these children, the educator believed that physical labor in spinning and weaving workshops, on the farm and in parallel teaching them literacy and treatment would "teach them to live humanly" and protect them from neglect and begging [10, p. 22].

In France in the early XIX century the Mettreese Colony (1839) was established, in which there was a "House of Parental Corrections", which accommodated pedagogically neglected children whom parents could no longer cope with. These children have not committed any wrongdoing, but have been prone to it. After working with such children, which included mental and physical development, religious education, they returned to their families [7].

At the end of the XIX century. a "Care Society" was opened in Paris to deal with "morally neglected" children deprived of parental care (poor and homeless), potential criminals. Medical examinations were carried out here, they showed aptitudes and abilities. The "completely spoiled" were sent to penitentiary institutions, ill ones - to the hospital, pedagogically neglected - to orphanages and charitable institutions.

In England, the Corrections and Care Union was set up to provide shelter for the homeless in which they received their primary education and handicrafts. The Union took care of the employment of young people leaving the asylum, which was important for preventing and overcoming unlawful behavior and preventing offenses [10, p. 23].

The "School of the Abandoners", founded by Lord Schaeffsbury, also took care of the homeless minor, gave them education and taught crafts. The patronage of these children was carried out through charity work of both the state and the public.

In the second half of the XIX century. in England, along with the educational complex-colony for juveniles Stepney House (1867), a maritime school for "difficult" teenagers was created by Dr. T. Bernard in Norfolk, where the means of prevention and pedagogical influence on the illegal behavior of teenagers is maritime discipline and maritime discipline [9].

In Germany, public institutions for "particularly difficult" children, pedagogically neglected adolescents and offenders existed closed Hagenau establishments in Alsace, with children between the ages of 8 and 14 and boys between 14 and 21 years old. At the same time, teenage offenders made up only a third of the entire contingent, and the rest were children who were adopted at the request of their parents or of families where their parents were deprived of parental rights [10, p. 24].

In Zellendorf, there was the Am-Urban Institute for the Abandoned Children, founded in 1824. The facility housed children ages 6-16, who were also grouped in groups of 15 people. Each group had its own tutor. For the re-education of children, they used work that allowed them to acquire certain professional skills, provided them with primary education, formed hygienic on-the-go and healthy lifestyle skills (physical exercises), nurtured a sense of cheerfulness, aesthetic perception of the world [7].

As for domestic approaches to re-education of minors, the first mention of the responsibility of minors is found in the territory of Kievan Rus in the collection of ancient Russian law. In the early feudal state, childhood was not perceived as a value, and children were considered to be only family members and had no personality of

their own. Therefore, juvenile delinquency was considered a family problem. The preferred type of punishment was corporal punishment.

In tsarist Russia, the first foster homes for homeless and abandoned newborns appeared in Peter I's time. With the adoption of the Military Article in 1715, which governed liability for war crimes, minors act as a special subject of criminal responsibility. The Decree of Catherine II stated that persons under the age of 17 should be brought to the Senate to determine the extent of their guilt, and juveniles of 10-15 years who committed crimes were punished with harshness [3].

The next stage in the development of juvenile criminal law was the adoption in the Russian Empire of the Criminal and Correctional Penalties of 1845, which set the age of criminal responsibility from 10 years, and the court was obliged to establish: "with understanding" or "without understanding" acted a minor, aged 10 to 14 years. Depending on their age, the seriousness of the crime and the form of guilt, the minors could be transferred to parental education, sent to hard labor, correctional facilities, and could be sent to the monastery for correction. In the second half of the nineteenth century. In Moscow, at the Simon Monastery, a correctional school was opened, headed by young talented teacher M. Rukavishnikov [1].

In 1871, under the leadership of A Gerd, the first school for the hard-to-educate was organized, the St. Petersburg Agricultural Colony for Offenders. educational work in which it was based on the principles of humanism and respect for the individual, which radically distinguished it from similar correctional institutions in Western Europe. Increasingly well-known educators, doctors, biologists, and public figures are paying attention to the peculiarities of physiological and psychological development of juvenile offenders, as a rule, the presence of mental disorders and the need for a special approach to punishment, and involve the church and society in their upbringing.

In the Criminal Code, the Russian Empires of 1903 divided 3 age categories of minors: 10–14 years, 14–17 years, 17–21 years, and established the possibility, depending on the gravity of the crime, for the first two categories of substitution of appropriate punishment by forced education or its mitigation. Later, children's courts were created

in 1910, and in practice, such a measure of influence as the "transfer to responsible supervision" by the caregiver was introduced. Only an experienced teacher could act as a guardian in court [2, p. 16].

After the October Revolution of 1917, the humanization of criminal influence on minors took place: the jurisdiction of general courts and imprisonment for persons under the age of 17 were abolished, as it was believed that imprisonment did not fulfill the purpose of serving sentences: no more corrected, no more sentenced persons it spoiled them morally. A significant number of juvenile offenders have been released from prison. This refusal to prosecute juveniles has led to a sharp rise in crime. On the basis of the Decree of January 14, 1918, commissions were created for minors who had a medical and psychological orientation.

Agricultural colonies were being set up to house 18-year-olds, up to 21 years of age. At the same time, juvenile delinquent offenders with multiple convictions created labor communes that recruited prisoners on a voluntary basis.

Since 1921, following the adoption of the "Regulations on Minor Offenders", by court order, they have been placed in correctional homes (but not more than 20 years old). Later, they were reorganized into factory apprenticeship schools, in which persons aged 15 to 18 were serving their sentences. Later, the age of juvenile responsibility was reduced to 12 years, the list of crimes for which they were sent to correctional facilities was expanded, and the types of juvenile institutions were identified: isolation facilities, labor colonies, and distribution facilities.

For the first time in pedagogical practice, mass re-education of offender children in the labor colony named after A.G. M. Gorky, who was near Poltava and in the children's commune them. FE Dzerzhinsky (1920–1928) of the suburbs of Kharkiv was held by an outstanding teacher, writer, public figure AS Makarenko, developing the theory and methodology of upbringing in the collective and the theory of family upbringing [5].

In 1960, the Criminal Code fixed at the legislative level two types of punishments applicable to minors: imprisonment and correctional labor without deprivation of liberty. Substantial changes in the law on prosecution, imposition and serving of sentences occurred after the

adoption of the Criminal Code on April 5, 2001. For the first time, the entire section on "Features of Juvenile Criminal Responsibility" is devoted to the regulation of the punishment of minors. It regulates the procedure and conditions of sentencing. The main types of punishments and additional punishments were also applied to minors.

It should be noted that in recent years the number of juveniles in correctional facilities has decreased dramatically. This is due to new approaches to combating juvenile delinquency, which are being implemented with the adoption of the Law of Ukraine on Probation. The advantage of probation for minors is that they are re-socialized and corrected in the community, without isolation from society, separation from the family, which prevents the traumatic impact that the minors were subjected to while in detention. Juvenile Centers set up in the Probation Service provide an individualized approach to the provision of rehabilitation services, as well as implement social and educational activities to change criminal thinking and re-socialization.

Conclusions. Analyzing the historical stages and approaches to the responsibility of minors, we can draw the following conclusions:

- child crime is a constant problem in every society;
- for a long time, the problems of the offenses of children and adolescents, their upbringing and re-education were mainly taken care of by public figures, doctors, retired military personnel and teachers;
- only a minimum age of criminal responsibility was established over time, which was associated with the physiological process of being aware of, managing and understanding their actions and the dangers of their actions;
- the humanization of the legislation has led to the restriction and mitigation of the responsibility of minors, the use of social-educational and psychological-pedagogical approaches.
- an important step in the fight against juvenile delinquency was the adoption of the Law of Ukraine "On Probation" and the introduction of social-educational measures that provide an individual approach to the provision of rehabilitation services and include a number of social-educational measures.

References

1. Detkov, M. H. (1999), *Prisons, camps and colonies of Russia*. Moscow: Verdict-IM.

2. Drill, D. A. (1888), *Juvenile offenders*. Moscow: the publishing house of A. I. Mamontov.
3. Yesipov, V. V. (1898), *Essay on Russian Criminal Law. Part General. Crime and criminals. Punishment and convicts*. St. Petersburg.
4. Mints, M. O. (2009), *Sociology of deviant behavior: a textbook*. Mykolaiv: publishing house of Petro Mohyla.
5. Marochko, V. I. (2009), *Makarenko Anton Semenovysh. Encyclopedia of the History of Ukraine: in 10 volumes*, Kyiv: Scientific Opinion, Vol. 6, pp. 438.
6. *The materialists of ancient Greece* (1955), Moscow: State. Publishing House of Political Literature.
7. Oliferenko, L. Ya. (2002), *Socio-pedagogical support for at-risk children*, Academy, Moscow.
8. Ukraine (2015), *On probation: Law of Ukraine*, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.
9. Seletskiy, A. I. and Tararukhin S. A. (1981), *Minors with deviant behavior*, Kiev. higher school of the Ministry of Internal Affairs of the USSR, Kyiv
10. Fedorenko, O. I. (2008), *Training future law enforcement officials for social and educational work with adolescents*, Luhansk, Taras Shevchenko Luhansk National University.

Дем'яненко Ю. О., Шпортюк О. М., Квітка А. С.

РЕТРОСПЕКТИВА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ

У статті розглянуто історичні підходи до відповідальності неповнолітніх за протиправні діяння. Досліджено погляди філософів Середньовіччя Арістотеля, Демокріта, Конфуція, Піфагора, Платона, Сократа та ін., які вивчали причини вчинення злочинів, їх мотиви, відстоювали принципи індивідуалізації покарання, зауважували на тому, що покарання повинно мати профілактичний характер.

Розглянуто створення в країнах Європи виправних закладів для дітей, які залишились без батьків, безпритульних, занедбаних, а також неповнолітніх злочинців: Заклад для бідних (Італія), Меттрейська колонія, Товариство піклування (Франція), Союз виправлення та піклування, Шкільний союз обідранців (Англія), державні заклади для «особливо важких» дітей (Німеччина) та ін. Проаналізовано наступний етап розвитку кримінального законодавства щодо неповнолітніх – прийняття у Російській імперії Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 року, відповідно до якого залежно від віку, тяжкості злочину та форми вини неповнолітні могли передаватись на виховання батькам, направлялись на каторжні роботи, у виправно-виховні установи, могли бути віддані на виправлення в монастирі. Пізніше у 1715 р. з прийняттям Військового артикулу неповнолітні виступають як спеціальний суб'єкт криміна-

льної відповідальності. Розглянуто післяреволюційний період, який характеризувався гуманізацією заходів кримінального впливу на неповнолітніх, створення комісії для неповнолітніх, створення трудових будинків, трудових колоній та дитячих комун.

Охарактеризовано зміни в законодавстві, які впроваджено Кримінальним кодексом у 1960 року та закріплено 2 види покарань, що застосовувались до неповнолітніх: позбавлення волі і виправні роботи без позбавлення волі; прийняття Кримінального кодексу України 2001 року, в якому вперше цілий розділ «Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх» присвячено врегулюванню призначення покарань неповнолітнім. Розглянуто наступний прогресивний етап у питанні відповідальності неповнолітніх – прийняття Закону України «Про пробацію» та створення центрів ювенальної пробації.

Ключові слова: неповнолітні, злочини, відповідальність, історія, виховні установи, виховні заходи, ювенальна пробація.

UDC 342.8

DOI 10.32755/sjcriminal.2019.02.026

Oliinyk O. I.,Ph.D. in Law, Associate Professor, First Vice-Rector,
Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine;**Korin A. V.,**officer of academic group 361,
Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine

EUROPEAN PUBLIC-LEGAL STANDARDS FOR LOCAL REFERENDUMS

The European standards in the field of functioning the institute of local self-government are considered. The basic normative-legal acts of the Council of Europe that determine holding of local referendums are analyzed. The issue of determining the subject of a local referendum is considered. So, the subject of the local referendum are issues that are within the competence of local self-government and issues related to the revision of the boundaries of administrative and territorial units.

Key words: local referendum, people's initiative, democracy, people's power, local self-government.

Target setting. A local referendum, among other forms of direct democracy, is recognized as its most priority form, since it is in this case that the strong-willed expression of the main issues of local importance is exercised. From the practice of European countries, it seems that the referendum, as a manifestation of a people's initiative, is an effective mechanism of articulation of citizens' attitudes towards certain decisions of state authorities or targets of the local government. The institute for holding local referendums is enshrined in the Law of Ukraine "On Local Self-Government", but its practical implementation requires clarification and improvement through the borrowing of world experience.

Actual scientific researches and issues analysis. Some issues of the referendum institute were investigated by such scientists as V. F. Kotko, V. F. Pohorilko, V. N. Mamichev, V. L. Fedorenko, H. V. Sintsov, V. M. Shapoval and others. Despite the sufficiently active development of the problem of referendum in European law and the considerable number of papers in this field, there is still a lack of comprehensive comparative analysis on this issue, which makes the actuality of this scientific article.

The purpose of the article is to make a comparative-legal analysis of the main legal acts that determine the holding of local referendums in European countries.

The statement of basic materials. The standards of the Council of Europe in the area of local democracy envisage the involvement of a wide range of individuals in solving issues of local importance. In accordance with the Convention on the Alienation of Foreigners in Public Life at the local level dated February 5, 1992, States parties undertake to bring about efforts to ensure the proper involvement of aliens living in a con on issues of local life (Article 4) [1].

In accordance with Recommendation No.R (96) “On Referendums and Public Initiatives at the Local Level”, a consultative local referendum empowers foreigners and representatives of national minorities to participate in national elections. Enacting clause to the Recommendation contains warnings that practice of holding local referendums is connected with a number of potential risks (for example, "unwieldiness" of the process, risk of de-legitimation of representative character, local institutions, ability to make controversial decisions by adjacent bodies on issues of jointly interest) that are necessary to avoid. However, it is emphasized that the institutionalization of a local referendum of a national initiative within the framework of legal regulation is a way that guarantees the proper use of given institutions of direct democracy and reduces potential risks [2].

As it is noted in the Appendix to the Recommendation, in most Council of Europe member states, citizens have the opportunity to express their opinions through two institutes – a referendum and a people’s initiative.

Recommendation Rec (2001) 19 of the Committee of Ministers of the Council of Europe "On Participation of Citizens in Local Public Life" emphasizes that local democracy is one of the cornerstones of democracy in Europe, and its strengthening is an act of strengthening. The Enacting clause to the Recommendation states that measures should be taken to involve citizens more directly in the management of local affairs, in order to preserve the effectiveness and efficacy of such management, with the following important principles in mind:

- guaranteeing citizens the right to get access to clear, comprehensive information about the diverse issues that make up their local communities, and to make the right decisions about their most important decisions (paragraph 1 of Annex I to the Recommendation);

- developing a general approach to the issue of citizens' education, linking as a mechanism of pre-eminent democracy, and also the form of direct learning in decision-making and in managing local affairs (paragraph 5 of Annex I to the Recommendation);

- ensuring that information is exchanged in and between countries on good practices related to local citizens' accountability (paragraph 8 of Annex I to the Recommendation) [3].

Legislative implementation of the right for a local referendum presupposes the existence, first of all, of a constitutional provision for holding referendums at the local level, consolidation of this norm in a special law on a local referendum and other normative and legal acts that specially regulate the procedure of holding referendum at local level. The procedure of holding local referendums itself is determined by the acts of local (regional) self-governing bodies [4]. The European Charter of Local Self-Government obliged the signatory states to enforce the basic legal norms that guarantee legal, administrative and financial autonomy of local communities and their bodies.

European standards in the sphere of functioning of the institute of local self-government consolidate the basic provisions at the level of the community of states, by means of norms of international law, and in the national (interstate). Thus, European standards for the functioning of local democracy establish rules that are recognized by most states. As, for example, the World Declaration of Local Government (1985), European Model Convention on the Basic Principles of Transfrontier Co-operation between Territorial Communities or Authorities (1980), European Declaration of Urban Rights (1992), European City Charter (1993), European Charter on Youth Participation in Municipal and Regional Life (1994). The adoption and implementation of these international normative and legal acts testifies to the existence of clearly defined international standards of local self-government, and to the status of administrative

and territorial units not only in European, but also in European countries [5, p. 29].

Recent European Standards for Referendum Legislation Formulated in the Referendum Code of Good Practice Approved by the Council for Democratic Elections for its 19th Session (2006) and Venice Commission at its 70th plenary session (2007). The final approval of the guidelines for the organization and holding of referenda, set out in the Code, was facilitated by the adoption of Recommendation of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe No.1821 “On the Code of Good Practice on Referendums” dated 23.11.2007 and the Declaration of the Committee of Ministers of the Council of Europe “On the Code of Good Practice on Referendums” dated 27.11.2008 [6, p. 43].

Currently, Ukraine is not a member of the European Union, but has been a member of the Council of Europe since 1995, and such membership imposes certain obligations on our state, including the provision of European standards of welcome. On 15 February 1996, the Committee of Ministers of the Council of Europe approved Recommendation No. R (96) 2 “On Referendums and Public Initiatives at the Local Level”. The emphasis is on the fact that the institutionalization of the referendum and the people’s initiative within the limits of legal regulation is the one that guarantees the proper use of these institutions of direct democracies and restrict potential risks. At the same time, Committee of Ministers of the Council of Europe expresses its concern that the referendum practice entails a number of risks, such as the risk of delegitimizing the representative body, the risk of significant referendum expenditures, The ideas embodied in the guideline of the aforementioned recommendation of the Committee of Ministers of the Council of Europe found their continuation in Parliamentary Assembly of the Council of Europe (hereinafter – PACE) Resolution No. 1121 “On Instruments for Citizens’ Taking Part in Representative Democracy”, 1997 [7].

The PACE notes that real democracy depends on the active involvement of all citizens in community affairs. However, in 1997, the PACE considered the referendum as an auxiliary instrument, giving priority to parliamentary democracy (paragraph 2 of resolution

No. 1121, "On the Tools for the Participation of Citizens in Representative Democracy", 1997). In fact, from the very name of this resolution, it appears that it is largely devoted to instrumentation of the representative democracy. The risks which referendum institute contains are indicated. In particular, in paragraph 9 of the resolution analyzed, attention is drawn to the fact that the referendum may be used by the executive branch to strengthen its powers. Through correlation between direct and representative democracy, while PACE preferred the last one and mentioned that abuses connected with the referendums should not hide its real goal that was to ensure maintaining of representative democracy by wider citizens' attraction, because their participation consolidate the democracy and is an effective action against its "diseases" (paragraph 13 of the resolution). Thus, the referendum casts an optional, supportive role in the system of representative democracy. At the same time at the paragraph 12 of the analyzed PACE Resolution dated 1997, however, it emphasized that immediate consultations with the public make it possible to legitimize their own decisions and to make minority decisions heard.

In 2001, the Committee of Ministers of the Council of Europe adopted Recommendation No. 19 (2001) "On the Participation of Citizens in Local Public Life", as well as some of their points on referenda. The Committee of Ministers of the Council of Europe recommended, concerning referendums, that member states to adopt legislation in order to facilitate the initiation of referendum procedures and popular initiatives, to reduce the age requirement for young people to be able to take part in referendums, and to involve foreigners into local referendums. Already in the 2000s, the PACE's rhetoric on direct democracy gradually began to change. In PACE Resolution No. 1353 "On Strengthening Democratic Institutions as a Guarantee of Future Democracy" dated 2003 concludes that one of the major problems of modern democracy is the removal of citizens from political processes, a decrease in the level of trust in politicians and political parties, the elections, and also the need for a new re-election is expressed (paragraph 4). It is proposed to involve citizens more actively in the decision-making process, to pay attention to informing citizens in order to elicit their feelings of complicity in the decision-making process; to activate educational work in the spirit of

democracy (paragraph 9 of PACE Resolution 1353 dated 2003). A proposal to widespread adoption of electronic voting (paragraph 10 of the said Resolution) and a call for the widest possible use of referendums and popular initiatives (paragraph 15). As we can see, in comparison with the recommendation dated 1997, the emphasis is gradually shifting from recognizing the referendum as an auxiliary tool for recognizing it as a self-governing instrument of direct democracy. Ultimately, a European Union law instrument that emphasized the importance of a referendum on the legal systems of European countries, became PACE Recommendation No. 1704 “Referendums: Towards a Good Practice in Europe” that was adopted in April 29, 2005 (at the 16th meeting of PACE) [8].

This document finally broke the stereotypes concerning referendums; it is possible to say that it testifies to the successful promotion of the ideas of direct democracy in Europe. In Recommendation No. 1704, “Referenda: Towards a Good Practice in Europe”, PACE stated that referendums form an ancient political tradition in a number of European countries, and in other countries, their implementation coincided with the transition to a pluralistic and representative democracy. The PACE considers referendums to be one of the tools that enable citizens to take part in decision-making. The PACE recognizes the important contribution that is made by organized civil society within the limits of “participatory democracy”. PACE Recommendation number 1704 “Referenda: Towards a Good Practice in Europe” was adopted before ratification the European Union Constitutional Treaty. That is why PACE made assumption that it might be a great event because nearly 250 million citizens had to take part in all-European national referendums (in the aggregate of all national referendums), which was to become the largest national vote in the world for all time. As is known, the European Union Constitutional Treaty did not receive popular support [9, pp.187-188].

In this way, international and European standards reinforce the basic costs of direct democracy.

The legislation of European countries provides for the possibility of holding a regional, local or both referendum.

Legislative definition of the subject of a local referendum in European countries is done by two means: firstly, by identifying the

issues that can be raised in a referendum; secondly, by identifying issues that cannot be cast in a referendum. The legislation of many countries does not impose restrictions on the issues that can be cast in a referendum (Czech Republic, Estonia, Finland, France, Lithuania, Malta, Poland) [10].

Conclusions. Thus, the institute of holding local referendums is fixed at the levels of international law, European normative-legal acts and domestic law.

The procedure for holding local referenda is governed by the legislation on local self-government or by local executive bodies. The subject of a local referendum contains issues that are within the competence of local self-government and issues related to the revision of the boundaries of administrative and territorial units. In the federal states, referendums are to be held in respect of the constitution (status) of the subjects of the federation. Like most national referendums, the majority of cases cannot be subject to fiscal issues. In all countries, local referenda do not address issues that fall within the national competence.

References

1. Council of Europe (1992), *Convention on the Participation of Foreigners in Public Life at Local Level*: Convention, International Document, available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_318.
2. Council of Europe (1996), *On Referendums and Popular Initiatives at Local Level*: Recommendation, International Document.
3. Council of Europe (2001), *On the Participation of Citizens in Local Public Life*: Recommendation, International Document.
4. Council of Europe (1985), *European Charter of Local Self-Government*: Charter, International Document.
5. Shkabarо, V. M. (2013), "International and Legal Standards for Territorial Governance", *Bulletin of the Alfred Nobel Dnipropetrovsk University*, No. 1 (4), pp. 28–36.
6. Pavlenko, I. A., Makarov, H. V. and Tokar-Ostapenko, O. V. (2016), *Legislative Regulation of the Local Referendum Institute in Ukraine*, National Institute for Strategic Studies, Kyiv, pp. 42–50.
7. Council of Europe (1997), *On instruments of citizens' participation in representative democracy*: Resolution, available at: <http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta97/ERES1121.htm>.

8. Council of Europe (2005), *Referendums: towards good practices in Europe*: Recommendation, available at: <http://www.assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17329&lang=e>.

9. Bilan, S. V. (2017), "Referendum Regulation in European Law", *Entrepreneurship, Economy and Law*, No. 3, pp. 186–190.

10. Kovryzhenko, D. S. (ed.) (2007), *Referendums in the European Union*, FADA, LTD, Kyiv.

Олійник О. І., Корінь А. В.

ЄВРОПЕЙСЬКІ ПУБЛІЧНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ МІСЦЕВИХ РЕФЕРЕНДУМІВ

Розглянуто основні нормативно-правові акти Ради Європи, що визначають проведення місцевих референдумів та встановлено, які новітні європейські стандарти законодавства про референдуми сформульовані в Кодексі належної практики щодо референдумів. Проаналізовано основні стандарти вияву народної ініціативи під час вирішення питань місцевого значення. Розглянуто питання визначення предмета місцевого референдуму. Так, предметом, що виноситься на місцевий референдум, є питання, віднесені до компетенції місцевого самоврядування, і питання, пов'язані з переглядом меж адміністративно-територіальних одиниць. В усіх країнах на місцеві референдуми не виносяться питання, віднесені до загальнодержавної компетенції.

Наголошено, що реалізація законодавчої реалізації права на місцевий референдум передбачає наявність конституційного положення щодо проведення референдумів на місцевому рівні, закріплення цієї норми у спеціальному законі про місцевий референдум та інших нормативно-правових актів, що спеціально регулюють проведення референдуму на місцевому рівні. Сам порядок проведення місцевих референдумів визначається актами органів місцевого (регіонального) самоврядування. Акцентовано увагу на інституціоналізації референдуму як гарантії на належне використання прямої демократії.

Висвітлено позицію Комітету Міністрів Ради Європи, яка полягає в тому, що практика референдумів містить у собі низку ризиків, а саме ризик делегітимізації представницького органу, ризик значних видатків на проведення референдумів, можливість прийняття суперечливих рішень із питань, що становлять спільний інтерес. Зазначено, що порядок проведення місцевих референдумів визначається актами органів місцевого (регіонального) самоврядування. Розглянуто європейські стандарти у сфері функціонування інституту місцевого самоврядування, що закріплюють основні положення на рівні співтовариства держав за допомогою норм міжнародного права, та в національному (внутрішньодержавному) законодавстві.

Ключові слова: місцевий референдум, народна ініціатива, демократія, народовладдя, місцеве самоврядування.

II. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ТА КРИМІНОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ

УДК 343.85

DOI 10.32755/sjcriminal.2019.02.034

Карелін В. В.,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права та кримінології,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна;

Подорван О. Ю.,

слухач 466-ої навчальної групи,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ЗАПОБІГАННЯ НАСИЛЬНИЦЬКИМ ЗЛОЧИНАМ В УКРАЇНІ

У статті надано кримінологічну характеристику насильницьким злочинам. Проаналізовано стан та структуру насильницької злочинності в Україні, охарактеризовано її детермінанти в сучасному суспільстві. Розглянуто основні заходи превенції насильницьких злочинів, такі як правове виховання та організаційно-управлінські заходи; взято до уваги, що деякі кримінально-правові норми потребують удосконалення і посилення відповідальності за вчинення насильницьких діянь.

Ключові слова: насильство, суспільство, насильницька поведінка, запобігання насильству, віктимна поведінка.

Постановка проблеми. Проблема запобігання насильницьким злочинам турбує більшість українського суспільства і світу в цілому, тому її необхідно розглядати як актуальну тему в кримінологічній науці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У кримінально-правовій і кримінологічній літературі, на жаль, не приділяється увага багатьом факторам насильницької злочинності в Україні. Теоретичним підґрунтям вивчення насильницької злочинності є праці таких вітчизняних і зарубіжних учених, як: Л. В. Багрій-Шахматов, І. В. Боднар, Д. О. Зубов, О. М. Джужа, Т. А. Денисова, В. В. Коваленко, О. Г. Колб, О. О. Наташев, О. І. Осауленко, В. П. Севостьянов, І. С. Сергєєв, М. О. Стручков, В. М. Трубников, С. В. Царюк, І. В. Шмаров та ін.

Метою статті є дослідження реального стану насильницької злочинності в Україні, виявлення причин вчинення насильницьких злочинів, запобігання та виведення пропозицій щодо зменшення кількості злочинів.

Виклад основного матеріалу. Проблема запобігання злочинності в кримінологічній літературі приділяється чимало уваги [1; 2; 3; 4]. При цьому примітним є те, що в поняття системи запобігання злочинності різні автори вкладають різноманітний зміст. Перш за все не можна не відмітити розходження в термінології: «запобігання», «профілактика», «попередження», «протидія», «стратегія» тощо. Велика кількість термінів свідчить про спірні уявлення щодо сутності цього поняття.

Так, деякі автори вважають, що терміни «попередження» і «профілактика» є семантично близькими, тому можуть використовуватися як синоніми [5, с. 119; 6, с. 435]. Інші вчені, навпаки, диференціюють ці поняття, розглядаючи попередження злочинності як більш широке поняття, ніж профілактика [7, с. 333]. Ці поняття співвідносяться як вид та рід. Зазначається, що профілактика становить одну з частин попередження, яка за широтою та глибиною попереджувального впливу, здатності впливати на витoki, кореневу систему злочинності на те, що її продукує і відтворює, є найбільш важливою та ефективною [8, с. 12]. Разом із тим останнім часом усе більше кримінологів, говорячи про перешкоджання вчиненню злочинів, використовують саме термін «запобігання» [9; 10; 11]. Обґрунтовуючи таку доцільність, відомий кримінолог А.П. Закалюк зазначав, що «попередження» та «запобігання» за сутністю фактично є синонімами, але в українській мові кожному з них надається певна смислова відмінність. На думку вченого, термін «запобігання» втілює в собі найбільш загальне упереджувальне значення, яке виявляється незалежно від стадії недопущення та перешкоджання вчиненню злочинів, а, значить, і злочинності в цілому [12, с. 320]. Вважаємо, що викладений підхід є найбільш переконливим та вносить ясність у розуміння співвідношення вищезазначених понять.

Варто зазначити, що попередження злочинності загальносоціальними засобами здійснюється через усю сукупність великомасштабних заходів, що забезпечують розвиток суспільства в

економічній, політичній, духовній та інших сферах. Ці заходи мають дещо більш глобальні та широкі цілі, ніж боротьба зі злочинністю, і не вичерпуються винятково останнім.

Правове виховання – складова частина загальногромадянського виховання, що включає в себе безліч компонентів. Усі вони тісно пов'язані між собою, оскільки утворюють єдиний процес духовного (інтелектуального) впливу на свідомість і поведінку людей. Посилення правової просвіти населення, подолання правового нігілізму та інфантилізму – одне із завдань правових реформ, що проводяться в країні. Державі, громадським структурам, засобам масової інформації, трудовим колективам слід приділяти більше уваги діяльності по формуванню високої правосвідомості і правової культури громадян, здійснюючи при цьому правове виховання громадян.

Зміст спеціально-кримінологічного попередження насильства визначають встановлені дослідженням його кримінологічної характеристики, а також специфіки детермінації. За змістом спеціально-кримінологічні заходи попередження насильства також можна розділити на правові, організаційно-управлінські, освітні та просвітницькі, віктимологічні заходи.

Зупинимось на кожній з категорій вказаних заходів окремо.

1. Правові заходи. Ключовим напрямом у цій сфері має стати комплекс ефективних і всебічних профілактичних заходів, у центрі яких знаходиться людина, і які орієнтовані на захист її прав. Ці заходи повинні носити багатoproфільний характер і бути спрямовані на задоволення потреб людини. Така стратегія повинна включати реальні й обмежені в часі завдання; підкріплюватися належними людськими і фінансовими ресурсами і ґрунтуватися на сучасних наукових знаннях (з точки зору найбільш ефективних методів роботи). Усі учасники цього процесу, зацікавлені в просуванні і захисті прав людини, включаючи регіональні та місцеві органи влади, незалежні інститути в галузі прав людини, науковці, громадянське суспільство і засоби масової інформації, повинні брати участь у розробці цих заходів, їх реалізації та оцінці. Під час створення цих заходів необхідно використовувати передовий досвід європейських країн у боротьбі з насильством. Крім того, деякі кримінально-правові норми потре-

бують удосконалення і посилення відповідальності за вчинення насильницьких діянь, тим більше, коли вони вчинені щодо дітей.

Удосконалення також потребує законодавча регламентація організації ефективного постпенітенціарного нагляду за особами, які вчинили насильницькі злочини. З урахуванням виявлених характеристик особи, які вчинили насильницькі злочини, в основному належать до категорії осіб зі спрямованістю нестійкого характеру, здатних в одних сферах проявляти себе з позитивного боку, в інших – з негативного. Це означає, що під час відбування покарання ці особи можуть вести себе винятково дисципліновано, після звільнення не здійснюють адміністративні правопорушення, але існує ризик повторного вчинення злочинів, у тому числі і насильницьких. Крім того, пропонуємо для осіб, які вчинили тяжкі та особливо тяжкі насильницькі злочини (вбивство з особливою жорстокістю, насильницькі сексуальні злочини тощо), ввести довічний адміністративний нагляд. Слід також ввести норму, що передбачає неможливість дострокового припинення нагляду такій категорії осіб.

2. Організаційно-управлінські заходи. Доцільною серед цих заходів вважаємо розробку програми відновного правосуддя, розвиток служб медіації з метою реалізації відновного правосуддя.

Саме «відновлювальний» підхід під час вирішення ситуацій нетяжкого насильства може сприяти лікуванню жертви, нормалізації стосунків жертви і кривдника, ініціювання участі правопорушника у виправленні нанесеної їм шкоди та притягнення місцевих громад до вирішення насильницьких ситуацій, особливо якщо вони відбулися в сім'ї. Крім того, ця програма буде сприяти більш детальному з'ясуванню справжніх причин і умов вчинення окремих злочинів, вивчення особистості злочинця і жертви, обставин вчиненого злочину і, як наслідок, ефективному запобіганню вчиненню нових злочинів.

Зазначимо, що використання у кримінальній юстиції медіації (медіативних технологій) або інших форм врегулювання конфліктів, наближених до місцевих звичаїв і орієнтованих на досягнення угоди сторін, відшкодування шкоди і зцілення жертви, отримало назву «restorative justice» (відновне правосуддя). Також вживаються і інші терміни, пов'язані з зазначеними, наприклад, технології

відновного правосуддя, відновний підхід, відновлювальні програми і т. ін. Така різноманітність у термінології обумовлена відмінностями в походженні, метою і задумі програм медіації.

Відповідно до відновної парадигми основна мета правосуддя – відновлення, що розуміється не формально юридично як відновлення порушеного правопорядку, встановленого державою (при повній фактичній байдужості до драми жертви), але в широкій соціально-антропологічній рамці як зцілення жертви, реальне (а не віртуальне) відшкодування їй заподіяної злочином шкоди, спокутування провини кривдником, взяття їм на себе відповідальності, відновлення порушених відносин в соціальній спільності. Основними дійовими особами, що вирішують проблеми, пов'язані з конкретним злочином, його причинами і наслідками, стають самі учасники події – правопорушник і жертва.

Слід відзначити і ту обставину, що після скоєння злочину найчастіше увага суспільства зосереджується на злочинці. Разом з тим про жертву і її близьких, яким в результаті злочину завдається шкода, забувають [12].

Таким чином, для реалізації цілей попередження насильства, нейтралізації його наслідків можна було б використовувати неформальне посередництво (точніше продовжити його використання) і «класичну» схему медіації – посередництво між злочинцем і жертвою. Тим часом думається, що зазначені примірні процедури повинні використовуватися не тільки за тими категоріями кримінальних проваджень, які можуть бути припинені в зв'язку з примиренням сторін, а й більш тяжких злочинів, адже з урахуванням усіх обставин, то, що потерпілий «прийшов» до примирення зі злочинцем, за наявності загладжування шкоди перед потерпілим, вказане може враховуватися як пом'якшувальна обставина під час призначення покарання. На сьогодні ж примирення з потерпілим, як правило, носить у кримінально-процесуальній сфері формальний характер. Мову про каяття і вибачення перед потерпілим вести не доводиться. Водночас без опрацювання подібних моментів складно говорити про усвідомлення провини і повну дію кримінальної превенції.

Віктимологічні заходи, залежно від цілей профілактичного впливу, можуть бути систематизовані в дві основні групи. Пер-

шу групу утворюють заходи ранньої віктимологічної профілактики, спрямовані на виявлення, запобігання й усунення ситуацій, здатних привести до насильства, забезпечення особистої безпеки потенційних жертв. Цілями цих заходів є попередження віктимізації жертв. Головним чином цю групу складають заходи віктимологічної освіти і виховання, тобто заходи інформаційного та виховного характеру. До другої групи належать заходи пізньої профілактики, пов'язані в основному із запобіганням рецидиву віктимізації потерпілих, їх девіктимізацією. Отже, серед заходів першої групи, перш за все, можна виділити заходи щодо підвищення рівня моральної свідомості, вихованню громадян у дусі поваги до людської особистості, нетерпимості до будь-яких виявів насильства.

Тим часом не можна не помітити, що в сучасній структурі реально застосовуваних профілактичних заходів все ж таки домінують заходи пізньої профілактики, коли потерпілому вже завдано шкоди в результаті його віктимізації. Ці заходи складають другу групу заходів віктимологічної профілактики, що включають допомогу та роботу з особами, які вже стали жертвами насильницьких злочинів, недопущення їх повторної віктимізації. Мета цих заходів – девіктимізація жертви, спрямована на усунення або нейтралізацію негативних наслідків віктимізації, реабілітацію жертви злочину і запобігання її повторної віктимізації.

Делікатною проблемою є віктимологічна профілактика сексуального насильства. Жертвам сексуального насильства потрібна медико-психологічна допомога. У більшості цивілізованих країн для цього існують спеціалізовані консультації та анонімні телефони довіри. У зв'язку з цим необхідне створення і розвиток системи кризових «сімейних» центрів, здатних надати своєчасну і адекватну допомогу в травматичних ситуаціях (у тому числі допомога як потенційним і реальним жертвам, так і злочинцям). Діяльність кризових центрів повинна бути побудована на взаємодії з правоохоронними органами. Комплекс заходів, спрямованих на створення подібних інститутів, пов'язаних з наданням соціальної допомоги, проведення різних консультацій, здійснення психотерапії з реальними і потенційними злочинцями та жертвами, реабілітація жертв насильства є невід'ємним напрямком

віктимологічної профілактики насильства. Важливим напрямком віктимологічної профілактики має стати також виявлення латентних жертв і робота з ними. Як відомо, повторної віктимізації піддаються, як правило, латентні жертви.

Індивідуальні запобіжні заходи попередження насильницьких злочинів збігаються із стадіями розвитку злочинного посягання; а) виникнення злочинного наміру; б) готування та замах на злочин; в) закінчений злочин. Звідси випливає доцільність класифікації індивідуальних заходів запобігання на три послідовні етапи: профілактику, попередження та припинення злочинної поведінки.

Підвищеної індивідуальної профілактичної уваги вимагають особи, які звільнилися з місць позбавлення волі, особливо ті, які вчинили насильницькі злочини проти особи або окремих членів родини.

Отже, діяльність із запобігання насильницьких злочинів, повинна поділятися на загальносоціальний, спеціально-кримінологічний та індивідуальний рівні. За змістом загальносоціальні заходи можна поділити на заходи соціального, економічного, організаційно-управлінського, правового характеру, просвітницькі та освітні заходи (щодо цього дослідження). Сукупність причин і умов, що детермінують насильство, особистість злочинця і потерпілого, динаміка стану і структури цього явища обумовлюють специфіку змісту боротьби з ним.

Висновки. Відомо, що незважаючи на достатню кількість праць, присвячених насильницьким злочинам, багато питань залишається і надалі невирішеними. Враховуючи стан висвітлення та науково-теоретичного осмислення проблеми запобігання насильницьких злочинів, маємо всі підстави вважати, враховуючи виняткову актуальність цієї проблематики, що цей напрямок потребує ще значних за обсягом і ґрунтовних за спрямованістю наукових пошуків, щоб дати відповіді на питання, які ставить сьогоденна реальність.

Первинним напрямом індивідуального запобігання зазначеної категорії злочинів є індивідуальна профілактика злочинної поведінки. Цей вид кримінологічної профілактики являє собою цілеспрямований корегуючий виховний вплив на свідомість, во-

лю, почуття, емоції осіб з метою випередження, обмеження та усунення притаманних їм антисуспільних потреб, інтересів, настанов, стереотипів поведінки, що з високим ступенем вірогідності свідчать про можливість вчинення насильницьких злочинів. Насамперед, необхідно виявити коло осіб, поведінка і спосіб життя яких становить профілактичний інтерес, та поставити їх на профілактичний облік.

Зазначені пропозиції не є вичерпним переліком можливостей вирішити питання насильницької злочинності в Україні, проте їх можна об'єднати з уже наявними стратегіями запобігання насильницьким злочинам, такими як вживання заходів адміністративного примусу тощо.

Список використаних джерел

1. Голина В. В. Специально-криминологическое предупреждение преступности (теория и практика): дис. ... д-ра юрид. наук. Харьков, 1994. 596 с.
2. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: у 3 кн. Кн. 2: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. Київ: Ін Юре, 2007. 712 с.
3. Курс советской криминологии: Предупреждение преступности / под ред. В. Н. Кудрявцева, И. И. Карпеца, Б. В. Коробейникова. Москва: Юрид. лит., 1986. 352 с.
4. Леонтьев А. Н. Избранные психологические произведения: в 2-х т. Т. 2 / под ред. В. В. Давыдова, В. П. Зинченко, А. А. Леонтьева. Москва: Педагогика, 1983. 317 с.
5. Криминология: учебник / под ред. В.Д. Малкова. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Юстицинформ, 2006. 524 с.
6. Гишинский Я. И. Криминология: теория, история, эмпирическая база, социальный контроль. 2-е изд. перераб. и доп. Санкт-Петербург: Юрид. центр Пресс, 2009. 504 с.
7. Аванесов Г. А. Криминология и социальная профилактика. Москва: Акад. МВД СССР, 1980. 526 с.
8. Алексеев А. И., Герасимов С. И., Сухарев А. Я. Криминологическая профилактика: теория, опыт, проблемы: монография. Москва: НОРМА, 2001. 496 с.
9. Беккария Чезаре. О преступлениях и наказаниях. Москва, 1939.
10. Белинский В.Г. Полное собр. соч. Москва, 1977. Т. 3.
11. Корнякова Т. В. Кримінологічні засади запобігання органами прокуратури злочинам проти довілля: монографія. Київ: Ін Юре, 2011. 408 с.

12. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: у 3 кн. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. Київ: Ін Юре, 2007. 424 с.

Karelin V., Podorvan O.

CRIMINOLOGICAL CHARACTERISTICS AND PREVENTION OF VIOLENT CRIMES IN UKRAINE

The article provides a brief criminological description of violent crimes. The latest publications on selected issues, the state and structure of violent crime in Ukraine are analyzed. The determinants of violent crime in modern society are characterized. When considering the content of the specially-criminological prevention of violence in Ukraine, the measures for the prevention of violence are identified and distributed, which at one time can be divided into legal, organizational, managerial, educational, enlightening and victimological measures. The behavior of a person who commits violent crimes and the main behavioral trends are highlighted. The main measures to prevent violent crimes, such as legal education and organizational and managerial measures, are examined in detail. Considering that some criminal law standards need to be improved with responsibility for committing violent acts, for example, the establishment of permanent administrative supervision. The social prevention of violent crimes is characterized, the problem of latent crime is highlighted. The correlation of the concepts of "prevention" of violent activity in Ukraine is described, the concept of legal education as an integral part of general civic education is defined to some extent. Some ways are proposed such as to improve the regulation of the organization of effective post-prison supervision of persons who have committed violent crimes in connection with the fact that they mainly belong to the category of persons with an unstable nature, who are able in some areas to show themselves on the positive side, in others on the negative. The "restorative" approach is considered when solving situations of less severe violence; victimological measures are considered and systematized, depending on the goals of the preventive effect; some individual measures to prevent violent crimes in Ukraine are highlighted.

Therefore, it can be noted that for today's violent crimes in Ukraine there is a very global issue that needs enough time to solve, the main direction for reducing such crime should be: studying the identity of a criminal, his behavior, informing people to reduce the level of victim behavior. If we take into account the legislation, then in the field of violent crimes there is also a need to introduce significant changes in sanctions both in the post-prison period and the involvement of social services.

Key words: *violence, society, violent behavior, violence prevention, victim behavior.*

References

1. Holina, V. V. (1994), *Special criminological prevention of crime (theory and practice):* diss. ... Dr. of sciences (Law), Kharkov, 596 p.
2. Zakaliuk, A. P. (2007), "Course of Modern Ukrainian Criminology: in 3 volumes". Book. 2: *Criminological characteristics and prevention of committing certain types of crimes*, In Yure, Kyiv.

3. *Course of Soviet Criminology: Crime Prevention* / V. N. Kudriavtseva, I. I. Karpetsa, B. V. Korobeinikova (ed.), Law, Moscow.
4. Leontiev, A. N. (1983), *Selected psychological works: in 2 vols. T. 2* / Davydova V. V., Zinchenko V. P., Leontiev A. A (ed.), Pedagogy, Moscow, 317 p.
5. *Criminology: a textbook* (2006), Malkova V. D. (ed.), 2nd ed., Revised. and ext, Justicinform, Moscow, 524 p.
6. Hylinskyi, Ya. I. (2009), *Criminology: theory, history, empirical basis, social control*, 2nd ed., Law. Center Press, St. Petersburg.
7. Avanesov, H. A. (1980), *Criminology and social prevention*, Acad. Ministry of Internal Affairs of the USSR, Moscow.
8. Alekseev, A. I., Herasimov, S. I., Sukharev, A. Y. (2001), *Criminological prevention: theory, experience, problems: monograph*, NORMA, Moscow.
9. Bekkaria, C. (1939), *About crimes and punishments*, Moscow.
10. Belinskyi, V. H. (1977), *Full collections of works*, Moscow, Vol. 3.
11. Kornyakova, T. V. (2011), *Criminological principles of prevention of environmental crimes by prosecuting authorities: a monograph*, In Yure, Kyiv.
12. Zakalyuk A. P. (2007), "Course in Contemporary Ukrainian Criminology": in 3 volumes. Book. 1: *Theoretical background and history of Ukrainian criminological science*. In Yure, Kyiv.

УДК 343.842

DOI 10.32755/sjcriminal.2019.02.044

Остапчук Л. Г.,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права та кримінології,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна;

Трубілко М. О.,

слухач 361-ої навчальної групи
магістратури денної форми навчання,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ПІДСТАВ ЗВІЛЬНЕННЯ СУБ'ЄКТІВ ПРОБАЦІЇ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ

Стаття присвячена аналізу підстав звільнення суб'єктів пробації від відбування покарання та визначенню їх кримінально-правової характеристики. Проведено дослідження сутності пробації, аналіз суб'єктів пробації та підстав їх звільнення від відбування покарання. Також розглянуто кримінально-правову характеристику підстав звільнення суб'єктів пробації від відбування покарання.

Ключові слова: пробація, суб'єкти пробації, покарання, підстави звільнення від відбування покарання.

Постановка проблеми. Процес демократичних реформ в Україні охоплює все нові сфери суспільно-політичного життя. Протягом останнього часу було виконано значну роботу щодо вдосконалення кримінального і кримінально-виконавчого законодавства, демократизації й відкритості органів поліції та прокуратури, поширення громадського контролю на всі сфери життєдіяльності правоохоронної системи держави. Важливим складником цього процесу є реформування вітчизняної системи виконання покарань і попереднього ув'язнення.

Це реформування зумовлено антагоністичними суперечностями із сучасним рівнем соціально-економічного розвитку українського суспільства та невідповідності системи виконання покарань загальноновизаним європейським принципам гуманізму й поваги до прав і свобод людини у процесі виконання покарань.

В умовах реформування сучасної правової системи та інтеграції міжнародних стандартів у вітчизняне законодавство все більшого значення набуває інститут «пробації». Пробація – це

переважно юридичний термін, який з'явився понад 150 років тому як кримінально-правовий інститут англосаксонського права й був різновидом умовного засудження або умовного звільнення.

Новели Кримінально-виконавчого кодексу України [3] та Закону України «Про пробацію» [1] розширюють права засуджених, що свідчить про початок процесу формування пробаційних інституцій у нашій державі, також здебільшого нововведення стосуються такого кримінально-правового інституту, як звільнення від відбування покарання.

Звільнення від відбування покарання можна визначити як міжгалузевий правовий інститут, який передбачає, за наявності встановлених законодавством підстав, закінчення кримінально-виконавчих правовідносин і кримінально-виконавчої діяльності і припинення щодо особи здійснення правообмежень і реалізації кари, обсяг якої передбачений конкретним видом покарання.

Сьогодні активно обговорюється не лише європейською, а й світовою громадськістю необхідність заміни такого покарання, як позбавлення волі, альтернативними видами покарань. Деякі держави започаткували фундамент для міжнародного руху проти жорсткості класичної пенітенціарної системи і вважають більш доцільним вирішувати складні питання забезпечення безпеки суспільства, запобігання і скорочення рецидивної злочинності шляхом активної роботи з особою правопорушника та його поведінкою.

Нині науковці в галузі кримінального, кримінально-виконавчого права, юристи-практики продовжують дискусію щодо співвідношення пробації й інституту звільнення від відбування покарання: одні уникають цієї складної проблеми, інші дають власне трактування ролі і місця пробації в системі заходів кримінально-правового впливу. Проте, незважаючи на численні дослідження проблем зазначеної сфери, на сьогодні малодослідженим є питання підстав звільнення від відбування покарання суб'єктів пробації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями дослідження особливостей інституту звільнення від кримінальної відповідальності з випробуванням та його співвідношення з інститутом пробації в Україні займалися у працях такі науковці, як І. Г. Богатирьов, О. І. Богатирьова, Т. А. Денисова, О. М. Джужа, О. О. Книженко, А. О. Клевцов, А. Х. Степанюк, О. Б. Янчук та ін.

Формулювання мети. Метою статті є здійснення кримінально-правової характеристики підстав звільнення суб'єктів пробації від відбування покарання.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж розглянути кримінально-правову характеристику підстав звільнення суб'єктів пробації від відбування покарання, необхідно визначитись, що ж таке пробація та хто такі суб'єкти пробації згідно з чинним законодавством України.

Пробація як поняття виникає у XIX столітті в англосаксонській системі права та має на меті гуманізувати систему заходів, спрямованих на звільнення засуджених від відбування покарання з випробуванням за умови наявності достатніх підстав, що сприятимуть їхньому виправленню [4].

На сьогодні в Україні створено законодавчий фундамент для впровадження національного інституту пробації.

Під пробацією слід розуміти сукупність заходів наглядового та соціально-виховного характеру, які застосовуються відповідно до чинного законодавства до засуджених за рішенням суду, а також забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого [9].

Запроваджений інститут пробації в Україні відповідає міжнародним та європейським стандартам пробації.

Національна пробація складається з трьох видів пробації, що обумовлені особливостями правового статусу осіб у системі правосуддя: досудова пробація, наглядова пробація, пенітенціарна пробація.

Головним завданням досудової пробації є забезпечення суду формалізованою інформацією, що характеризує обвинуваченого, з метою прийняття судом рішення про міру його відповідальності [7].

Інститут досудової пробації є позитивним зрушенням у кримінальному законодавстві. Оскільки цей інститут є новелою кримінального законодавства, то відсутні практичні напрацювання, а це зумовлює певні неточності. Проте всі вони можуть бути усунені у процесі спільних дискусій щодо спірних питань або шляхом внесення змін у чинне законодавство [11].

Наступним етапом є наглядова пробація, яка передбачає контроль за засудженим та сплановану індивідуальну роботу з ним

щодо вирішення його проблем. Метою наглядової пробації є усунення можливості вчинення повторного злочину, надання засудженому відповідних соціальних, психологічних, юридичних, медичних та освітніх послуг, застосування спеціальних пробаційних програм.

Таким чином, пробація є мирним шляхом зменшення стигматизації системою позбавлення волі, адже завдяки професійно виконаній досудовій доповіді та проведенню всіх етапів, визначених законом, вдається запобігти потраплянню до установ виконання покарань тих, хто не демонструє ризику щодо рецидиву злочину і чия вина перед законом може бути спокута альтернативним покаранням. Крім того, ще одним результатом є те, що до кола стигматизованих не потраплять і ті, хто належить до близького кола особи, яка визнана винною перед законом.

Розділ III Закону України «Про пробацію» передбачає загальні засади, що стосуються суб'єктів пробації, зокрема перелік осіб, що відносяться до цієї категорії, основи їх правового статусу, їх основні права та обов'язки [1].

Так, відповідно до ст. 14 Закону України «Про пробацію» суб'єкти пробації – це фізичні особи (громадяни України, особи без громадянства, іноземці), до яких за рішенням суду та відповідно до закону застосовуються заходи пробації. Зокрема, суб'єктами пробації можуть бути: обвинувачені, стосовно яких органом пробації готується досудова доповідь; особи, засуджені до покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських робіт, виправних робіт; особи, яким покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк замінено покаранням у виді громадських робіт або виправних робіт; особи, звільнені від відбування покарання з випробуванням; звільнені від відбування покарання вагітні жінки і жінки, які мають дітей віком до трьох років; особи, засуджені до обмеження волі, які направляються для відбування покарання до виправних центрів; особи, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, стосовно яких вживаються заходи з підготовки їх до звільнення [1].

Слід зазначити, що перелік суб'єктів пробації не є вичерпним, оскільки, крім вищеперерахованих, до них можна віднести

осіб, засуджених до покарання у виді штрафу, а також осіб, на яких накладено адміністративне стягнення у виді громадських робіт, виправних робіт і суспільно корисних робіт [8].

Як відомо, метою покарання та його виконання є виправлення і ресоціалізація засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами.

Проте застосування судом кримінальної відповідальності до винної особи носить швидше каральний, ніж виховний характер. У будь-якому разі це рідко сприяє виправленню і ресоціалізації засудженого.

Навпаки, надана державою довіра у виді заміни кримінальної відповідальності її альтернативним видом має загальновизнане позитивне значення. А пробація, у першу чергу, спрямована на те, щоб «виправити» злочинця, знову зробити його законослужняним [10].

Цей інститут має важливе значення для кримінальної та кримінально-виконавчої політики держави, оскільки часто досягнення цілей, які стоять перед покаранням, можливе без його відбування, а сам процес відбування покарання може стати зайвим, неефективним, зашкодити процесам виправлення особи, яка вчинила злочин [5].

Якщо дотримуватися думки, що інститут звільнення від відбування покарання є прототипом пробації, то її варто розглядати як складний соціально-правовий інститут, що є засобом покарання і полягає у передачі особи, визнаної судом винною у вчиненні злочину, без застосування до неї санкції у виді позбавлення волі під нагляд спеціальної служби на термін та на умовах, визначених судом, порушення яких веде до позбавлення волі. Нагляд за засудженим та його ресоціалізація ґрунтуються на встановленні стосунків між офіцером пробації та засудженою особою, при цьому офіцер пробації не лише наглядає за її життям та виправленням, але й активно впливає на цей процес [12].

Під звільненням від покарання слід розуміти відмову держави від застосування покарання до особи, яку обвинувальним вироком суду було визнано винною у вчиненні злочину і засуджено за це.

Виявами (субінститутами) інституту звільнення від покарання та його відбування визнається: 1) звільнення від покарання; 2) звіль-

нення від подальшого відбування покарання; 3) заміна покарання більш м'яким; 4) пом'якшення призначеного покарання [13].

Інститут звільнення від покарання та його відбування є виявом принципів гуманізму та економії заходів кримінальної репресії для стимулювання виправлення та запобігання вчиненню злочинів без застосування покарання.

Характерними ознаками цього інституту є те, що: а) будь-який з його видів може застосовуватись тільки до особи, яка визнана винною у вчиненні злочину за обвинувальним вироком суду і їй призначена відповідна міра покарання; б) застосування будь-якого з його видів становить виняткову прерогативу суду, крім звільнення від покарання або пом'якшення покарання на підставі закону України про амністію чи акта помилування; в) підстави застосування звільнення від покарання та його відбування безпосередньо впливають з мети покарання [6].

Отже, далі доцільно зупинитися на підставах звільнення суб'єктів пробації від відбування покарання.

Підстави – це такі юридичні факти (події або дії) процесуального характеру, з настанням яких закон пов'язує виникнення, зміну або припинення кримінально-виконавчих правовідносин.

У науці кримінально-виконавчого права є усталені класифікації підстав звільнення від відбування покарання. Ось основні: умовні та безумовні підстави. Під умовними розуміються такі підстави, можливість звільнення за якими закон пов'язує з певними умовами. Безумовні підстави – це такі юридичні факти, настання яких безумовно свідчить про звільнення засудженого; з відбуттям повного строку покарання і достроково; за видом покарання, яке відбувалося. Кримінальне право України знає дванадцять видів покарання. Кожен з цих видів має свою специфіку стосовно порядку звільнення від його відбування; за станом здоров'я засудженого. З самого визначення видно, що можна розрізнити звільнення, підставою якого є хвороба засудженого (звільнення у зв'язку з хворобою), а також таке звільнення, за якого не має значення стан здоров'я засудженого (амністія); за колом органів, що застосовують певну підставу звільнення. Залежно від того, на якій підставі звільнюється засуджений, таке звільнення проводиться різними суб'єктами кримінально-виконавчої діяльності, з урахуванням ступеня суспільної небезпеки засудженого [14].

Відповідно до ст. 152 Кримінально-виконавчого кодексу України підставами звільнення від відбування покарання є [3]: відбуття строку покарання, призначеного вироком суду; закон України про амністію; акт про помилування; скасування вироку суду і закриття кримінального провадження; закінчення строків давності виконання обвинувального вироку; умовно-дострокове звільнення від відбування покарання; хвороба; інші підстави, передбачені законом.

Наведений перелік підстав для звільнення від покарання поширюється на всі види покарань, які передбачені національним законодавством. Виняток становить звільнення від відбування покарання з випробуванням, оскільки воно відповідно до ст. 75 КК України застосовується не до всіх покарань [2].

Також законодавець залишив цей перелік відкритим, тобто зазначені підстави звільнення від відбування покарання не є вичерпними, можливе передбачення й інших підстав.

Усі перелічені вище підстави дають можливість виділити два основні види звільнення: звільнення у зв'язку із відбуттям строку покарання; дострокове звільнення.

Серед інших підстав звільнення можна згадати й такі: звільнення з випробуванням (ст. 75 КК України); звільнення у зв'язку із втратою суспільної небезпечності вчиненого діяння або пом'якшенням санкції, що передбачена за вчинене діяння кримінальним законом, або якщо особа перестала бути суспільно небезпечною (ст. 74 КК України); закінчення строків давності виконання обвинувального вироку (ст. 80 КК України); скасування вироку суду і закриття кримінального провадження [2].

Таким чином, зазначені підстави звільнення від відбування покарання можна класифікувати на такі групи:

- кримінально-правові, які охоплюють ті підстави звільнення, що стосуються правової логіки призначення покарання або початку його виконання;

- кримінально-виконавчі, які охоплюють ті підстави звільнення, що пов'язуються з оцінкою процесу соціально-позитивних змін у поведінці засудженого та виникають, як правило, з плином часу під час виконання покарання;

- інші підстави, які зазвичай виникають об'єктивно незалежно від часу (наприклад, захворювання на тяжку хворобу чи втра- та працездатності).

Кожна з підстав звільнення від відбування покарання має особливий порядок оцінки її настання. Проте під час визначення процедури звільнення порядок, як правило, єдиний, він відрізняється лише залежно від того, чи особа перебуває в установі виконання покарання чи перебуває на обліку в органі пробації [15].

Висновки. Отже, підбиваючи вищевикладене, можна стверджувати, що звільнення від відбування покарання – це форма реалізації кримінальної відповідальності, яка застосовується стосовно особи, яка визнана винною у вчиненні злочину, та якій було призначено покарання, але за наявності підстав та умов, передбачених чинним законодавством України, вона звільняється від реального його відбування або від подальшого відбування частини невідбутого покарання. Іноді достатньо самого факту державного осуду та процедури визнання особи винуватою, щоб надалі вона не вчиняла злочинних діянь. Визначено, що саме в цьому й полягає необхідність впровадження інституту звільнення від відбування покарання. Оскільки кожна людина заслуговує на те, щоб їй надавати шанс на виправлення. Зазначено, що одним із пріоритетних напрямів діяльності у сфері звільнення від відбування покарання та виконання покарань є створення реальних і необхідних умов для виправлення та ресоціалізації засуджених. Цей процес неможливо реалізувати без кваліфікованих пенітенціарних кадрів. Зasadничі принципи діяльності органу пробації, його основні функції, завдання та види формують базис для вимог щодо розвитку професійної компетентності його персоналу. Аргументовано, що важливу роль у впровадженні інституту пробації в Україні відіграло сприяння з боку міжнародних партнерів, а саме кураторська діяльність міжнародних організацій стала рушійною силою у процесі впровадження інституту пробації і прийнятті Закону України «Про пробацію». З'ясовано, що інститут пробації дозволяє підвищити рівень національної безпеки в довгостроковому періоді та в повному обсязі реалізується завдяки процесу ресоціалізації та реабілітації засуджених і поверненню їх в суспільство як законслухняних громадян.

Список використаних джерел

1. Про пробацію: Закон України від 5 лютого 2015 року № 160-VIII *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення 12.09.2019).
2. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення 12.09.2019).
3. Кримінально-виконавчий кодекс України: станом на 16 січ. 2013 р.: відповідає офіц. тексту. Харків: Право, 2013. 88 с.
4. Богатирьова О. І., Олефір Л. І. Пробація або звільнення від відбування покарання з випробуванням як форма кримінальної відповідальності. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. Спецвипуск, Ч. 1. С. 185–188.
5. Брящей Р. І. Звільнення від покарання як інститут кримінального права. *Наше право*. 2013. С. 92–94.
6. Брящей Р. І. Кримінально-правова природа звільнення від покарання та склад його застосування. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 3. С. 303–305.
7. Діденко Є. Досудова доповідь у кримінальному провадженні: практика застосування новел. URL: <http://protokol.com.ua> (дата звернення 12.09.2019).
8. Запровадження пробації в Україні / за ред. Є. Бараша, М. Рудницьких. Київ: ФОП Кандиба Т.П., 2018. 80 с.
9. Науково-практичний коментар до Закону України «Про пробацію» / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф., академіка НАН Копиленка О. Л., д-ра юрид. наук, проф. Бараша Є. Ю. Київ: ФОП Кандиба Т. П., 2019. 114 с.
10. Олефір Л. І. Досудова доповідь як складовий елемент соціально-правового дослідження правопорушника. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. Вип. 1. Т. 4. С. 34–36.
11. Основи професійної діяльності персоналу органу пробації: навчальний посібник для персоналу органу пробації / авт. кол.; за ред. Джеймса Седхема, Майкла Октігана. Київ, 2017. 242 с.
12. Павлова Т. О. Звільнення від відбування покарання з випробуванням як примусовий захід кримінально-правового характеру. *Правова держава*. 2016. Вип. 21. С. 234–239.
13. Письменський Є. О. До питання про покарання, від якого звільняється особа. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. № 1. URL: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:hRyLgIf7b5EJ:www.lsej.org.ua/1_2014/37.pdf+&cd=1&hl=ru&ct=clnk&gl=ua (дата звернення: 12.09.2019).

14. Романов М. В. Звільнення від відбування покарання: навч. посіб. Харків: Права людини, 2012. 112 с.

15. Янчук О. Б. Прийняття Закону України «Про пробачію» – як перший результат на шляху до впровадження європейської моделі роботи з правопорушниками. *Довідкова інформація офіційного сайту Державної пенітенціарної служби України*. URL: http://kvs.gov.ua/zmi/KVI_Yanchuk_dopovid.pdf (дата звернення 12.09.2019).

Ostapchuk L., Trubilko M.

CRIMINAL AND LEGAL CHARACTERISTICS OF REASONS FOR EXEMPTION OF PROBATION SUBJECTS FROM SENTENCE

This article is dedicated to analysis of the basis for the release of probation subjects and determining their criminal characteristics. The article examines the nature of probation, the analysis of probation subjects and the reasons for their release from serving sentence. The article also deals with the criminal legal characteristics of the basis for the release of probation subjects from serving their sentence.

Release from serving a sentence is a form of criminal liability that applies to a person found guilty of a crime and to which a punishment has been imposed, but in the presence of basis and conditions provided by the current legislation of Ukraine, is released from its actual serving or from the subsequent serving of a part of not served sentence. However, not every person who has committed a crime, given the particular circumstances of a crime, is necessarily punished. Sometimes, the mere fact of state condemnation and the procedure for recognizing a person is not sufficient to prevent him from committing criminal acts. It is determined that this is precisely the need to introduce an institution of punishment release. Since every person deserves to be given a chance to make changes. It is noted that one of the priority areas of activity in the sphere of releasing from serving sentences and execution of criminal punishments is the creation of real and necessary conditions for correction and re-socialization of prisoners. This process cannot be implemented without skilled penitentiary personnel. The basic principles of the probation service activity, its basic functions, tasks and types form the basis for requirements for the development of its personnel professional competence. It is proven that assistance from international partners has played an important role in the implementation of the Probation Institute in Ukraine, namely the curatorial activities of international organizations have become a leading force in the process of implementation of the Probation Institute and the adoption of the relevant law. It has been found out that the Probation Institute helps to increase the level of national security for the long term and is fully realized through the process of re-socialization and rehabilitation of prisoners and their return to society as law-abiding citizens.

Key words: *probation, subjects of probation, punishment, basis for release from serving a sentence.*

References

1. Ukraine (2015), *On Probation: Law of Ukraine*, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.

2. Ukraine (2001), *Criminal Code of Ukraine*: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.

3. Ukraine (2003), *Criminal Executive Code*: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.

4. Bohatyrova, O. and Olefir, L. (2017), «Probation or release from probation as a form of criminal responsibility», *Actual Problems of Domestic Jurisprudence, Special Issue*, part 1, pp. 185–188.

5. Briashchey, R. (2013), «Exemption from punishment as an institution of criminal law», *Our right*, pp. 92–94.

6. Briashchey, R. (2013), «The criminal nature of the release from punishment and the composition of its application», *Comparative Analytical Law*. No 3, pp. 303–305.

7. Didenko, E. (2019), *Pre-trial report in criminal proceedings: the practice of using short stories*, available at: www.protokol.com.ua (accessed 12 September 2019).

8. Barabash, E. and Rudnitskyi, M. (2018), *Introduction of Probation in Ukraine*, FOP Kandiba TP, Kyiv.

9. Barash, E. and Kopylenko, O. (2019), *Scientific and Practical Commentary to the Law of Ukraine «On Probation»*, FOP Kandyba TP, Kyiv.

10. Olefir, L. (2015), «Pre-trial report as a component of social and legal investigation of offender», *Scientific Bulletin of Kherson State University*, № 1, Vol. 4, pp. 34–36.

11. Sedhem, J. and Oktihan, M. (2017), *Fundamentals of Professional Activity of Probationary Employees*, Kyiv, p. 242.

12. Pavlova, T. (2016), «Exemption from serving a sentence of probation as a compulsory measure of criminal law», *Law*, № 21, pp. 234–239.

13. Pysmenskyi, E. (2014), *To the question of punishment from which a person is released*, available at: www.webcache.googleusercontent.com/search?Q=cache:hRyLgIf7b5EJ:www.lsej.org.ua/1_2014/37.pdf+&cd=1&hl=ru&ct=clnk&gl=ua (accessed 12 September 2019).

14. Romanov, M. (2012), *Exemption from Sentencing*, Human Rights, Kharkiv, p. 112.

15. Yanchuk, A. (2019), *Adoption of the Law of Ukraine "On Probation" – as the First Result on the Road to the Implementation of the European Model of Offenders*, available at: www.kvs.gov.ua/zmi/KVI_Yanchuk_dopovid.pdf. (accessed 12 September 2019).

УДК 343.14

DOI 10.32755/sjcriminal.2019.02.055

Тарієв С. Р.,доктор юридичних наук, заслужений юрист України,
завідувач кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права та кримінології,

Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна;

Михайлик Д. О.,кандидат юридичних наук, прокурор,
Київська місцева прокуратура № 5, м. Київ, Україна

РОЛЬ КОНФІДЕНЦІЙНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У ЗАПОБІГАННІ ВЧИНЕННЮ ЗЛОЧИНІВ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

У статті розкрита роль використання конфіденційного співробітництва в установах виконання покарань Міністерства юстиції України з метою запобігання вчиненню засудженими нових злочинів. Це дало можливість з'ясувати окремі проблеми використання конфіденційного співробітництва під час запобігання вчиненню нових злочинів у місцях позбавлення волі, а також сформулювати низку науково-практичних рекомендацій щодо вдосконалення чинного законодавства і відомчих нормативно-правових актів.

Ключові слова: конфіденційне співробітництво, установа виконання покарань, запобігання, засуджений, злочин.

Постановка проблеми. Завдання, які мають вирішувати установи виконання покарань Міністерства юстиції України щодо виправлення і ресоціалізації засуджених, сьогодні відобразились на змісті, формах і методах оперативно-розшукової діяльності (далі – ОРД), яка визнається сучасними вітчизняними науковцями і практиками правоохоронних органів найбільш дієвим і ефективним механізмом у виявленні, розкритті та запобіганні злочинів, які вчиняються в місцях позбавлення волі.

Ми поділяємо позицію вітчизняних учених, які вважають, що для визначення можливостей більш раціонального застосування наявних та розробки нових форм і способів використання допомоги громадян в запобіганні злочинам ОРД є одним з основних напрямів її вдосконалення. Це можна пояснити тим беззаперечним фактом, що одне з найважливіших місць в ОРД посідають відносини взаємодії оперативних підрозділів із громадянами, які становлять соціальне середовище їх функціонування.

У свою чергу, аналіз нормативно-правової бази показує, що слідчі органів досудового розслідування поки що не наділені повноваженнями залучати різні категорії громадян до негласного співробітництва, налагоджувати зв'язки з негласним апаратом, а тому цю функцію покладено на оперативні підрозділи установ виконання покарань Міністерства юстиції України.

Як показує практика діяльності оперативних підрозділів установ виконання покарань Міністерства юстиції України, для виконання завдань ОРД працівники цих підрозділів потужно використовують інститут конфіденційного співробітництва шляхом залучення окремих засуджених осіб для запобігання вчиненню нових злочинів у місцях позбавлення волі.

Разом з тим саме недосконалість законодавчого врегулювання та організації конфіденційного співробітництва в установах виконання покарань Міністерства юстиції України є причиною того, що завдання підвищення оперативної поінформованості та ефективного використання негласного апарату в процесі виявлення, розкриття та запобігання злочинам, які вчиняються в місцях позбавлення волі, здійснення кваліфікованої оперативної розробки осіб, які готуються до вчинення таких злочинів, залишаються невіршеними.

Отже, посилений інтерес до конфіденційного співробітництва в установах виконання покарань Міністерства юстиції України як правового інституту з боку науковців і практиків вимагає комплексного підходу та нового осмислення у зв'язку переходом до Міністерства юстиції України у 2016 році (після ліквідації Державної пенітенціарної служби України) низки повноважень у сфері реалізації ОРД.

На сьогодні існує низка проблем організації та діяльності оперативних підрозділів установ виконання покарань, які практично не піддавалися науковому аналізу. Такий стан наукового забезпечення і впровадження розробок у практичну діяльність оперативних підрозділів є недостатнім і потребує нового осмислення та переоцінки досвіду минулого з урахуванням сучасних реалій діяльності оперативних підрозділів, що і доводить актуальність підготовки цієї статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У різні роки проблемами ОРД взагалі і конфіденційного співробітництва зокрема займалися і продовжують займатися такі вітчизняні вчені, як: К.В. Антонов, О.М. Бандурка, Р.С. Белкін, Б.І. Бараненко, І.П. Баглай, І.Г. Богатирьов, П.Д. Біленчук, О.І. Галінський, О.М. Гордієнко, С.Г. Галючек, А.А. Гриненко, В.І. Галаган, В.О. Глушков, В.М. Гринчак, О.М. Джужа, Е.О. Дідоренко, О.Ф. Долженков, Г.О. Душейко, С.І. Ніколюк, Д.Й. Никифорчук, О.І. Козаченко, І.П. Козаченко, М.О. Кисельов, С.В. Обшалов, С.М. Матвійчук, С.М. Мирончук, М.А. Погорецький, Б.Г. Розовський, В.Л. Ортинський, Ю.Ю. Орлов, В.Г. Самойлов, І.В. Сервецький, Г.П. Середа, О.Є. Судаков, С.В. Обшалов, С.І. Халимон, С.Р. Тагієв, В.О. Черепанов, Ю.Е. Черкасов, І.Р. Шинкаренко, В.В. Шендрик та ін.

На жаль, в їх дослідженнях недостатньо приділено уваги конфіденційному співробітництву в кримінально-виконавчому процесі, а саме через процесуальні дії відбувається реалізація залучення засудженого до такої роботи. З огляду на актуальність зазначеної проблеми, її недостатню розробленість у кримінально-виконавчій та оперативно-розшуковій науці ми поставили перед собою завдання провести поглиблений аналіз питань конфіденційного співробітництва в кримінально-виконавчому процесі.

Метою статті є теоретико-прикладне переосмислення сучасних реалій діяльності оперативних підрозділів установ виконання покарань Міністерства юстиції України щодо використання ними конфіденційного співробітництва в роботі із засудженими.

Виклад основного матеріалу. Проведений нами аналіз законодавчої та відомчої нормативно-правової бази з питань конфіденційного співробітництва в кримінально-виконавчому процесі установ виконання покарань Міністерства юстиції України показує, що з прийняттям у 2012 році Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України оперативні підрозділи установ виконання покарань та слідчих ізоляторів припинили виконувати звернення від оперативних підрозділів органів внутрішніх справ на проведення оперативних розробок та не надсилають ініціативних повідомлень за результатами отриманої оперативної інфор-

мації у зв'язку з тим, що така інформація у розумінні КПК України вважається повідомленням про вчинення злочину.

А тому під час виявлення ознак злочину (вчинення злочину) на території установ виконання покарань та слідчих ізоляторів оперативний працівник повинен негайно повідомити територіальний орган поліції по каналу 102 про вчинений злочин. Після чого, відповідно до ст. 214 КПК України, слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань та розпочати розслідування.

Отримавши по телефону повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення в установі виконання покарань, інспектор чергової частини негайно направляє на місце події чергову слідчо-оперативну групу у повному складі для перевірки факту вчинення кримінального правопорушення. У разі підтвердження отриманої інформації вживає заходів щодо своєчасного надання відповідної інформації до органу досудового розслідування для початку досудового розслідування.

Водночас КПК України не передбачив заборону залучати оперативним працівникам установ виконання покарань засуджених до негласного співробітництва, налагоджувати зв'язки з негласним апаратом, тому що такі дії є складовою частиною ОРД оперативних підрозділів, визначених у ст. 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [1].

Саме в цьому Законі законодавець закріпив норми конфіденційного співробітництва з громадянами з метою запобігання, виявлення, припинення правопорушень, пошуку і фіксації фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, в інтересах кримінального провадження та для отримання інформації з метою забезпечення безпеки громадян, суспільства і держави.

Крім того, оперативні підрозділи установ виконання покарань є повноцінними суб'єктами ОРД і їх діяльність здійснюється з метою: забезпечення безпеки засуджених, персоналу колоній

та інших осіб; запобігання та виявлення злочинів, вчинених у колоніях, а також порушень встановленого порядку відбування покарання; вивчення причин і умов, що сприяють вчиненню злочинів та інших правопорушень; надання правоохоронним органам, які здійснюють ОРД або кримінальне провадження, допомоги в розкритті, запобігання злочинів [2].

З метою вирішення завдань ОРД і в тому числі конфіденційного співробітництва оперативним підрозділам установ виконання покарань Міністерства юстиції України надано право мати негласних працівників та використовувати негласне співробітництво.

Вивчаючи питання використання конфіденційного співробітництва в установах виконання покарань, ми встановили, що їх оперативні працівники, отримавши внаслідок конфіденційного співробітництва із засудженими компрометуючі матеріали на інших засуджених, переважно використовують його з метою профілактики вчинення засудженими нових злочинів у місцях позбавлення волі.

При цьому така практика властива пенітенціарній системі в силу закритості виправних колоній та слідчих ізоляторів, що обумовлює небажання добровільно надавати допомогу оперативним підрозділам, чи то в силу кримінальної субкультури в частині заборони співпраці з адміністрацією, чи побоюючись розправи у разі розшифрування як негласного джерела тощо.

Цікавою з точки зору нашого дослідження є позиція В. Ф. Усенка, на думку якого основним принципом під час залучення на компрометуючих матеріалах є наявність альтернативи: особі надається вибір і вона вправі вирішити, як їй слід вчинити [3, с. 123]. Але саме добровільність засудженого на конфіденційне співробітництво з оперативними працівниками є найскладнішою проблемою і пов'язана вона з тим, що:

- по-перше, до конфіденційного співробітництва залучається особа, яка вчинила злочин;
- по-друге, така особа постійно перебуває в середовищі засуджених;
- по-третє, наскільки психологічно вона готова до такого співробітництва;

- по-четверте, яка форма залучення засудженого до конфіденційного співробітництва.

На жаль, оперативні працівники ідуть на залучення засудженого до такого співробітництва через компрометуючі матеріали або за певну винагороду. Але це може стати предметом порушення режиму законності в цьому процесі, а саме п.п. 1, 6, 13 ч. 1 ст. 8 та ч. 2 ст. 11 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність».

Крім того, така робота передбачає необхідність володіння оперативним працівником установ виконання покарань специфічними вміннями та навичками, затрати значних обсягів часу та зусиль, дотримання вимог конспірації, забезпечення безпеки зазначених осіб тощо [4, с. 69].

Таким чином, інститут використання конфіденційного співробітництва в установах виконання покарань Міністерства юстиції України сприяє на конфіденційній основі використовувати оперативними працівниками цих установ агентурного методу, в основі якого і закладено зміст як ОРД, так і кримінально-виконавчого процесу щодо виявлення, розкриття та запобігання вчиненню у місцях позбавлення волі нового злочину.

Саме цей метод, за переконанням С.І. Халимона, полягає в безпосередньому функціонуванні різних категорій конфідентів у кримінальному середовищі. Це обумовлено замкнутістю такого середовища, блокуванням ним каналів витоку інформації про злочинну діяльність, суворою внутрішньогруповою дисципліною та конспірацією дій злочинців.

Таким чином, основне завдання конфіденційного співробітництва в установах виконання покарань повинно бути спрямоване на виявлення осіб, схильних до порушень режиму відбування покарань та вчиненню злочинів, постановку таких засуджених на оперативно-профілактичні обліки та забезпечення постійного гласного і негласного контролю за поведінкою підоблікового елемента з метою запобігання вчиненню злочинів та інших правопорушень.

Використовуючи можливості конфіденційного співробітництва в установах виконання покарань, оперативні підрозділи забезпечують належні оперативні позиції, надійне перекриття якіс-

ним негласним апаратом усіх об'єктів оперативного обслуговування, що дозволяє в майбутньому:

– виключити випадки знаходження лідерів негативної спрямованості в одних відділеннях соціально-психологічної служби або камерах з іншими засудженими;

– забезпечити ізоляцію на законних підставах лідерів негативної спрямованості в дисциплінарні ізолятори, дільниці посиленого контролю, карцери. При цьому найбільш авторитетних лідерів негативної спрямованості доцільно утримувати в камерах з відеоспостереженням і максимально ізольованих або взагалі відокремлених від основної маси камерах;

– максимально підтримувати можливі суперечки в середовищі засуджених негативної спрямованості, намагатися створювати видимість підтримки однієї зі сторін спору з метою подальшого звинувачення його іншою стороною у співпраці з адміністрацією установи;

– під час отримання достовірної оперативної інформації про вчинення засудженими масових протиправних дій доцільно оперативним підрозділам проводити оперативно-розшукові заходи в рамках оперативно-розшукових справ.

Ураховуючи наявні здобутки вітчизняної оперативно-розшукової та кримінально-виконавчої науки, розвиваючи таким чином пропозиції провідних учених-пенітенціаристів та ордістів, пропонуємо ст. 104 Кримінально-виконавчого кодексу України доповнити частиною такого змісту:

«Конфідент в установах виконання покарань – це засуджена особа, яка на засадах добровільності та конспіративності залучається оперативним працівником з метою отримання інформації, що використовується для вирішення завдань кримінально-виконавчого процесу».

Висновки. Викладені в межах цієї публікації окремі проблеми використання конфіденційного співробітництва під час запобігання вчиненню нових злочинів у місцях позбавлення волі дають можливість по-новому подивитись на нормативні положення зазначеного інституту, а також сформулювати низку науково-практичних рекомендацій щодо вдосконалення чинного

кримінально-виконавчого, оперативно-розшукового законодавства, відомчих нормативно-правових актів.

Список використаних джерел

1. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 22. Ст. 303.

2. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11.07.2003 р. № 1129-ІV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3–4. Ст. 21.

3. Усенко В. Ф., Некрасов В. А., Мацюк В. Я. Використання конфіденційної допомоги громадян у боротьбі зі злочинами: погляд сьогодення: монографія. Київ: КНТ, 2007. 204 с.

4. Греченко С. Ю. Агентурна розробка фігурантів у місцях їх тимчасового тримання. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 1. Ч. 2. С. 65–71.

Tahiev S., Mykhailyk D.

ROLE OF CONFIDENTIAL COOPERATION OF CRIME PREVENTION IN PENITENTIARY INSTITUTIONS

The role of confidential cooperation in penitentiary institutions of the Ministry of Justice of Ukraine is disclosed in the article in order to prevent new crimes by convicts. The accent is made on the fact that today there are a number of problems of organization and activities of operational units of penitentiary institutions, which are practically not subject to scientific analysis. This state of scientific support and developments implementation in the practical activities of operational units is insufficient and requires a new reflection and reassessment of the past experience, considering current realities of operational units.

In order to solve the tasks of operational and investigative activities including confidential cooperation, operational units of penitentiary institutions of the Ministry of Justice of Ukraine have the right to have non-public employees and use non-public cooperation.

Studying the issue of use of confidential cooperation in penitentiary institutions, it was found that their operatives, having received confidential cooperation with convicts and compromising the materials on other convicts, mainly used it for the purpose of preventing of committing new crimes by convicts in places of imprisonment.

At the same time, such practice is peculiar to the penitentiary system because of the closed correctional colonies and detention facilities, which causes the unwillingness to voluntarily assist the operative units, whether due to the criminal subculture in the part of the ban on cooperation with the administration, or due to fear of reprisal in case of decryption as an unspoken source.

A number of scientific and practical recommendations have been formulated to improve current criminal-executive, operational and investigative legislation, institutional normative legal acts.

Key words: *confidential cooperation, penitentiary institution, prevention, convicted, crime.*

References

1. Ukraine (1992), *On operational investigative activity*: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.
2. Ukraine (2003), *Criminal-Executive Code of Ukraine*: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.
3. Usenko, V. F., Nekrasov, V. A., Matsiuk, V. Yf. (2007), *Usage of citizens' confidential assistance in fight against crime: look of today*, KNT, Kyiv.
4. Hrechenko, S. Yu. (2014), «Agent development of persons of their temporary detention», *Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs*, № 1, Part 2, pp. 65–71.

III. ЗАСТОСУВАННЯ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

УДК 343.851

DOI 10.32755/sjcriminal.2019.02.064

Боднар І. В.,

кандидат юридичних наук,

начальник кафедри тактико-спеціальної підготовки,

Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна;

Снітко М. Є.,

слухач 361-ої навчальної групи,

Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна

ЕЛЕМЕНТИ РЕЖИМУ ВИКОНАННЯ ТА ВІДБУВАННЯ ПОКАРАНЬ ЯК СКЛАДОВІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ЗАСУДЖЕНИХ ТА ПЕРСОНАЛУ УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

У статті розглянуто елементи режиму виконання та відбування покарання як складові безпеки в установах виконання покарань. Надано визначення ізоляції засуджених. Підкреслено значення роздільного тримання різних категорій засуджених. Визначено мету та завдання нагляду за засудженими. Виокремлено основні недоліки, які негативно позначаються на забезпеченні безпеки засуджених та персоналу.

Ключові слова: безпека, засуджених, установа виконання покарань, режим, ізольоване тримання, нагляд, персонал установ виконання покарань.

Постановка проблеми. Режим як комплексна соціально-правова категорія та правовий інститут є виразником суттєвості кримінального покарання, визначає порядок та умови його відбування, яке до сьогодні залишається одним з головних та ефективних засобів боротьби із вчиненням тяжких та особливо тяжких злочинів, пенітенціарною та постпенітенціарною злочинністю. Саме останні види злочинності знаходять своє розповсюдження останнім часом в Україні. Досліджуючи пенітенціарну злочинність, слід зазначити, що лише за останній рік кількість вчинених злочинів у виправних колоніях або під час виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі значно зросла і набула загрозливо небезпечних виявів, що проявляться у нападі засуджених на працівників правоохоронних органів, які намагаються або змушувати їх виконувати вимоги режиму виконання та відбування

покарання, або припинити свої протиправні дії. Саме тому дослідження такого інституту кримінально-виконавчого права, як режим виконання та відбування покарання, є доволі актуальним на сучасному етапі розвитку кримінально-виконавчої системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичною базою дослідження зазначеної проблеми стали праці вітчизняних та зарубіжних фахівців з кримінально-виконавчого права, кримінології, кримінального права, зокрема: Ю. М. Антоняна, О. М. Бандурки, І. Г. Богатирьова, Є. М. Бодюла, І. В. Боднара, В. В. Василевича, А. Д. Глоточкина, О. М. Гуміна, О. І. Гурова, С. І. Дементьєва, С. Ф. Денисова, Т. А. Денисової, Р. А. Джансараєвої, О. М. Джужи, А. І. Долгової, В. М. Дрьоміна, В. А. Єлеонського, В. П. Ємельянова, А. П. Закалюка, А. Ф. Зелінського, О. Г. Колба, І. М. Копотуна, О. М. Костенка, В. М. Куца, С. Я. Лебедева, О. М. Литвака, О. М. Литвинова, В. В. Лунєєва, О. А. Мартиненка, М. П. Мелентьєва, В. О. Меркулової, Г. М. Міньковського, А. І. Олексієва, М. С. Пузирьова, Г. О. Радова, О. П. Северова, В. П. Севастьянова, І. С. Сергєєва, О. О. Титаренка, В. М. Трубникова, С. Я. Фаренюка, С. В. Царюка, Ю. В. Шинкарьова, І. С. Яковець та ін.

Формулювання мети. Водночас проблематика, що визначила предмет дослідження, поки що досліджена недостатнім чином. У більшості сучасних наукових праць складові режиму не досліджуються як складний та багатогранний механізм, одна з головних умов якого є злагоджене функціонування всіх його елементів. Якщо хоч одна зі складових елементів режиму виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі працює неналежним чином, це часто призводить до руйнування всіх запобіжних заходів, які застосовуються за допомогою інших його елементів, саме тому комплексне дослідження всіх елементів режиму виконання та відбування покарання у тісній їх взаємодії може стати підґрунтям ефективної боротьби з пенітенціарним та постпенітенціарним рецидивом.

Виклад основного матеріалу. Проблема режиму виконання і відбування покарання у виді позбавлення волі, незважаючи на її значущість і актуальність, є ще недостатньо теоретично розробленою в науці кримінально-виконавчого права. Після прийняття

нового Кримінально-виконавчого кодексу (КВК) України режим як центральний, основний засіб виправлення і ресоціалізації засуджених було розглянуто, в основному, в науково-практичних коментарях та підручниках. Тому багато основних питань режиму виконання і відбування покарання у виді позбавлення волі залишаються невирішеними.

Перш за все слід зазначити, що в науці кримінально-виконавчого права відсутній єдиний підхід до поняття режиму виконання та відбування покарання. Київська, Харківська, Одеська школи висловлюють тільки свою точку зору на поняття режиму виконання та відбування покарань, а і на його складові. Провівши дослідження поглядів представників зазначених вище наукових шкіл, ми зробили висновок, що еволюційні зміни, які відбувалися в системі місць несвободи в Україні та галузевому законодавстві, дозволяють зазначити, що визначення режиму виконання та відбування покарань, яке прописано в ч. 1 ст. 102 КВК України, є найбільш вдалим, хоч і потребує певних доповнень та конкретизацій. Режим у виправних і виховних колоніях – це встановлений законом та іншими нормативно-правовими актами порядок виконання і відбування покарання, який забезпечує ізоляцію засуджених; постійний нагляд за ними; виконання покладених на них обов'язків; реалізацію їхніх прав і законних інтересів; безпеку засуджених і персоналу; роздільне тримання різних категорій засуджених; різні умови тримання засуджених залежно від виду колонії; зміну умов тримання засуджених. Слід зазначити, що КВК України був прийнятий 11.07.2003, а набрав чинності у 2004 році, але і до сьогодні не вносилися зміни до ч. 1 ст. 102 КВК України. Це поняття надає нам певне роз'яснення режиму, але має досить вагомі складові, які теж потребують пояснення [1].

Першим із найважливіших факторів забезпечення режиму відбування покарання у виправних і виховних колоній є «ізоляція засуджених».

Поняття ізоляції не тлумачиться ні в законі, ні в підзаконних актах.

Під словом ізоляція слід розуміти, що це позбавлення фізичної свободи шляхом поміщення засуджених у місця позбавлення волі (виправні чи виховні колонії) на строк, установлений виро-

ком суду, що передбачає перебування на території, що охороняється, обмеження засуджених у свободі вибору соціального спілкування та їхніх соціально корисних зв'язків з особами, які перебувають на волі, права вільного пересування, вибору місця проживання, характеру й роду занять за своїм розсудом; роздільне тримання різних категорій засуджених, порядок їх спілкування в межах однієї колонії. Законодавець виокремлює місця позбавлення волі та виділяє такі види кримінально-виконавчі установи відкритого типу (виправні центри) і кримінально-виконавчі установи закритого типу (виправні колонії та виховні колонії). У свою чергу виправні колонії поділяються на колонії мінімального, середнього і максимального рівнів безпеки, а виправні колонії мінімального рівня безпеки поділяються на колонії мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання і колонії мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання. У колоніях середнього рівня безпеки можуть створюватися сектори максимального рівня безпеки для відбування покарання чоловіками, засудженими до довічного позбавлення волі, а у виправних колоніях мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання можуть створюватися сектори середнього рівня безпеки для відбування покарання жінками, засудженими до довічного позбавлення волі.

Ступінь ізоляції визначається ступенем небезпеки вчиненого злочину і поведінкою засудженого, в якій передбачене досягання найбільшого ступеня у виправних колоніях максимального рівня безпеки, а найменшого – у виправних колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання. Ми вважаємо, що застосовуючи термін «ізоляція засуджених», необхідно вважати не тільки їх поміщення в установи виконання покарання різного рівня безпеки, але і роздільне тримання різних категорій засуджених, тому що вимога ізоляції має на меті, щоб чоловіків утримувалися окремо від жінок; неповнолітніх – окремо від дорослих і це не надає їм соціального вибору спілкування та інших соціальних благ, які надаються людині. Слід вважати, що роздільне тримання відіграє велике значення щодо виправлення засуджених, адже створює конкретні вимоги для засудженого або категорії засуджених, однорідної групи та передбачає забезпе-

чення комплексного підходу щодо виконання покарання, створює сприятливі умови для працівників відділів установ виконання покарань для результативної взаємодії у забезпеченні заходів виховного впливу на засуджених.

Залежно від поведінки засуджених законодавець передбачив режим утримання засуджених у структурних дільницях установ, залежно від виду покарання і рівня безпеки ці дільниці. У виховних та виправних колоніях створюються такі структурні дільниці: карантину, діагностики та розподілу, ресоціалізації, посиленого контролю, соціальної адаптації, соціальної реабілітації. Ці дільниці притаманні установам закритого типу з різними рівнями безпеки. У свою чергу слід зазначити, що дільниця посиленого контролю, яка повинна відігравати роль ізоляції певних категорій засуджених від загальної маси, з прийняттям у 2003 р. КВК України таку роль відіграла. Так у дільниці посиленого контролю утримувались засуджені, які під час перебування в дільниці карантину, діагностику і розподілу виявили високий ступінь соціально-педагогічної занедбаності та потяг до продовження протиправної поведінки, а також засуджені, які не виявили готовності до самокеруваної, соціально-правомірної поведінки та переведені з інших дільниць у порядку, встановленому КВК України [2, с. 46]. Натомість сьогодні ст. 95 КВК України передбачає, що у дільниці посиленого контролю тримаються засуджені, які систематично (два та більше разів) вчиняють злісні порушення встановленого порядку відбування покарання, що загрожують безпеці персоналу, засуджених або інших осіб [1].

Ми вважаємо, що такі зміни нівелювали саму сутність, а була покладена під час створення дільниць посиленого контролю. Ці дільниці повинні бути місцем утримання груп засуджених ізольовано одна від одної з метою недопущення негативного впливу та убезпечити одних засуджених від інших. Натомість сьогодні там утримуються злісні порушники режиму тримання, хоча для цього є такий захід дисциплінарного стягнення як утримання в приміщеннях камерного типу.

Ізоляція засуджених може бути посилена чи зменшена у зв'язку з переведенням засуджених, що передбачено ст. 101 КВК України. Забезпечення ізоляції засуджених відбувається за до-

помогою роботи працівників установ виконання покарань, які здійснюють нагляд за засудженими для підтримання правопорядку в установах виконання покарань.

Другим фактором забезпечення дотримання вимог режиму є постійний нагляд за ними. Варто зазначити, що відомчим нормотворенням створено відповідну інструкцію з організації нагляду за засудженими з метою визначення порядку та умов виконання та відбування покарання у виді обмеження волі, подальшого поліпшення умов тримання засуджених, забезпечення належного правопорядку в кримінально-виконавчих установах, але ця інструкція має інформацію, що пов'язана зі службовою інформацією і містить відомості щодо здійснення контрольних, наглядових функцій їй присвоюється гриф «для службового користування» і має обмежений доступ до цієї інформації.

У свою чергу слід сказати, що нагляд за засудженими є системою заходів, спрямованих на забезпечення відбування та виконання кримінальних покарань у виді обмеження та позбавлення, довічного позбавлення волі та арешту шляхом цілодобового і постійного контролю за поведінкою засуджених у місцях їх проживання та праці, запобігання та припинення з їх боку протиправних дій, забезпечення вимог ізоляції засуджених та безпеки персоналу установ виконання покарань. Він вважається з основних засобів забезпечення дотримання режиму в установах виконання покарань [3, с. 68]. Якщо зіставити поняття «нагляд за засудженими» і «ізоляції засуджених», то ми бачимо, що ізоляція засуджених тісно пов'язана з наглядом за ними.

Слід також зазначити, що ст. 103 КВК України, яка надає право адміністрації колонії має право використовувати аудіовізуальні, електронні й інші технічні засоби для запобігання втеч та інших злочинів, порушень встановленого законодавством порядку відбування покарання, отримання необхідної інформації про поведінку засуджених, проте вона зобов'язана повідомити засуджених про застосування технічних засобів нагляду і контролю.

Слід дійти висновку, що національне законодавство створило цілий комплекс заходів, спрямованих на забезпечення безпеки засуджених та персоналу в установах виконання покарань, проте тільки 2019 рік показав, що це не так. Система запобіжних захо-

дів застаріла та не відповідає не тільки сучасним реаліям життя, а і тим нормам та напрямам реформування пенітенціарної системи, які вже є нормою в розвинутих країнах Європи.

Проведені нами опитування практичних працівників установ виконання покарань дали змогу констатувати, що умови тримання засуджених не дають можливість повною мірою забезпечити їх безпеку. Кількість персоналу установи виконання покарань, а особливо чергової зміни, яка здійснює нагляд за засудженими у вечірній та нічний час, не дає можливості здійснювати постійний та якісний нагляд за всіма засудженими за тими умовами матеріально-побутового забезпечення засуджених. Так ст. 115 КВК України передбачає, що особам, які відбувають покарання у виправних і виховних колоніях, створюються необхідні житлово-побутові умови, що відповідають правилам санітарії та гігієни. Засуджені, як правило, тримаються в приміщеннях блочного типу. Норма жилої площі на одного засудженого не може бути менш як чотири квадратні метри, а в лікувальних закладах при виправних колоніях, у виправних колоніях, призначених для тримання і лікування хворих на туберкульоз, у стаціонарі – п'яти квадратних метрів.

Зміни до цієї норми, які були прийняті у 2010 році, передбачають, що засуджені тримаються в приміщеннях блочного типу замість звичайних жилих приміщень [1]. Проте це тільки зміна назви. У національному законодавстві не передбачені вимоги до приміщень блочного типу та роз'яснені умови тримання в них засуджених.

Згідно з європейською практикою блочний тип утримання засуджених передбачає, що в ньому розташовані одиночні камери для засуджених та інші приміщення загального користування засуджених (приготування їжі, займання спортом, приміщення для самоосвіти тощо), де перебувають засуджені у денний час, коли достатньо сил та засобів здійснення за ними нагляду та забезпечення їх безпеки. У нічний та вечірній час засуджені знаходяться в одиночних (замкнених) камерах. У національних установах виконання покарань вони утримуються і в нічний, і у денний час разом.

Цей стан матеріально-побутового забезпечення засуджених, на нашу точку зору, не відповідає вимогам міжнародних норм у галузі захисту прав людини. Так Мінімальні стандартні правила ООН «Правила Мандели» передбачають, що у нічний час засуджені повинні утримуватись в одиночних кімнатах або камерах, утримувати в одній камері декількох засуджених є небажаним [4].

Висновки. На підставі вищевикладеного можемо констатувати, що національне законодавство потребує реформування у сфері матеріально-побутового забезпечення засуджених, необхідно чітко визначити, що таке блочний тип тримання засуджених, перейти з радянської – колонійської системи тримання до одиночної камерної (кімнатної) у нічний час.

Список використаних джерел

1. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11 липня 2003 року № 1129-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15> (дата звернення: 22.10.2019).
2. Кримінально-виконавчий кодекс України: станом на 11 липня 2003 р. Київ: Атіка, 2003. 96 с.
3. Автухов К. А., Ткачова О. В., Яковець І. С. Особливості діяльності окремих підрозділів кримінально-виконавчої системи: навч. посіб. Харків: Право, 2012. 152 с.
4. Мінімальні стандартні правила ООН поведження з в'язнями («Правила Мандели») / Організація Об'єднаних Націй. URL: https://www.un.org/ru/events/mandeladay/mandela_rules.shtml (дата звернення: 22.10.2019).

Bodnar I., Snitko M.

ELEMENTS OF EXECUTION AND SERVING OF SENTENCE AS SECURITY COMPONENT OF CONVICTED AND PERSONNEL OF PENITENTIARY INSTITUTIONS

The article discusses the elements of regime of execution and serving of sentences as security components in penitentiary institutions. Determination of convicts' isolation is provided in the article as deprivation of physical liberty by placing convicts in penitentiary institutions (correctional or educational colonies) for a term fixed by a court that empyles being on a guarded territory, restriction of convicts in freedom to choose social communication and their socially beneficial relations with persons who are at large, right to free movement, choice of place of residence, nature and occupation at their discretion. The importance of separate detention facilities of different convicts' categories is emphasized. The purpose and tasks of supervision of convicts are defined.

It is emphasized that the main problem in ensuring the security of convicts is the uncertainty of conditions of their detention in the legislation. Practical studies have shown that the conditions of convicts' detention have not changed, only the name of "block-type buildings" has changed, and it is also stated that according to European practice, the block type of convict's detention implies that it houses single cells for convicts and other facilities for the common convicts' use (cooking food, sports, facilities for self-education, etc.), where the convicts are in the daytime, when there is sufficient strength and means to supervise them and ensure their security. At night and in the evening convicts are in single (closed) cells. In national penitentiary institutions, they are held both at night and in the daytime together.

It is stated that the national legislation needs reform in the sphere of material support of convicts, it is necessary to clearly define what is a "block type of convicts' detention", to move from the Soviet colonial system of detention to a single (room) one at night.

Key words: *security, convict, penitentiary institution, regime, detention facility, supervision, personnel of penitentiary institutions.*

References

1. Ukraine (2003), *Criminal and Executive Code of Ukraine*: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15> (last accessed: 22.10.2019).
2. *Criminal and Executive Code of Ukraine* (2003), Atika, Kyiv.
3. Avtukhov, K. A., Tkachova, O. V., Yakovets, I. S. (2012), *Features of activity of separate divisions of penitentiary system*, Pravo, Kharkiv.
4. United Nations (2015), *Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners* («Mandela Rules»): international document, available at: https://www.un.org/ru/events/mandeladay/mandela_rules.shtml.

УДК 343.851

DOI 10.32755/sjcriminal.2019.02.073

Красковський Є. М.,старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна;**Мірошник Р. В.,**слухач 361-ої навчальної групи,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна

ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ТА ПОРЯДОК ЗАСТОСУВАННЯ ДО ЗАСУДЖЕНИХ ФІЗИЧНОЇ СИЛИ, СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАСОБІВ ТА ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

У статті на прикладі Білорусі, країн-членів Європейського Союзу та США розглянуто правові підстави та порядок застосування фізичної сили, спеціальних засобів та вогнепальної зброї до засуджених. Акцентовано увагу на необхідності використання позитивного зарубіжного досвіду щодо застосування до засуджених фізичної сили, спеціальних засобів та вогнепальної зброї у процесі реформування кримінально-виконавчої системи України.

Ключові слова: фізична сила, вогнепальна зброя, спеціальні засоби, підстави застосування, пенітенціарні установи, зарубіжні країни.

Постановка проблеми. Посилення євроінтеграційних процесів в Україні зумовлює необхідність приведення нормативно-правових актів України у відповідність до вимог Європейського Союзу.

Останніми роками в Україні повністю оновлена нормативна база, яка регламентує порядок застосування фізичної сили, спеціальних засобів та вогнепальної зброї посадовими особами установ виконання покарань (Закони України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» (2005) [1] та «Про національну поліцію» (2015), Кримінально-виконавчий кодекс України (2004) [2]). 29 грудня 2014 року наказом Міністерства юстиції № 2186/5 затверджено Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань. Не вдаючись до детального аналізу вказаних актів, зазначимо, що вони все ще не відповідають європейським та світовим стандартам, зокрема, Європейським пенітенціарним правилам 2006 р. [3] та Мінімальним стандартним правилам ООН щодо поводження з ув'язненими, прийнятим у грудні 2015 р. [4], та потребують подальшого вдосконалення. Тому важливого значення набуває вивчення зарубіжного досві-

ду, перш за все країн Європейського Союзу та США, для усунення недоліків та невизначеності чинного кримінально-виконавчого законодавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі поведження із засудженими та застосування до них фізичної сили, спеціальних засобів та вогнепальної зброї присвячено праці Ю.В. Бауліна, М.І. Бажанова, І.Г. Богатирьова, О. М. Бандурки, О.К. Безсмертного, І.В. Боднара, І.О. Колба, О.Г. Колба, В.О. Корчинського, В.А. Кудіна, О. В. Охмана, М.С. Пузирьова, О.Г. Ткаченка, С.В. Царюка, М.І. Хавронюка, Ю.В. Шинкарьова та ін. Незважаючи на значну кількість наукових досліджень, можна стверджувати, що досліджувані питання залишаються ще й дотепер недостатньо вивченими.

Формулювання мети. Мета статті полягає у з'ясуванні спільних та відмінних рис щодо правового регулювання порядку застосування фізичної сили, спеціальних засобів та вогнепальної зброї у зарубіжних країнах.

Виклад основного матеріалу. Під правовими підставами застосування в Україні заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і вогнепальної зброї до засуджених у місцях позбавлення волі слід розуміти систему законодавчих та інших нормативно-правових актів, що визначають загальну допустимість, встановлюють принципи та правила, регламентують порядок і умови діяльності персоналу виправних і виховних колоній щодо використання зазначених заходів і засобів до осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, у конкретних життєвих випадках шляхом прийняття індивідуально-правових рішень по суті [5, с. 159].

У світі прийнято низку міжнародних нормативних актів, які визначають правові підстави та порядок застосування фізичної сили, спеціальних засобів та вогнепальної зброї до засуджених працівниками правоохоронних органів, а саме:

- Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р.;
- Звід принципів захисту всіх осіб, що підлягають затриманню або ув'язненню в будь-якій формі від 09.12.1988 р.;
- Конвенція ООН проти катувань та інших жорстких нелюдських або принижуючих гідність видів поведження і покарання від 10.12.1984 р.;

- Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку від 17.12.1979 р.;
- Мінімальні стандартні правила ООН щодо поводження з ув'язненими (Правила Нельсона Манделі) від 17.12.2015 р.;
- Основні принципи поводження із засудженими від 11.10.1990 р.;
- Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх (Пекінські правила) від 29.11.1985 р.;
- Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 04.11.1950 р. та інші.

Вивчення спеціальної літератури, присвяченої аналізу зарубіжного досвіду, дозволяє зробити висновок про деякі відмінності у підходах різних країн щодо порядку застосування зброї, спеціальних заходів та фізичної сили до засуджених. Це обумовлено формою державного устрою, особливостями державної політики та системи кримінального судочинства кожної країни, відмінностями в побудові пенітенціарних систем та управління ними та іншими обставинами.

Так, наприклад, у Республіці Білорусь система нормативних актів, яка регламентує застосування фізичної сили, спеціальних засобів та вогнепальної зброї працівниками пенітенціарних установ, має чотири регулятивних рівня: міжнародні нормативні акти, Конституція Республіки Білорусь (1994), закони та підзаконні акти Республіки Білорусь [6, с. 14].

Загальні положення про застосування фізичної сили, спеціальних засобів і зброї визначені у ст. 77-79 Кримінально-виконавчого кодексу (далі – КВК) Республіки Білорусь (2000 р.) [7], відповідно до якого при їх застосуванні повинні дотримуватися певні умови: попередження про намір їх використання; забезпечення найменшого заподіяння шкоди засудженим; надання потерпілим медичної допомоги; інформування керівника установи про кожний випадок застосування фізичної сили, спеціальних засобів і зброї. У стані необхідної оборони або крайньої необхідності за відсутності спеціальних засобів або зброї персонал має право використовувати будь-які підручні засоби. У разі поранення або смерті засуджених у результаті застосування фізичної сили, спе-

ціальних засобів або зброї керівник пенітенціарної установи повідомляє про такий випадок прокурору [7].

Стаття 79 КВК Республіки Білорусь [7] детально регламентує випадки допустимості застосування співробітниками пенітенціарних установ спеціальних засобів та містить перелік видів спеціальних засобів, що застосовуються до засуджених. Особлива увага приділена випадкам, коли застосування спеціальних засобів забороняється або обмежується.

Ураховуючи тяжкі та особливо тяжкі наслідки (нанесення тяжких тілесних ушкоджень, смерть та ін.), що настають у разі застосування вогнепальної зброї, важливими є положення, які закріплені в ст. 80 КВК Республіки Білорусь [7] та стосуються випадків її застосування, визначеними в Кодексі суб'єктами. При цьому жодного посилання на інші закони у КВК Республіки Білорусь немає, що дає можливість персоналу колоній уживати однозначних, своєчасних та адекватних заходів безпеки з протидії протиправній поведінці засуджених до позбавлення волі.

Загалом правові підстави та порядок застосування вогнепальної зброї, спеціальних засобів та фізичної сили до засуджених за законодавством Республіки Білорусі не відрізняються від норм українського законодавства. Республіка Білорусь, як і більшість країн пострадянського простору, мають досить схожий підхід до врегулювання питань застосування зброї, фізичної сили та спеціальних засобів в пенітенціарних установах. І ця практика дещо відрізняється від практики країн-членів ЄС та США.

Особливо цінним для України у врегулюванні цього питання є досвід країн ЄС. Зазначимо, що правові підстави та порядок застосування зброї, фізичної сили та спеціальних засобів до засуджених у країнах-членах ЄС є схожими, що обумовлено єдиним правовим полем Європейського Союзу. Основним нормативним актом, який регламентує означене питання є Європейські пенітенціарні правила [3], прийняті Комітетом Міністрів держав-учасниць Ради Європи у 2006 році. У Європейських пенітенціарних правилах [3], на відміну від КВК України, чітко та детально виписано особливий порядок й умови застосування окремо взятих заходів безпеки, кожному з яких присвячено спеціальний розділ. Застосування сили та заходів стримування регламентується правилами 64, 65, 66, 68, вогнепальної зброї – правилом 69.

У Правилі 64 зазначається, що співробітники пенітенціарної установи можуть застосовувати силу тільки в межах чітко визначених меж і у відповідь на конкретну загрозу безпеці або порядку. Працівники пенітенціарної установи повинні вибудовувати стосунки з ув'язненими, щоб запобігати виникненню будь-яких інцидентів. Ключовим засобом запобігання виникненню інцидентів з ув'язненими є переговори та розмови з ними. Лише в разі неефективності цих методів або їх неадекватності ситуації, що склалася, можна розглянути можливість застосування фізичних методів відновлення порядку. У разі застосування співробітниками сили проти ув'язнених, це повинно відбуватися під контролем, а її рівень повинен бути мінімально необхідним для відновлення порядку [3].

Правило 65 містить основні питання, які повинні бути врегульовані в рамках процедур, що регламентують застосування сили (коли вона може використовуватися, хто уповноважений її застосовувати, хто приймає рішення про її застосування та яка процедура звітності у разі застосування сили) [3].

У Правилі 66 зазначено, що тюремний персонал не повинен покладатися лише на фізичну силу під час приборкання буйних ув'язнених. Існує значна кількість методів щодо забезпечення контролю і стримування, якими має володіти персонал пенітенціарних установ і які дозволяють контролювати ситуацію, не піддаючи ризику здоров'я ні персоналу, ні ув'язнених [3].

Правило 68.2 містить основні положення щодо використання наручників, гамівних сорочок та інших засобів обмеження руху.

У розділі «Зброя» (у п.п. 69.1) йдеться про те, що персонал пенітенціарних установ не повинен носити смертельної зброї в межах пенітенціарної установи, за винятком надзвичайних оперативних обставин. Відповідно до п.п. 69.2 Правил відкрите носіння іншої зброї персоналом, який безпосередньо працює із засудженими, в межах пенітенціарного закладу забороняється, за винятком випадків, коли зброя необхідна для забезпечення режиму та безпеки під час конкретного інциденту [3].

Водночас у зарубіжній практиці, зокрема у Федеративній Республіці Німеччина, для вирішення окремих завдань підготовки посадкових осіб пенітенціарних установ використовуються й «неписа-

ні» правила, зокрема, у навчальному процесі цим суб'єктам роз'ясняють, що, відповідно до закону, вони завжди мають право застосувати силу та вогнепальну зброю, але за умови, якщо вони готові зустрітися з родиною потерпілого від їх дій та пояснити, чому вони діяли саме таким чином у ситуації, що склалася [8, с. 38].

Корисним у вирішенні питань застосування фізичної сили, спеціальних засобів та зброї може стати досвід США. Поліцейським та працівникам пенітенціарних установ США дозволяється застосування сили під час виконання службових обов'язків. Протягом останніх 50 років сегмент застосування сили в цілому мав тенденцію до зниження, однак залишався у центрі уваги громадськості та мав високий потенціал юридичної відповідальності у випадках застосування надмірної сили [9, с. 32].

На відміну від країн ЄС, у США немає спільного для всіх штатів нормативно-правового акта, який регулює питання застосування сили та зброї проти засуджених. Нормативна база являє собою складний конгломерат законів та інструкцій. Слід зазначити, що в основному використовуються три рівні стандартів, що диктують допустиме використання сили: федеральний, стандарт штату та відомчий стандарт. Зазначені стандарти варіюються залежно від статусу громадянина, а також федерального законодавства цієї федеральної структури (департаменту або виправної установи) [10, с. 101].

Як правило, скарги на надмірне застосування з боку працівників вогнепальної зброї та фізичної сили можуть бути складені на основі порушень Четвертої, Восьмої або Чотирнадцятої поправок до Конституції США, законодавчих актів штату, загального права, а також кримінальних та цивільних стандартів. Особливість застосування сили щодо вільного громадянина полягає в тому, що воно підпадає під стандарт розумності на основі Четвертої поправки; у той час як застосування сили щодо засудженого ув'язненого підпадає під стандарт про неприпустимість жорстокого і незвичайного покарання на основі Восьмої поправки до Конституції США. Додаткове ускладнення буває у випадках використання сили щодо осіб, які перебувають у попередньому ув'язненні (перебувають у слідчих ізоляторах). Деякі суди в цьому випадку схильні застосовувати стандарт розумності Чет-

вертої поправки, у той час як інші звертаються до вимоги дотримання стандартного юридичного процесу згідно з Чотирнадцятою поправкою, яка захищає осіб, затриманих до суду від недотримання Due process (процесуальних норм) [10, с. 102].

Статутні правові джерела дають найзагальніше роз'яснення про застосування сили щодо громадян, і засуджених у тому числі. Статут – це офіційний письмовий закон, прийнятий законодавчим органом, який регулює закони штату, міста або країни. Як правило, статутне право дозволяє або щось забороняє. Статути є законами, прийнятими законодавчими органами, та відрізняються від прецедентного права, яке приймається судами, та від нормативних документів державних органів. У статутах викладено загальні положення права, які суди застосовують до конкретних ситуацій.

Федеральний закон США визначає, що «при арешті, підтриманні порядку та захисті життя співробітники правоохоронних органів мають право використовувати будь-які засоби примусу «розумно» та «необхідно»» [11, с. 15]. Широта та обсяг застосування сили величезні: від просто фізичної присутності офіцера до використання вогнепальної зброї (Title 42, U.S. C., Section 14141. Pattern and Practice). У § 632.3 уточнюється, що співробітники правоохоронних органів можуть застосовувати силу лише тоді, коли вони не можуть виконувати свої обов'язки без неї. Їм слід використовувати мінімальну силу за необхідності і лише у крайньому випадку. Під час оцінювання ступеня сили, необхідної для конкретних правоохоронних органів в різних ситуаціях, можуть бути використані: 1) словесне переконання; 2) незбройні методи; 3) хімічний аерозоль подразнювального характеру; 4) дубинка; 5) службові собаки; 6) «смертоносна сила» (вогнепальна зброя) (Title 32. Subtitle A. Chapter V. Subchapter I. 3 article 632 PART 632) [11, с. 16].

Закони штатів про застосування співпрацівниками правоохоронних органів сили або «смертоносної сили» відрізняються один від одного. Так, закон штату Міссурі, в якому нещодавно відбулися зіткнення на расовому ґрунті, використання сили поліцією (місто Фергюсон) вважається більш орієнтованим на співробітників поліції і виправних установ порівняно з іншими штатами. Згідно з розд. 563.046.2 гл. 563 закону штату Міссурі

співробітник правоохоронних органів під час здійснення арешту або для запобігання втечі з-під варти виправдано може використовувати вогнепальну зброю («смертоносну силу»): 1) якщо це дозволяється цим та іншими розділами зазначеної глави статуту або 2) коли він розумно вважає, що таке використання «смертоносної сили» необхідно негайно, щоб здійснити арешт, а також розумно вважає, що особа має бути заарештована, якщо вона: а) вчинила або намагалася вчинити злочин; б) намагалася втекти з використанням вогнепальної зброї; в) могла поставити під загрозу життя чи нанести серйозну фізичну шкоду, якщо не була б заарештована (Missouri Revised Statutes (2014). Chapter 563. Defense of Justification. Section 563.046.2) [12].

У штаті Техас Кримінально-процесуальний кодекс визначає такі можливі обставини використання сили співробітниками виправних установ: 1) обов'язок запобігання втечі (ст. 16.21); 2) забезпечення ув'язнення обвинуваченого (ст. 15.24); 3) нанесення травми третій особі (гл. 9.05); 4) самооборона (гл. 9.31); 5) використання «смертоносної сили» для захисту третьої особи (гл. 9.32); 6) захист третьої особи (гл. 9.33); 7) захист життя або здоров'я (гл. 9.34); 8) захист власного майна (гл. 9.41); 9) підтримання безпеки у пенітенціарній установі (гл. 9.53) (Use of Force in a Jail Setting. 2008) [13, с. 97].

Ще одним нормативним актом є прецедентні джерела – закони, прийняті у результаті судової практики, які відрізняються від статутних законів. Судова практика, як правило, використовується як прецедент для наступних аналогічних випадків. У цьому сенсі вона може забезпечувати гнучкість закону з деяких питань у межах певної юрисдикції. Верховний Суд США звертає увагу, що у разі заворушень у пенітенціарних установах співробітники таких установ повинні збалансувати необхідність збереження або відновлення дисципліни і рівень застосованої сили, враховуючи ризик нанесення тілесних ушкоджень ув'язненим.

Одними з найбільш фундаментальних рішень для правоохоронних органів щодо використання вогнепальної зброї є справи Теннессі проти Гарнера (1985) та Грема проти Коннора (1989).

Крім зазначених нормативних документів, кожна пенітенціарна установа США розробляє і затверджує протокол застосування

сили. Так, для федеральних пенітенціарних установ Федеральне бюро в'язниць при Департаменті юстиції США практично щорічно вносить поправки і доповнення до протоколу «Використання сили і застосування обмежень», докладно (на 20 сторінках) визначає засоби, обставини застосування сили [12].

Як правило, протоколи використання сили вказують, що офіцери виправної установи можуть реагувати на опір суб'єкта для встановлення над ним контролю відповідно до обмежень, чітко встановлених чинним федеральним законом і законами штату, а також прецедентним правом. У більшості пенітенціарних установ США є так званий континуум використання сили, відомий також як континуум стандарту надання допомоги. Континуум сили призначений лише ілюструвати і давати зрозуміти співробітникам пенітенціарних установ взаємозв'язок між загрозою, яка виникає, та доступними засобами реагування, які можуть бути застосовані на їх розсуд. Також він відомий як стандарт самооборони.

Висновок. Отже, підбиваючи підсумки, вважаємо за необхідне зазначити, що у багатьох зарубіжних країнах діє схожий із вітчизняним порядок застосування фізичної сили, спеціальних засобів та вогнепальної зброї до засуджених. Це обумовлено необхідністю дотримання прав та свобод засуджених, передбачених Загальною декларацією прав людини, Міжнародним пактом про економічні, соціальні і культурні права, Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод тощо. Поєднує зарубіжні країни те, що застосування сили та спеціальних засобів має винятковий характер, а застосування вогнепальної зброї є крайнім заходом. Відрізняє вітчизняну практику застосування сили до засуджених те, що в європейських країнах та США головними підставами застосування сили та зброї є не протиправні дії засуджених, зокрема злісна непокора, буйство, а безпека життєдіяльності пенітенціарної установи, тобто об'єкт правового захисту є більш загальним. Це слід врахувати під час внесення змін і доповнень до нормативно-правових актів з питань застосування в Україні фізичної сили, спеціальних засобів і зброї до осіб, які тримаються у пенітенціарних установах.

В Україні засоби обмеження свободи руху не повинні застосовуватися для покарання. А безпека, яка забезпечується фізич-

ними бар'єрами та технічними (спеціальними) засобами, має доповнюватися заходами динамічної безпеки, яка означає, що персонал пенітенціарних установ необхідно навчати та всіляко заохочувати розвивати взаємоввічливі особисті стосунки із засудженими (ув'язненими), знати й розуміти їх як індивідуумів, надавати підтримку у вирішенні особистих проблем і вести серйозні діалоги з ними.

Список використаних джерел

1. Про Державну кримінально-виконавчу службу: Закон України від 23 червня 2005 року № 2713-IV зі змінами та доповненнями. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2713-15> (дата звернення: 09.09.2019).
2. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 01.01.2012 № 1129-IV зі змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15> (дата звернення: 09.09.2019).
3. Європейські пенітенціарні правила: Рекомендація № Я (2006) 2 Комітету Міністрів держав-учасниць: прийнята 11 січня 2006 р. на 952-й зустрічі заступників Міністрів. Київ: Академвидав, 2019. 32 с.
4. Міжнародні стандарти, принципи і рекомендації в галузі виконання покарань та діяльності органів і установ виконання покарань: методичні рекомендації / уклад. О. В. Романюк, В. О. Човган. Біла Церква, 2016. 131 с.
5. Охман О. В. Про деякі правові засади застосування заходів і засобів безпеки до засуджених у місцях позбавлення волі в Україні. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2015. № 1. С. 159–163. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npnau_2015_1_32 (дата звернення: 09.04.2019).
6. Бородич С. В. Применение специальных средств в исправительных учреждениях. *Вестник Академии МВД Республики Беларусь*. 2016. № 1 (31). С. 59–65.
7. Уголовно-исполнительный кодекс Республики Беларусь от 11 января 2000 года № 365-3. URL: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=1952 (дата звернення: 09.09.2019).
8. Звіт делегації НАВС про перебування у Баварії (ФРН, 5–10 жовтня 2010 року) для вивчення досвіду роботи поліцейських структур / за заг. ред. О. Г. Колба. Київ: НАВС, 2010. 42 с.
9. Гулина О. Р. Пенитенциарная система США в современных условиях. *Российский юридический журнал*. 2012. № 4. С. 32–38. URL: <http://www.center-bereg.ru/o1462.html>.
10. Быков А. В., Калужина М. А. Обеспечение безопасности в пенитенциарных учреждениях США. *Уголовно-исполнительная система: право, экономика, управление*. 2015. № 6. С. 100–107.

11. Голодов П. В., Спасенников Б. А. Анализ зарубежного опыта пенитенциарной деятельности. *Уголовно-исполнительная система: право, экономика, управление*. 2015. № 5. С. 15–19.

12. Use of Force and Application of Restraints. 2014. U.S. Department of Justice Federal Bureau of Prisons. URL: http://www.bop.gov/policy/progstat/5566_006.pdf (дата звернення: 09.09.2019).

13. Сергевнин В. А. Использование силы и специальных средств в отношении заключенных в исправительных учреждениях США. *Пенитенциарное право: юридическая теория и правоприменительная практика: научно-образовательный журнал*. 2015. № 2 (4). С. 96–105.

Kraskovskyi Ye., Miroshnyk R.

LEGAL BASIS AND PROCEDURE FOR APPLYING PHYSICAL FORCE, SPECIAL MEANS, AND FIREARMS TOWARDS CONVICTS IN FOREIGN COUNTRIES

The article deals with the legal basis and procedure for applying physical force, special means and firearms towards convicts on the example of Belarus, EU Member States and the USA. Attention is drawn to the need of using positive foreign experience in applying physical force, special means and firearms towards convicts in the process of reforming the Criminal and executive System of Ukraine.

It is noted that in recent years in Ukraine the normative base, which regulates the order of using physical force, special means and firearms by officials of penal institutions, has been completely updated. At the same time, it is noted that it still does not fully comply with European and world standards and needs further improvement. Therefore, it is important to study foreign experience, especially of the European Union Member States and the USA, in order to address the shortcomings and uncertainties of current criminal law.

It has been noted that in many foreign countries the applying of physical force, special means and firearms similar to the domestic one is applied to convicts. This is due to the need to respect convicts' rights and freedoms as provided for in the Universal Declaration of Human Rights, the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, and the like. Foreign countries are united by the fact that the use of force and special means is exceptional, and the use of firearms is a last resort. What distinguishes the domestic practice of the using force against convicts is the fact that in European countries and the United States, the main reasons for using force and weapons are not convicts' unlawful actions, in particular malicious disobedience, rampage, but the security of the life of the penitentiary institution, that is, the object of legal protection is more general. This should be taken into account when introducing amendments to the legal acts on the use in Ukraine of physical force, special tools and weapons to persons held in penitentiary institutions.

Key words: *physical force, firearms, special means, basis for applying, penitentiary institutions, foreign countries.*

References

1. Ukraine (2005), *On the State Criminal and Executive Service: Law of Ukraine*, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2713-15> (accessed: 09.09.2019).

2. Ukraine (2003), *Criminal Penal Code of Ukraine*, Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15> (accessed: 09.09.2019).

3. Council of Europe (2006), *European Prison Rules: Recommendation No. Я (2006), 2 of the Committee of Ministers of the Member States*, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/994_032 (accessed: 09.09.2019).

4. Romaniuk, O. V. and Chovhan, V. O. (2016), *International Standards, Principles and Recommendations in the Field of Sentencing and the Activities of Penal Bodies and Institutions*, Bila Tserkva.

5. Okhman, O. V. (2015), "On Some Legal Principles for Applying Measures and Security Principles Towards Convicts in Detention Centers in Ukraine", *Legal Bulletin, Air and Space Law*, No. 1, pp. 159–163.

6. Borodych, S. V. (2016), "Use of Special Means in Correctional Institutions", *Bulletin of the Academy of the Ministry of Internal Affairs*, the Republic of Belarus, No. 1, pp. 59–65.

7. Republic of Belarus (2000), *Criminal Penal Code of the Republic of Belarus: Law of the Republic of Belarus*, House of Representatives, available at: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=1952 (accessed 09.09.2019).

8. Kolb, O. H. (ed.) (2010), *Report of the NAIA Delegation on Stay in Bavaria (Germany, October 5–10, 2010) to study the experience of police structures*, NAIA, Kyiv.

9. Hulyna, O. R. (2012), "USA Penitentiary System in Current Conditions" *Russian Law Journal*, No. 4, pp. 32–38, available at: <http://www.center-bereg.ru/o1462.html> (accessed 09.09.2019).

10. Bykov, A. V. and Kaluzhina, M. A. (2015), "Security providing in USA detention centers", *Criminal and Executive System: Law, Economics, Management*, No. 6, pp. 100–107.

11. Golodov, P. V., Spasiennikov, B. A. (2015), "Analysis of the Foreign Experience of Penitentiary Activity", *Criminal and Executive System: Law, Economics, Management*, No. 5, pp. 15–19.

12. USA (2014), *Use of Force and Application of Restraints*, U.S.A. Department of Justice Federal Bureau of Prisons, available at: http://www.bop.gov/policy/progstat/5566_006.pdf (accessed 09.09.2019).

13. Sergevnin, V. A. (2015), "Applying force and special means towards prisoners in USA correctional facilities", *Penitentiary Law: Legal Theory and Law Practice: A Scientific Educational Journal*, No. 2 (4), pp. 96–105.

IV. ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕРСОНАЛУ

УДК 343.81

DOI 10.32755/sjcriminal.2019.02.085

Пузирьов М. С.,

доктор юридичних наук, професор кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права та кримінології,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна;

Сулим А. О.,

слухач 361-ої навчальної групи,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна

СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ПЕРСОНАЛУ У ВИПРАВНИХ КОЛОНІЯХ УКРАЇНИ

У статті наведено аналіз наукових підходів до проблеми забезпечення безпеки персоналу у виправних колоніях України та обґрунтовано її актуальність за сучасних умов реформування (розвитку) пенітенціарної системи України. Визначено, що неналежний рівень підготовки персоналу, незнання ним положень нормативно-правових актів у сфері виконання та відбування покарань, а також недотримання визначених у них вимог призводить до порушень законності, що ускладнює забезпечення безпеки відповідної категорії посадових осіб.

Ключові слова: стан наукової розробки, проблема, безпека, персонал, виправні колонії.

Постановка проблеми. Як свідчить практика, щорічно персонал виправних колоній стає жертвами злочинних посягань з боку засуджених до позбавлення волі [1, с. 94]. Також з кожним роком усе більше порушується кримінальних проваджень щодо працівників правоохоронних органів, у тому числі у структурних підрозділах Державної кримінально-виконавчої служби (далі – ДКВС) України. Про соціальну та правову незахищеність персоналу виправних колоній Уповноважений Верховної Ради України з прав людини наголошує у своїх доповідях, а також про це йде мова в інших офіційних документах. Нині форми і засоби вирішення проблем захисту прав працівників правоохоронних органів загалом і персоналу ДКВС України зокрема малоефективні, тому слід поглиблено вивчати сучасні монографії, наукові

статті та інші роботи вчених, які займаються цими питаннями. Сучасний стан забезпечення безпеки персоналу виправних колоній засвідчує не дуже позитивний результат, і ми бачимо, що це питання потребує більш глибокого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури дає підстави констатувати, що означена проблематика є предметом дослідження низки вітчизняних учених як у межах діяльності правоохоронних органів загалом, так і ДКВС України зокрема. Тому в цій науковій публікації ми спиралися на праці таких учених, як О.М. Бандурки, О.В. Беци, І.Г. Богатирьова, А.О. Галая, Т.А. Денисової, О.М. Джужі, В.М. Дрьоміна, О.О. Книженко, О.А. Мартиненка, С.В. Зливка, О. Г. Колба, І. М. Копотуна, В.І. Осадчого, В.Г. Павлова, Р. М. Підвисоцького, О.П. Рябчинської, А.В. Савченка, М.І. Хавронюка, О.О. Шкути, Д.В. Ягунова, І.С. Яковець та ін.

Формулювання мети. Полягає в узагальненні наявних наукових підходів та формулюванні авторського бачення до проблеми забезпечення безпеки персоналу у виправних колоніях України.

Виклад основного матеріалу. Проведений нами аналіз наукових праць засвідчив, що проблема безпеки персоналу установ виконання покарань (далі – УВП) загалом та виправних колоній зокрема має комплексний характер, оскільки передбачає не тільки захист від злочинних посягань з боку засуджених, а й захист від дії небезпечних технічних, медичних й інших несприятливих факторів, які посилюються в місцях позбавлення волі.

Зважаючи на комплексний характер досліджуваної проблематики, ми також підтримуємо позицію української вченої О.В. Ткачової, яка до системи забезпечення безпеки пенітенціарного персоналу, а також до відповідних ризиків (небезпек) також пропонує відносити використання технічних засобів, негативний вплив оточення на працівників у плані їх професійної деформації, що перебуває у прямій залежності від стажу роботи або служби в місцях позбавлення волі, а також виду УВП [2, с. 299].

Однією з правових гарантій забезпечення особистої безпеки персоналу ДКВС України є неухильне дотримання ст. 24, 29 Конституції України, в яких визначено, що всі є рівними перед

законом; кожен має право на свободу й особисту недоторканність; арешт, взяття під варту та тримання під вартою допускаються лише за судовим рішенням [3].

Крім Основного Закону держави, серед документів, що регламентують питання забезпечення особистої безпеки персоналу виправних колоній, слід назвати: Закони України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», Кримінальний кодекс (далі – КК) України та Кримінально-виконавчий кодекс України.

Серед засобів забезпечення особистої безпеки персоналу виправних колоній важливе місце посідає профілактична діяльність, спрямована на запобігання злочинним виявам, нагляд за поведінкою засуджених, суворо регламентований внутрішній розпорядок виправної колонії та особливо соціально-правовий захист, реалізація якого залишається, на жаль, переважно на рівні загальних декларацій.

Як зазначає О.В. Ткачова, на персонал ДКВС України поширюється дія нормативно-правових актів, що регламентують окремі питання діяльності органів внутрішніх справ (нині – органів Національної поліції). У деяких випадках взагалі неможливо чітко й швидко зорієнтуватися, який саме законодавчий акт повинен застосовуватися [2, с. 301].

Слід погодитися з О.М. Джужею та іншими науковцями в тому, що проблема соціально-правового захисту жертв злочинності в місцях позбавлення волі потребує спеціального розгляду та вивчення на всіх рівнях і напрямках – правовому, економічному, виховному та ін. [4, с. 296–297].

Однак, як правильно зауважив О.М. Джужа, цей висновок не може бути використаний для того, щоб вважати потерпілих винуватцями в тому, що вони стали жертвами злочинів. У злочинах винні ті, хто їх учиняє, за що вони й притягуються до кримінальної відповідальності (хоча міра її нерідко визначається з урахуванням того, яке значення для заподіяння злочину мала поведінка потерпілого) [4, с. 297].

За висновками окремих дослідників, найближчим часом ДКВС України очікує кадровий голод, засуджених – різке погіршення умов утримання, а суспільство – збільшення рецидивної злочинності. Такий невтішний прогноз напрашується з аналізу відповідей засуджених, що були отримані у процесі проведення спеціальних досліджень [5, с. 20].

Щодо діяльності персоналу виправних колоній та в контексті створення віктимологічних ситуацій Н.І. Карпачова зауважила: «...робота в кримінально-виконавчій системі порівняно з іншими державними структурами залишається однією з найбільш непрестижних... недоукомплектованість органів та установ виконання покарань персоналом, недостатнє фінансування видатків оплати праці, фактичне позбавлення осіб рядового і начальницького складу передбачених законодавством гарантій та пільг вкрай негативно відбивається на діяльності персоналу органів та установ виконання покарань, викликає морально-психологічну та соціальну напруженість у колективах, призводить до плинності кадрів, значних фізичних та психологічних перевантажень, відбивається на фаховому рівні та службовій діяльності працівників, породжує вияви корупційних діянь та професійної деформації» [6, с. 283–284].

Слід погодитись з Р.М. Підвисоцьким, який характеризує особисту безпеку такими факторами: специфікою умов, змісту та форм професійної діяльності; метою професійної діяльності працівника; загальною професійною підготовкою працівника та наявністю в нього спеціальних знань, умінь та навичок щодо забезпечення особистої безпеки під час виконання професійних завдань. Також поіменований дослідник справедливо вважає, що забезпечення безпеки персоналу кримінально-виконавчої системи – це гарантований національним законодавством та нормами міжнародного права захист життя, здоров'я, честі та гідності особи від протиправних посягань, інших дій, що мають на меті заподіяння фізичних чи моральних страждань, а також запобігання небезпекам і загрозам, у тому числі загрози поширення епідемій, інфекційних захворювань та туберкульозу [7, с. 96]. Із такою думкою ми в цілому погоджуємося.

На думку українських експертів, європейська пенітенціарна система значно відрізняється від тієї, яку формулює вітчизняний

законодавець. Різниця полягає в тому, що європейська пенітенціарна концепція покарання враховує сам факт позбавлення волі, а не режим, оскільки ув'язнення передбачає позбавлення волі, що саме по собі є покаранням. І саме тому особа, яка потрапляє в європейську установу позбавлення волі, утримується там як людина. Тобто європейська парадигма стверджує, що навіть злочинець повинен залишатися людиною, жити в суспільстві та становити його невід'ємну частину. У той час як вітчизняна парадигма робить засудженого особою «поза суспільством», особою, яку необхідно покарати та виправити за допомогою безособистісної системи [8].

Як зазначає М.М. Яцишин, у процесі реформування кримінально-виконавчої системи першочергову увагу необхідно приділити приведенню умов тримання засуджених та осіб, взятих під варту, у відповідність із вимогами законодавства та європейськими нормами і стандартами, забезпеченню безумовного дотримання прав людини і громадянина в місцях позбавлення волі, стабільному функціонуванню органів, УВП, слідчих ізоляторів, підприємств, закладів охорони здоров'я і навчальних закладів ДКВС України, пам'ятаючи при цьому, що співробітництво з Європейським Союзом у цій сфері суспільних відносин може принести позитивні результати лише за умови репродуктивної адаптації європейського досвіду і стандартів у вітчизняне законодавство з урахуванням національної специфіки [9].

Слід підкреслити наукову позицію А.Х. Степанюка, відповідно до якої безпека є фундаментальною основою функціонування кримінально-виконавчої системи. Вона є властивістю кримінально-виконавчої системи, організованої на принципах цілісності та сталих зв'язків між її структурними підрозділами. Загроза кримінально-виконавчій безпеці є відхиленням від кримінально-виконавчої діяльності, від порядку виконання та відбування покарання, посяганням на правове становище учасників кримінально-виконавчих правовідносин [10, с. 239–241].

Формулюючи поняття «безпека в ДКВС України», ми вважаємо за доречне звернути увагу на мету цього процесу, який дасть змогу показати призначення цього правового інституту в суспільстві. Не можна не відмітити того факту, що забезпечення безпеки в ДКВС України відбувається у різних формах із застосуванням

різних методів впливу, залежно від ступеня суспільної небезпеки можливої загрози або небезпечного посягання, суб'єктивного та об'єктивного складу цього явища тощо. Можемо припустити, що й мету безпеки можна диференціювати за вказаними критеріями. Водночас очевидно, що головна мета безпеки в ДКВС України повинна включати лише істотні та загальні для всіх її видів ознаки. Для цього слід враховувати, що проблема забезпечення безпеки в ДКВС України обумовлена впливом низки факторів як зовнішнього, так і внутрішнього характеру.

Щодо цього В.М. Синьов підкреслює, що пенітенціарна діяльність зумовлена особливостями свого предмета, умовами роботи, завданнями і безпекою – як внутрішньою (в межах УВП), так і зовнішньою (з точки зору захисту суспільства від злочинців) [11, с. 20].

На нашу думку, мета безпеки в ДКВС України полягає в захисті прав і свобод персоналу УВП, самих засуджених та інших осіб, які перебувають на території виправної колонії чи слідчого ізолятору.

Забезпечення безпеки як самих пенітенціарних установ, так і всіх осіб, які перебувають на її території (включаючи персонал, засуджених, родичів та інших осіб), є одним із основних завдань оперативних підрозділів УВП. Виконання вказаного завдання залежить від реалізації таких заходів: перекриття каналів надходження до УВП заборонених предметів; виявлення співробітників установ, які вступають у недозволені зв'язки із засудженими та їхніми родичами; своєчасного одержання об'єктивної та достовірної інформації про поведінку негативно спрямованих засуджених, існуючу систему їхніх груп, структуру та спрямованість у цих групах; виявлення і постановка на профілактичний та оперативний обліки негативно спрямованих засуджених; усунення причин і умов, що сприяють вчиненню злочинів в УВП. За умови належної ізоляції, ефективного нагляду та профілактики, в тому числі за допомогою належного технічного оснащення УВП, злочинність засуджених у місцях позбавлення волі може бути зведена до мінімуму [12, с. 27].

Слід погодитися з думкою В.В. Михайліна, що з метою забезпечення безпеки слід використовувати оперативно-технічні підрозділи кримінально-виконавчої системи щодо оперативного су-

проводу лідерів злочинного середовища, в тому числі «злочодів у законі», із встановленням усіх епізодів їхньої злочинної діяльності та припиненням протиправних намірів, забезпеченням постійного оперативного прикриття і своєчасним отриманням інформації про осіб, що вчинили злочини терористичної спрямованості [13, с. 56].

Як виходить зі змісту ст. 102 Кримінально-виконавчого кодексу України, режим – встановлений законом та іншими нормативно-правовими актами порядок виконання і відбування покарання – повинен забезпечувати, серед іншого, і безпеку персоналу [14].

Забезпечення безпеки персоналу УВП є одним з основних проблемних питань у частині якісного виконання ним своїх функціональних обов'язків. Проблема безпеки персоналу УВП має комплексний характер. Вона не вичерпується тільки захистом від злочинних посягань з боку засуджених (ув'язнених), й включає у себе захист осіб, які працюють в установах, від дії небезпечних технічних, медичних та інших несприятливих факторів, які посилюються в місцях позбавлення волі. Також до поняття безпеки персоналу УВП слід включати й негативний вплив оточення на працівників у плані їх професійної деформації, що перебуває у прямій залежності від стажу роботи або служби в місцях позбавлення волі.

Критеріями оцінки стану безпеки персоналу в конкретній установі, як виходить, слід вважати: категорії засуджених (ув'язнених), наркоманів, алкоголіків, тих, хто має психічні відхилення, ВІЛ-інфікованих, хворих на туберкульоз; дотримання засудженими (ув'язненими) вимог адміністрації дисциплінарного характеру, а також їх ставлення до цих вимог й кількість конфліктів, які виникають між утримуваними та персоналом установи; кількість погроз щодо працівників й інших засуджених (ув'язнених), кількість персоналу, що захворів на туберкульоз чи інші захворювання як загального, так і психічного характеру, включаючи й ВІЛ-інфекцію, у місці дислокації УВП чи проживання персоналу та їх сімей, статистичні дані про дії протиправного характеру, вчинені щодо персоналу або їх близьких родичів тощо.

Співвідношення безпеки з режимом позбавлення волі слід розглядати у трьох основних аспектах. Перший – вона є складовою частиною мети загальної безпеки, що визначена у міжнарод-

них документах як виправдання покарання у виді позбавлення волі. Другий – безпека створює умови для нормальної життєдіяльності УВП, з огляду на що її можна розглядати як засіб забезпечення правопорядку, тобто режиму. Третій – правопорядок у місцях позбавлення волі виступає одним із чинників, який обумовлює забезпечення безпеки персоналу.

До основних засобів забезпечення безпеки персоналу ДКВС України слід віднести, в першу чергу, кримінально-правові заходи, насамперед, закріплені як злочини ті суспільно небезпечні діяння, що спрямовуються на спричинення шкоди життю й здоров'ю названих працівників. Серед них: а) норми, що передбачають відповідальність за посягання на життя працівника правоохоронних органів (ст. 348 КК України; б) норми, що передбачають відповідальність за злочини проти життя, здоров'я, волі, честі та гідності особи (відповідні статті розділів II, III Особливої частини КК України) та інші норми, що передбачені в інших главах Особливої частини КК України [15].

До числа основних засобів забезпечення безпеки персоналу ДКВС України слід віднести заходи й кримінально-виконавчого характеру, що у поєднанні з правовими та організаційними аспектами суттєво доповнюють кримінально-правові заходи. Важливе значення має профілактична діяльність у місцях позбавлення волі, спрямована на запобігання злочинним виявам, у тому числі й стосовно персоналу. Це дає можливість віднести профілактику злочинів та інших правопорушень у виправних колоніях до числа засобів забезпечення особистої безпеки їх персоналу.

Нагляд за поведінкою засуджених також відіграє важливу роль серед інститутів кримінально-виконавчого права, оскільки є врегульованим як кримінально-виконавчим законодавством, так і відомчими нормативно-правовими актами. Зазначимо, що саме упущення в організації нагляду є однією з умов вчинення злочинів проти персоналу виправних колоній.

Наступним таким засобом є суворо регламентований внутрішній розпорядок виправної колонії, передбачений відповідними нормативно-правовими актами. Серед основних чинників, які впливають на безпеку персоналу виправних колоній, безумовно, є соціально-правовий захист.

Особливості службової діяльності у ДКВС України, виконання широкого комплексу обов'язків в інтересах держави, вимагають й специфічних форм і засобів соціально-правового захисту відповідного персоналу. Водночас диференціація персоналу за такими критеріями, як зміст і ступінь небезпеки професійної діяльності вимагає специфікації механізмів й рівнів соціального захисту на основі компенсаційних принципів.

Висновки. Отже, персонал ДКВС України повинен забезпечуватись усім спектром заходів соціального захисту громадянина, а також додатково до них – розвинутою системою заходів спеціального (професійного) захисту. На сьогодні це, на жаль, не запроваджено у практику, бо навіть закріплені в законодавстві заходи не підкріплені матеріальними ресурсами, внаслідок чого всі вони залишаються на рівні загальних декларацій. Насамперед це стосується закріплення у п. 19 ч. 1 ст. 18 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» обов'язку посадових та службових осіб органів і УВП, слідчих ізоляторів забезпечувати соціальний захист персоналу ДКВС України та членів їх сімей, хоча у ст. 23 ця функція покладається винятково на державу. Зі змісту ст. 23 зазначеного Закону виходить, що соціальний захист включає в себе умови грошового і матеріального забезпечення, оплату праці тощо [16]. Оскільки механізм соціального захисту встановлюється окремими законами та контролюється відповідним центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань та пробації, виникає певний сумнів щодо того, яким чином працівники ДКВС України можуть самостійно забезпечити його належний рівень. Означена проблематика стане предметом подальших наукових пошуків.

Список використаних джерел

1. Кримінологічні та оперативно-розшукові засади запобігання злочинам і правопорушенням, що вчиняються персоналом виправних колоній: монографія / В.В. Коваленко, О.М. Джуца, О.Г. Колб та ін.; за заг. ред. проф. В.В. Коваленка. Київ: Атіка-Н, 2011. 368 с.
2. Ткачова О. В. Безпека персоналу установ виконання покарань як елемент режиму позбавлення волі. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 2. С. 298–302.

3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

4. Кримінологічна віктимологія: навч. посіб. / Є.М. Моїсєєв, О.М. Джужа, В.В. Василевич та ін.; за заг. ред. О.М. Джужи. Київ: Атіка, 2006. 352 с.

5. Дотримання прав ув'язнених в Україні – 2008: Доповідь. *Аспект*: інформ. бюл. Донецьк: Донецький меморіал, 2009. 36 с.

6. Забезпечення прав і свобод людини в пенітенціарних закладах. *Стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні*: доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Київ, 2004. С. 278–308.

7. Підвисоцький Р. М. Безпека в Державній кримінально-виконавчій службі України. *Часопис Академії адвокатури*: електронне наукове фахове видання. 2015. № 2 (27). Т. 8. С. 93–98.

8. Аналіз відповідності управлінського законодавства, яке регламентує порядок та умови тримання осіб, щодо яких обраний запобіжний захід у виді тримання під вартою в СІЗО, стандартам й рекомендаціям Європейського комітету із запобігання катуванням та жорстокому поводженню. *Харківська правозахисна група*. URL: <http://library.khpg.org/index.php?id=1156659652> (дата звернення: 01.08.2019).

9. Яцишин М. М. Перебудова кримінально-виконавчого процесу України в контексті європейських та світових стандартів. *Підприємництво, господарство і право*. 2009. № 7. С. 140–143.

10. Кримінально-виконавче право України: підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів / за ред. проф. А.Х. Степанюка. Харків: Право, 2005. 256 с.

11. Синьов В. М. Підготовка спеціалістів для пенітенціарної теорії і практики. *Проблеми пенітенціарної теорії і практики*. 1996. № 1. С. 17–24.

12. Дроздов А. И. Пенитенциарная ответственность осужденных, создающих угрозу безопасности исправительных учреждений. *Преступление. Наказание. Исправление*. 2011. № 2 (14). С. 25–29.

13. Михайлин В. В. Негативное влияние преступлений, совершаемых в следственных изоляторах на безопасность сотрудников, подозреваемых, обвиняемых и осужденных. *Человек: Преступление и наказание*. 2010. № 4. С. 55–56.

14. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3–4. Ст. 21.

15. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.

16. Про Державну кримінально-виконавчу службу України: Закон України від 23.06.2003 р. № 2713-15. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 30. Ст. 409.

Puzyrov M., Sulym A.

STATE OF SCIENTIFIC RESEARCH OF THE PROBLEM OF ENSURING THE PERSONNEL SAFETY IN CORRECTIONAL COLONIES OF UKRAINE

The article analyzes scientific approaches to the problem of ensuring the personnel safety in correctional colonies of Ukraine and substantiates its relevance in current conditions of reforming (development) of the Penitentiary System of Ukraine. It has been determined that the improper level of personnel training, lack of knowledge of the regulations in the sphere of execution and serving sentences, as well as non-compliance with its requirements, leads to violations of legality, which complicates the security of appropriate category of officials.

It is determined that the purpose of security in the State Criminal-Executive Service of Ukraine is to protect the rights and freedoms of personnel of the penitentiary institutions, convicts themselves and other persons who are on the territory of the correctional colony or detention center.

It has been found that security of personnel of correctional colonies is one of the major issues in quality performance of its duties. The security problem of personnel of institutions is complex. It is not only limited to protection against criminal attacks by convicts, but also includes protection of persons working in institutions, from the effects of dangerous technical, medical and other adverse factors that are exacerbated in penitentiary institutions. Also, the notion of safety of personnel of correctional colonies should include the negative impact of the environment on personnel in terms of their professional deformation, which is directly dependent on the work experience and years of service in penitentiary institutions.

The correlation of security with the regime of imprisonment has been determined in three main aspects, namely: 1) it is an integral part of the general security purpose, which is defined in international documents as justification for imprisonment; 2) security creates conditions for the normal life of the institution, so that it can be considered as means of rule of law, that is, the regime; 3) rule of law in penitentiary institutions is one of the factors that determine personnel security.

Key words: *state of scientific research, problem, security, personnel, correctional colonies.*

References

1. Kovalenko, V. V., Dzhuzha, O. M., Kolb, O. H. (2011), *Criminological and operational investigative principles for prevention of crimes and offenses committed by personnel of correctional colonies*, Atika-N, Kyiv.

2. Tkakheva, O. V. (2014), «Security of personnel of penitentiary institutions as a part of a custodial regime», *Journal of the Kyiv University of Law*, № 2, pp. 298–302.

3. Ukraine (1996), *Constitution of Ukraine: Law of Ukraine*, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.

4. Moiseiev, E. M., Dzhuzha, O. M., Vasylevych, V. V. (2006), *Criminological Victimology*, Atika, Kyiv.

5. Donetsk Memorial (2009), *Respect for the rights of prisoners in Ukraine – 2008*, Donetsk.

6. Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights (2004), «Ensuring human rights and freedoms in penitentiary institutions», *The State of Observance and Protection of Human Rights and Freedoms in Ukraine*, pp. 278–308.

7. Pidvysotskyi, R. M. (2015), «Security in the State Criminal-Executive Service of Ukraine», *Lawyer Academy Journal*, № 2(27), Vol. 8, pp. 93–98.

8. Kharkiv Human Rights Group, *Analysis of the compliance of administrative legislation which regulates the order and conditions of detention of persons for whom a pre-trial detention facility has been selected, the standards and recommendations of the European Committee for the Prevention of Torture and Cruelty*, available at: <http://library.khpg.org/index.php?id=1156659652> (accessed 01 August 2019).

9. Yatsyshyn, M. M. (2009), «Restructuring of Criminal and Executive process of Ukraine in the context of European and world standards», *Entrepreneurship, Economy and Law*, № 7, pp. 140–143.

10. Stepaniyk, A. Kh. (ed.) (2005), *Criminal and Executive Law of Ukraine*, Pravo, Kharkiv.

11. Syniov, V. M. (1996), «Specialist's training for penitentiary theory and practice», *Problems of Penitentiary Theory and Practice*, № 1, pp. 17–24.

12. Drozdov, A. I. (2011), «The penitentiary liability of convicts endangering the security of correctional institutions», *Crime. Punishment. Correction*, № 2 (14), pp. 25–29.

13. Mykhailyn, V. V. (2010), «The negative impact of crimes committed in pre-trial detention centers on the safety of employees, suspects, accused persons and convicted». *Person: Crime and Punishment*, № 4, pp. 55–56.

14. Ukraine (2003), *Criminal and Executive Code of Ukraine: Law of Ukraine*, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.

15. Ukraine (2001), *Criminal Code of Ukraine: Law of Ukraine*, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.

16. Ukraine (2005), *On State Criminal-Executive Service of Ukraine: Law of Ukraine*, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.

V. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ГАЛУЗЕВИХ ЮРИДИЧНИХ НАУК

УДК 343.14

DOI 10.32755/sjcriminal.2019.02.097

Сергієнко Ю. Л.,

слухач 2-го курсу магістратури денної форми навчання,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна;
науковий керівник:

Табієв С. Р.,

доктор юридичних наук, заслужений юрист України,
завідувач кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права та кримінології,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна

ПОНЯТТЯ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ПРАВІ ТА ЇХ КЛАСИФІКАЦІЯ

У статті здійснено аналіз підходів представників різних наукових шкіл до визначення поняття доказів у кримінальному процесі. Проаналізовано відмінності у формулюванні поняття доказів у Кримінально-процесуальному кодексі Республіки Білорусь та Республіки Казахстан із поняттям, наведеним у Кримінальному процесуальному кодексі України. Проведено аналогію щодо обмежень, які висуваються до доказів українським та зарубіжним законодавством. Розглянуто погляди вчених щодо кваліфікації доказів за окремими критеріями та охарактеризовано ознаки, що притаманні цим класифікаціям.

Ключові слова: докази, кримінальний процес, фактичні дані, класифікація доказів.

Постановка проблеми. Правильна оцінка і класифікація доказової бази має на меті прийняття обґрунтованих і зважених рішень у кримінальному провадженні, це основа будь-якого судового процесу. Тільки за їх допомогою можна встановити факт порушення норм матеріального та процесуального права, саме тому існує необхідність аналізу підходів представників різних наукових шкіл до визначення поняття доказів у кримінальному процесі та класифікації доказів за окремими критеріями.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Досліджувана проблематика має давню історіографію у вітчизняній юриспруденції. Так, цій проблемі у дореволюційний період багато уваги приділяли такі вчені-процесуалісти, як Л. Владимиров, В. Павич,

І. Фойницький, у радянський час її розробляли Ц. Каз, Л. Карнеєва, Л. Кокорев, П. Лупинська, І. Мухін, А. Ратинов, М. Строгович, Ф. Фаткулін, М. Чельцов, Н. Якубович, надбанням вітчизняної науки у цьому напрямі є праці Ю. Грошевого, В. Тертишника, М. Михеєнка, С. Стахівського, М. Стефана, В. Фаринника та багатьох інших.

Серед вітчизняних учених слід відзначити роботи таких науковців, як О. А. Банчук, Ю. М. Грошевий, О. В. Капліна, Н. С. Карпов, Р. С. Кацавець, Л. М. Лобойко, А. В. Молдован, В. М. Тертишник, В. І. Фаринник, О. Г. Шило та ін.

Метою статті є визначення поняття доказів у кримінальному процесуальному праві та узагальнення наукових поглядів щодо їх класифікації.

Виклад основного матеріалу. Поняття доказів є одним із основоположних у кримінальному процесі. Значення доказів та доказування складно переоцінити, оскільки вони є фундаментальними як у теоретичному, так і в практичному аспектах кримінального процесу. Наука кримінального процесуального права займається вивченням поняття доказів та їх класифікацією через їх постійну еволюцію. На практиці ж важливим є дослідження доказів, вимоги до них та значення, яке вони мають для розгляду справи. Тобто теоретичне і практичне дослідження доказів утворює симбіоз, який є невід'ємною складовою кримінального процесуального права. Важливим є дослідження поняття доказів як у вітчизняній, так і в зарубіжній доктрині кримінального процесуального права.

Зміст, що вкладається в поняття «докази», істотно впливає на встановлення прав і обов'язків учасників кримінального судочинства, що, в свою чергу, органічно пов'язане з реалізацією в доведенні принципів кримінального процесу, і воно лежить в основі рішень теорією, практикою і законом таких питань, як належність та допустимість доказів, коло і зміст способів їх виявлення, закріплення, перевірки, оцінки, а також на процесуальний режим використання окремих видів кримінальних доказів. Як зазначав В. Я. Дорохов, значення доказів зводиться в кінцевому рахунку до якості розслідування та вирішення справ,

законності і обґрунтованості рішень, що виносяться слідчими органами і судом [1, с. 108].

Отже, на нашу думку, коректне визначення поняття «докази» – необхідна умова вирішення завдань і досягнення цілей, що постають в кримінальному судочинстві, яке повинно вплинути на все коло діяльності правозастосовних органів з пошуку, збору, фіксації та використання доказів в ході підготовчого провадження та судового розгляду.

Інститут доказів має давню історію. Так, відомий юрист XVIII–XIX ст. І. Бентам визначав докази як загальну назву, яка дається кожному факту, коли він подається на розгляд судді з метою сформувані в останнього переконання в існуванні факту, який повинен стати підставою для судового вироку [2, с. 36].

До розгляду поняття кримінальних доказів зверталися багато видатних процесуалістів і криміналістів, дослідження яких характеризуються різноманітністю авторських думок. Ними були запропоновані десятки власних авторських формулювань або трактувань понять «кримінальні докази» або «докази в кримінальному процесі». І, як зазначав Ю. К. Орлов, навіть просте перерахування позицій усіх авторів, які висловлюються з цієї проблеми, навряд чи можливо [3, с. 87].

Детальний розбір тих чи інших підходів до визначення поняття кримінальних доказів зробив у своїй роботі С. А. Шейфер [4, с. 185].

Досить докладно еволюцію поглядів з питання про поняття «доказів» у науці кримінального процесу за останнє сторіччя розглянув у своєму дисертаційному дослідженні Р. В. Костенко [5, с. 77].

У розвитку уявлень про поняття «кримінальні докази» чітко проглядається їхня історична спадкоємність, основи якої були закладені в роботах російських дореволюційних юристів Л. Є. Владимірова, С. І. Вікторського, М. В. Духівського, С. В. Познишева, В. Д. Спасовіча, Д. Г. Тальберга, І. Я. Фойницького.

Протягом досить тривалого часу під кримінальними доказами розуміли, в основному, факти або фактичні дані. Так, Л. Є. Владиміров, який присвятив теорії доказів фундаментальне дослідження, стверджував, що «кримінальним доказом називається всякий факт, який має призначенням викликати в

суді переконання в існуванні чи неіснуванні будь-якої обставини, що є предметом судового дослідження» [6, с. 100].

Точка зору деяких учених про те, що кримінальними доказами є безпосередньо тільки факти, була піддана обґрунтуванню і, на наш погляд, цілком справедливій критиці.

Случевський В. під кримінальними доказами пропонував «розуміти ті фактичні дані, на підставі яких суддя може утворити в собі стосовно злочинного посягання переконання про подію злочину і винуватості особи, яка його вчинила» [7, с. 144].

Поняття кримінальних доказів, дані дореволюційними процесуалістами, мали істотний вплив на постреволюційне кримінально-процесуальне законодавство. Прийняті в 1958 р Основи кримінального судочинства Союзу РСР і союзних республік (ст. 16), а два роки по тому і Кримінально-процесуальний кодекс Української РСР (ст. 69), по суті, закріпили традиційне трактування кримінальних доказів як будь-яких фактичних даних про обставини, які підлягають доведенню [8, с. 48].

У філософії під фактичними даними пропонується розуміти «твердо встановлене знання, надане на досвіді, що слугує для якого-небудь висновку, що є перевіркою якого-небудь припущення» [9, с. 165].

В українському законодавстві доказам і доказуванню присвячено главу 4 розділу I чинного Кримінального процесуального кодексу (КПК) України. Вітчизняний законодавець під доказами в кримінальному законодавстві вбачає: «фактичні дані, отримані у передбаченому Законом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню» [10, с. 50].

Напевно, будь-яка наука і галузь людської діяльності бажала б оперувати тільки твердо встановленими знаннями. Але в дійсності, і особливо в кримінальному процесі, де докази характеризуються високим ступенем суб'єктивності, зробити це досить важко.

Ймовірно, це врахували автори сучасної редакції Кримінально-процесуального кодексу Російської Федерації, прийнятого у 2001 році, і визначили як докази у кримінальних справах «будь-які відомості».

Беззаперечними перевагами цього формулювання є те, що, по-перше, законодавець жодним чином не став обмежувати коло відомостей, які можуть бути використані як кримінальні докази, по-друге, законодавець, можливо, і сам, не підозрюючи про це, формулюючи сучасне поняття кримінальних доказів, заклав наукові та практичні основи використання сучасних інформаційних технологій у кримінально-процесуальному доведенні як однієї з приватних теорій прийняття рішень і, по-третє, визнав доказами не фактичні дані, як твердо встановлені знання, а відомості, які тлумачні словники визначають як «частину знань, критерій істинності яких неоднаковий у різних учасників пізнавального процесу».

Але насправді не «будь-які відомості» можуть виступати як кримінальні докази. Так, наприклад, досить часто бувають ситуації, коли в ході попереднього розслідування допитуваний (підозрюваний, обвинувачений або свідок) може дати будь-яку інформацію, але, як-то кажуть, «не під протокол». І, відповідно, подібна незадокументована інформація не матиме доказового значення, але може мати особливу цінність, наприклад, для здійснення оперативно-розшукових заходів.

Лише задокументовані відомості, отримані з додержанням вимог ст. 85, 86 КПК України, можуть бути використані в суді як докази.

Висновки експерта і фахівця, протоколи слідчих і судових дій, а також «інші документи» – це теж усі документовані відомості. Тобто якщо проаналізувати норми Кримінально-процесуального кодексу РФ, які стосуються теми кримінальних доказів, то виявляється, що ними є не «будь-які», а тільки документовані відомості.

За даними В. Гримка, кримінальний процесуальний закон жодної із держав Європейського Союзу (ЄС) не містить легального визначення доказів [11, с. 86]. На відміну від законодавства країн ЄС поняття доказу в кримінальному процесі України є легальним (визначеним у законі).

Так, згідно зі ст. 88 Кримінально-процесуального кодексу Республіки Білорусь як зміст доказів виступають «будь-які фактичні дані, отримані в передбаченому законом порядку» [12,

с. 34]. У ст. 115 Кримінально-процесуального кодексу Республіки Казахстан визначається, що доказами у кримінальній справі є «законно отримані фактичні дані» [13, с. 56].

Особливою цінністю формулювань поняття доказів в Кримінально-процесуальному кодексі Республіки Білорусь і Кримінально-процесуальному кодексі Республіки Казахстан є те, що в них не міститься посилання на те, що докази повинні бути зібрані тільки відповідно до норм кримінально-процесуального законодавства.

До речі, така ж норма міститься в ч. 2 ст. 50 Конституції РФ: «Під час здійснення правосуддя не допускається використання доказів, отриманих з порушенням федерального закону».

Аналогічні обмеження містить і вітчизняне законодавство, вони передбачені ст. 87, 88 КПК України. З огляду на викладене в них можна зробити висновок, що отримання належних та допустимих доказів є складною справою, яка потребує дотримання прав, свобод та законних інтересів осіб, які є учасниками кримінального процесу.

Наївно було б думати, що ті чи інші авторські формулювання поняття кримінальних доказів, запропоновані процесуалістами і криміналістами, будь-яким чином кардинально вплинуть на зміну норм кримінально-процесуального права («закон поганий, але це закон»), але вони дозволяють у деяких випадках повному поглянути на сутність цього основоположного поняття кримінально-процесуального права.

Докази неоднорідні за своєю природою. У зв'язку з цим їх можна поділити на різні групи за окремими критеріями. Така класифікація має не тільки теоретичне, а й прикладне (практичне) значення, оскільки правильне визначення природи доказу дозволяє надалі його правильно оцінити та спрямувати свою діяльність на отримання нових доказів.

Так само як не існує єдності між думками вчених щодо визначення доказів, так і не існує такої єдності думок щодо класифікації доказів. Їх існує декілька, оскільки в кожного із вчених є власна думка з цього приводу. Розглянемо дві з них:

1. Класифікація за В. М. Тертишником:

1) за джерелом інформації докази поділяються на такі:

- що походять від осіб;
 - що походять від матеріальних об'єктів;
- 2) за особливостями відображення події кримінального правопорушення та за характером взаємодії з ним:
- первинні;
 - похідні;
- 3) стосовно обвинувачення:
- обвинувальні;
 - виправдувальні;
- 4) стосовно факту вчинення кримінального правопорушення конкретною особою:
- прямі;
 - непрямі (побічні) [14, с. 289].
2. Класифікація за Ю. М. Грошевим:
- 1) залежно від процесуального джерела доказів, вони поділяються на:
- показання;
 - речові докази;
 - документи;
 - висновки експертів;
- 2) залежно від ставлення доказів до обставин, що підлягають доказуванню, вони поділяються на:
- прямі;
 - непрямі;
- 3) залежно від предмета обвинувачення докази поділяються на:
- обвинувальні;
 - виправдувальні;
- 4) залежно від наявності проміжних носіїв доказової інформації докази можуть бути:
- первинні;
 - похідні;
- 5) за способом формування докази поділяються на:
- особисті;
 - речові [15, с. 289].
- Отже, тепер можемо охарактеризувати ознаки, що притаманні цим класифікаціям.

Прямі докази – це ті, які безпосередньо вказують на наявність або відсутність конкретної обставини, що входить до предмета доказування. Під прямими доказами слід розуміти не тільки ті, що безпосередньо встановлюють або заперечують наявність події кримінального правопорушення, дають пряму, однозначну відповідь на запитання про те, хто його вчинив, або ж вказують на те, що певна особа не могла скоїти це кримінальне правопорушення (наприклад, показання свідка, який бачив, як підозрюваний вдарив потерпілого ножом, або показання підозрюваного, в яких він визначає факт вчинення ним суспільно небезпечного діяння, або, навпаки, підтверджене алібі), а й ті, що прямо вказують на інші обставини, передбачені ст. 91 КПК України (наприклад, довідка про попередні судимості обвинуваченого, оскільки обставини, що характеризують особу обвинуваченого, підлягають обов'язковому доказуванню (п. 4 ч. 1 ст. 91 КПК України) або висновок судово-медичного експерта про тяжкість тілесних ушкоджень, які були завдані потерпілому внаслідок вчинення щодо нього кримінального правопорушення).

Непрямі докази – це ті, які прямо не вказують на обставини, що входять до предмета доказування, але за їх допомогою можна зробити висновок про можливість (або неможливість) існування цих обставин. Вони, зазвичай, можуть вказувати на проміжні факти, які підтверджують предмет доказування в сукупності з іншими доказами (наприклад, показання свідка, який бачив у житлі підозрюваного речі, що були викрадені у потерпілого, або показання свідка, який бачив, що особа тікала з того місця, де потім було виявлено труп потерпілого, або, показання свідків про неприязні стосунки між підозрюваним і потерпілим тощо).

Питання про віднесення доказу до прямого або непрямого залежить від предмета доказування конкретного кримінального провадження. Так, у провадженні, розпочатому за ознаками вбивства, пістолет, який був вилучений під час обшуку у житлі підозрюваного, навіть якщо на ньому виявлені відбитки пальців цієї особи, буде непрямим доказом (оскільки залишається імовірність того, що цей пістолет був підкинутий йому дійсним злочинцем), а ось у провадженні, яке буде розпочате за ознаками вчинення

злочину, передбаченого ст. 222 Кримінального кодексу України (незаконне зберігання зброї), цей же речовий доказ буде прямим.

Зв'язок між непрямими доказами, між ними та іншими доказами, зокрема, прямими, може мати різний характер. Найчастіше це зв'язок причини і наслідку. Однак під час оперування доказами виникають також інші зв'язки, наприклад, функціональний зв'язок. Іноді трапляється і так званий об'ємний зв'язок.

Оперування непрямими доказами є більш складним порівняно з тими випадками, коли у провадженні є прямі докази, але це зовсім не означає, що останні переконливіші, сильніші, «кращі» від непрямих доказів.

Поділ доказів на обвинувальні та виправдувальні іноді може мати умовний характер, коли один і той же доказ може стати в одній своїй частині обвинувальним, а в другій – виправдувальним [16, с. 63].

Обвинувальні докази – це ті докази, які обґрунтовують, підтверджують обвинувачення, тобто встановлюють наявність події кримінального правопорушення, винуватість у його вчиненні конкретної особи або декількох осіб, характер і розмір шкоди, заподіяної суспільно небезпечним діянням, обставини, які негативно характеризують обвинуваченого або обтяжують покарання.

Виправдувальні докази – це ті, які свідчать про відсутність події кримінального правопорушення, непричетність особи до її вчинення, обставини, що позитивно характеризують обвинуваченого, пом'якшують покарання, виключають кримінальну відповідальність, є підставою закриття кримінального провадження або є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності.

Первинними є ті докази, які отримані з першоджерел, виникли безпосередньо в результаті події вчиненого кримінального правопорушення.

Похідні докази – це ті докази, що являють собою результати вторинного відображення слідів злочину, що походять від первинних доказових джерел інформації.

Похідні докази:

- 1) можуть бути необхідними засобами для виявлення первісних доказів, які без них виявилися б невідомими слідчому й суду;
- 2) можуть бути засобами перевірки первісних доказів;

3) можуть замінити первісні, якщо вони втрачені або недоступні для слідчого та суду.

Особисті докази – це ті, які походять від людей, містяться в показаннях, документах та висновках експертів. Загальними для різних груп особистих доказів є сприйняття особою і передача усно або письмово у мовній або іншій формі відомостей, що мають значення для кримінального провадження.

Речові докази – це предмети матеріального світу, які стали об'єктами протиправних посягань, знаряддя вчинення кримінального правопорушення, предмети, які зберегли на собі його сліди або містять інші відомості про факти та обставини, що встановлюються під час кримінального провадження [16, с. 67].

Висновки. Отже, вивчивши погляди вчених, можна зробити висновок, що вони в дечому відрізняються, проте мають повне право на існування. Також в Україні діє нормативно закріплене поняття доказів, згідно з яким: докази – фактичні дані, отримані у передбаченому КПК України порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. Проаналізувавши підходи представників різних наукових шкіл, було виділено два з них, а також охарактеризовано поняття та наведено приклади класифікації доказів.

Список використаних джерел

1. Дорохов В. Я. Понятие доказательства в советском уголовном процессе. *Советское государство и право*. 1964. № 9. С. 108–117.
2. Прилуцький П. В. Поняття доказів у сучасному кримінальному процесуальному праві України. *Право України*. 2014. № 10. С. 36–41.
3. Орлов Ю. К. Основы теории доказательств в уголовном процессе: научно-практическое пособие. Москва, 2001. 144 с.
4. Шейфер С. А. Доказательства и доказывание по уголовным делам: проблемы теории и правового регулирования: монография. Москва: Норма, 2009. 125 с.
5. Костенко Р. В. Доказательства в уголовном процессе (концептуальные подходы и перспективы правового регулирования): дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Краснодар, 2006. 421 с.
6. Владимиров Л. Е. Учение об уголовных доказательствах: учебное пособие. Санкт-Петербург, 1910. 331 с.

7. Случевский В. К. Учебник русского уголовного процесса. Санкт-Петербург, 1913. 684 с.
8. Иванов Н. А. О понятии доказательства в уголовном процессе. *Вестник Омского юридического института*. 2012. № 1 (18). С. 47–50.
9. Новая философская энциклопедия: в 4-х томах. Т. 1–4 / под. ред. В. С. Стёпина, А. А. Гусейнова, Г. Ю. Семигина, А. П. Огурцова. 2-е изд. испр. и дополн. Москва: Мысль, 2010. 2816 с.
10. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
11. Лобойко Л. М. Співвідношення даних досудового розслідування і доказів. *Право України*. 2014. Вип. 6. № 10. С. 82–88.
12. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь. Минск, 2009. С. 34.
13. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан. Астана, 2011. С. 56.
14. Тертишник В. М. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. Харків: Алерта, 2018. 854 с.
15. Грошевий Ю. М., Тацій В. Я., Туманянц А. Р. Кримінальний процес: підручник. Харків, 2012. 568 с.
16. Грошевий Ю. М. Кримінально-процесуальне доказування та оперативно-розшукова діяльність. Харків, 2010. 112 с.

Serhienko Yu.

CONCEPTS OF EVIDENCE IN CRIMINAL PROCEDURAL LAW AND ITS CLASSIFICATION

The article analyzes the approaches of representatives of different scientific schools to the definition of the evidence concept in the criminal process. Attention is drawn to the fact that the correct definition of the concept of "evidence" is a necessary condition for resolving actions and achieving the goals that arise in criminal proceedings, which should affect the whole range of activities of law enforcement agencies to search, collect, fix and the use of evidence during preparatory and judicial proceedings. The formation of the concept of evidence in the Criminal Procedure Code of the Republic of Belarus and the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan is considered, and it is concluded that unlike the Criminal Procedure Code of Ukraine, they should not contain a reference to the fact that the evidence must be collected only in accordance with the rules of criminal procedural law.

It is emphasized that the correct assessment and classification of the evidence base is aimed at making sound and reasonable decisions in criminal proceedings, which is the basis of any judicial process.

Brief content is given, which is included in the notion of "evidence", since it significantly influences the establishment of the rights and obligations of the members of criminal justice, which, in turn, is organically related to the

implementation of the principles of proof and the law of such issues as the adherence and admissibility of evidence.

The views of scientists on the classification of evidence by separate criteria are considered. It is emphasized that the correct classification has a theoretical and practical significance for the consideration of the case, and the determination of the nature of the evidence allows it to be further evaluated and to direct criminal proceedings to obtain new evidence.

Key words: *evidence, criminal process, factual data, classification of evidence.*

References

1. Dorokhov, V. Ya. (1964), "The concept of evidence in the Soviet criminal trial", *Soviet Sovereignty and Right*, № 9, pp. 108–117.
2. Prylutskyi, P. V. (2014), "The notion of evidence in modern criminal procedural law of Ukraine", *Law of Ukraine*, № 10, pp. 36–41.
3. Orlov, Yu. K. (2001), *Fundamentals of the theory of evidence in the criminal process*, Prospect, Moscow.
4. Sheifer, S. A. (2009), *Evidence and Proof in Criminal Cases: Problems of Theory and Legal Regulation*, Moscow.
5. Kostenko, R. V. (2006), *Evidence in the criminal process (conceptual approaches and prospects for legal regulation)*, Krasnodar.
6. Vladimirov, L. E. (1916), *The doctrine of criminal evidence*, St. Petersburg.
7. Sluchevskiy, V. K. (1913), *Textbook of the Russian criminal process*, St. Petersburg.
8. Ivanov, N. A. (2012), "On the notion of evidence in the criminal process", *Bulletin of the Omsk Law Institute*, № 1 (18), pp. 47–50.
9. Stopin, V. S., Huseinov, A. A., Semihin, H. Yu., Ohurtsov, A. P. (in Ad.) (2010), *New philosophical encyclopedia*, Thought, Moscow.
10. Ukraine (2001), *Criminal Code of Ukraine: Law of Ukraine*, The Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.
11. Loboiko, L. M. (2014), "Correlation of pre-trial investigation and evidence", *Law of Ukraine*, № 10, pp. 82–88.
12. Republic of Belarus (2009), *Code of Criminal Procedure of the Republic of Belarus*, Minsk.
13. Republic of Kazakhstan (2011), *Code of Criminal Procedure of the Republic of Kazakhstan*, Astana.
14. Tertishnik, V. M. (2014), *Scientific and Practical Commentary on the Criminal Procedure Code of Ukraine*, Alerta, Kharkiv.
15. Hroshevyi, Yu. M., Tatsyi, V. Ya., Tumanians, A. R. (2012), *Criminal process*, Law, Kharkiv.
16. Hroshevyi, Yu. M. (2010), *Criminal procedural evidence and operative-investigative activity*, Law, Kharkiv.

УДК 342.95

DOI 10.32755/sjcriminal.2019.02.109

Сикал М. М.,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративного,
цивільного та господарського права і процесу,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна;

Сорокіна І. С.,

кандидат юридичних наук, старший інспектор з ОД УП КП «102»,
Головне управління Національної поліції в м. Києві, м. Київ, Україна;

Неділя Р. В.,

слухач 361-ої навчальної групи,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна

ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕДУРИ ВИДАЧІ (ОБМІНУ) ВОДІЙСЬКИХ ПОСВІДЧЕНЬ

У статті проаналізовано шляхи вдосконалення процедури надання такої адміністративної послуги як видача (обмін) водійських посвідчень. А також досліджено положення проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо імплементації законодавства та визначення переліку адміністративних послуг, що надаються територіальними органами Міністерства внутрішніх справ України)» № 9251 від 01.11.2018 р.

Ключові слова: адміністративні послуги, Міністерство внутрішніх справ України, видача (обмін) водійських посвідчень.

Постановка проблеми. Євроінтеграційні прагнення України стали невід'ємними реаліями політичного сьогодення, а європейські орієнтири набули практичного втілення в низці рішень та дій Уряду й органів Європейського Союзу. Так, з метою наближення національного законодавства до законодавства Європейською Союзом розпорядженням Уряду від 17.09.2014 р. № 847-р [1] схвалено план заходів з імплементації Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, з іншої сторони, на 2014–2017 роки. Зазначеним планом передбачено розроблення, прийняття та впровадження нормативно-правових актів з метою імплементації положень Директиви 2006/126/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 20 грудня 2006 року про посвідчення водія [2]. З метою виконання завдань, спрямованих на імплементацію положень Директиви 2006/126/ЄС та недопущення порушень зобов'язань

України за Угодою про асоціацію, МВС розроблено та зареєстровано у Верховній Раді України проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо імплементації законодавства та визначення переліку адміністративних послуг, що надаються територіальними органами Міністерства внутрішніх справ України) № 9251 від 01.11.2018 р. [3]. Зважаючи на вищевикладене, можемо говорити про необхідність аналізу положень вищезгаданого проекту Закону України щодо видачі (обміну) водійських посвідчень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання надання адміністративних послуг були досліджені багатьма вченими. Так, Е. Ф. Демський проаналізував юридичну природу адміністративних послуг, А. В. Ліпенцев висвітлив поняття та сутність адміністративних послуг в Україні, О. А. Малікіна приділила увагу класифікації адміністративних послуг, О. Г. Рогова, Л. М. Сергеева розглядали адміністративні послуги у сфері соціального захисту населення. Проте процедура надання такої адміністративної послуги як видача (обмін) водійських посвідчень у світлі наближення національного законодавства до законодавства Європейською Союзу не була досліджена.

Формулювання мети. Метою статті є дослідження шляхів удосконалення процедури видачі (обміну) водійських посвідчень.

Виклад основного матеріалу. Спектр адміністративних послуг, що надаються Міністерством внутрішніх справ України та Національною поліцією України, є досить широким. Йосифович Д. запропонував дуже розгорнуту класифікацію поділу цих послуг з використанням таких критеріїв:

– за змістом конкретних адміністративних справ: 1) дозвільні (передбачають оформлення документів та видавання дозволів); 2) ліцензійні (видавання, переоформлення ліцензії); 3) реєстраційні; 4) експертні послуги; 5) документального оформлення; 6) оформлення і видавання погоджувальних документів (висновків, довідок);

– за юридичними наслідками: 1) надання прав (видавання дозволів, ліцензій, прийняття екзаменів на право водіння автотранспортних засобів із оформленням реєстраційних документів і документів на право керування транспортними засобами тощо);

2) припинення прав (скасування сертифіката на зброю, конструктивно схожих із нею виробів, набоїв, виробів піротехнічних побутового призначення та феєрверків; переоформлення зброї за місцем її обліку з одного власника на іншого; скасування ліцензій, дозволів; переоформлення ліцензії; видання негативних висновків); 3) обмеження прав (погодження проектів конструкцій транспортних засобів у частині дотримання вимог щодо: забезпечення безпеки дорожнього руху; огляду транспортних засобів, подальшої експлуатації транспортного засобу, ідентифікаційні номери кузова (рами) якого підроблені, стали непридатними або який розшукують правоохоронні органи іноземних держав);

– за змістом та обсягом процедурних дій: 1) основні послуги (надаються за заявами з видаванням дозвільного, ліцензійного, погоджувального чи іншого документа); 2) супутні послуги (виготовлення копій документів, ламінування, фотографування, продаж канцелярських товарів, надання банківських послуг тощо), які можуть надаватися у приміщеннях, у яких розміщуються центри надання адміністративних послуг [4].

Натомість, особливої уваги заслуговує процедура надання такої адміністративної послуги як видача (обмін) водійських посвідчень, оскільки вона зачіпає інтереси великої верстви населення. Саме тому доцільно проаналізувати шляхи вдосконалення порядку надання згаданої послуги через призму дослідження положень проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо імплементації законодавства та визначення переліку адміністративних послуг, що надаються територіальними органами Міністерства внутрішніх справ України)» № 9251 від 1.11.2018 р.

Цей законопроект передбачає низку змін у сфері надання адміністративних послуг з видачі посвідчення водія та реєстрації транспортних засобів. Законопроект розроблено з метою гармонізації категорій транспортних засобів, запровадження в інтересах безпеки на дорозі поступового доступу до категорій двоколісних транспортних засобів і категорій транспортних засобів, що використовуються для перевезення пасажирів і вантажів, шляхом унормування мінімального та максимального віку для допуску осіб до керування певними категоріями транспорт-

них засобів, встановлення нових термінів дії посвідчень водія для різних категорій транспортних засобів з подальшою можливістю продовження терміну їх адміністративної дії шляхом підтвердження відповідності водіїв транспортних засобів установленим медичним вимогам, а також підвищення рівня захисту посвідчення водія від підробок шляхом запровадження в ньому як складової частини мікрочипа [5]. Нові правила будуть діяти на початку 2020 року, але в разі підтримки цього законопроекту у Верховній Раді України та підписання його Президентом.

У разі прийняття відповідного законопроекту буде змінено перелік категорій транспортних засобів, в особливості мототехніки. Вони будуть розширені та відповідатимуть європейським стандартам. Так, відповідно до ст.15¹ законопроекту, в Україні встановлюються такі категорії: АМ, А1, А2, А, В1, В, ВЕ, С1, С1Е, С, СЕ, D1, D1Е, D, DE, Тm, Тb [3]. Колишній варіант розподілу транспортних засобів на 5 категорій (А, В, С, D, Е) був самим простим і найбільш зрозумілим для всіх без винятку. У 2013 році перелік категорій уже було розширено. На сьогодні він виглядає так: А1, А, В1, В, С1, С, ВЕ, С1Е, СЕ, D1, D, D1Е, DE, Т. Але з кожним роком різновид транспортних засобів стає більш різноманітним, і з'являються транспортні засоби, які не підходять під жодну категорію. Тож збільшення переліку категорій ТЗ вважаємо актуальним на сьогодні.

Зміни стосуються і віку осіб, які хочуть отримати водійські посвідчення. Так, право на керування транспортними засобами відповідних категорій може бути надано: категорії АМ, А1 – особам, які досягли 16-річного віку; категорії А2, В1, В, ВЕ, С1, С1Е – особам, які досягли 18-річного віку; категорії А (мотоцикли) – особам, які досягли 20-річного віку та мають попередній стаж керування транспортним засобом категорії А2 не менш 2 років (вимога до попереднього стажу не застосовується, якщо особа має вік щонайменше 24 роки); категорії А (трицикли) – особам, які досягли 21-річного віку; категорії С, СЕ – особам, які досягли 21-річного віку; категорії D1, D1Е, Тm, Тb – особам, які досягли 21-річного віку; категорії D, DE – особам, які досягли 24-річного віку.

Варто наголосити, що у країнах Європейського Союзу категорії розмежовуються на дві групи: 1) професійні (вантажівки,

автобуси); 2) непрофесійні (автомобілі). Можливість отримання права на керування для професійних категорій з'являється з 21 року, тоді як для непрофесійних категорій – з 18 років.

Запропоновано змінити і термін дії водійських посвідчень. На сьогодні водійські посвідчення діють протягом 30 років, а законопроект передбачає скоротити їх до 15 років. Водії вантажівок, автобусів і тягачів повинні будуть змінювати права кожні 5 років. Для осіб, які вперше отримали водійські посвідчення, передбачено 2-річний тестовий період із заборобою перевищувати швидкість руху 70 кілометрів на годину. Тільки після закінчення цього періоду і відсутності правопорушень (допускається не більше двох правопорушень) особа отримує повноцінне водійське посвідчення.

Також законопроект вносить норми, які стосуються права керування автомобілями з автоматичною та механічною коробками передач. А саме, під час складання іспиту на автомобілі з автоматичною коробкою передач у посвідченні буде внесений відповідний запис і на автомобілі з механічною коробкою передач їздити буде заборонено.

Що стосується вартості отримання водійських посвідчень, то Міністерство внутрішніх справ України запропонувало її підвищити і пов'язати вартість з прожитковим мінімумом. Так, за надання адміністративної послуги справлятиметься адміністративний збір у розмірі 0,45 прожиткових мінімумів для працездатних осіб.

Але низку проблем законопроект залишає без вирішення. Що до цього досить слушно зазначив Є. Школьний, що: 1) законопроект не передбачає передавання повноважень з видачі (обміну) посвідчення водія та реєстрації (перереєстрації) транспортних засобів від МВС до місцевого самоврядування. Децентралізація послуг МВС забезпечить максимальне їх наближення до споживачів, а також сприятиме їхній максимальній інтеграції до центрів надання адміністративних послуг. Таким чином, мешканцям сіл, селищ та невеличких містечок більше не доведеться їздити в райцентр, щоб замовити (обміняти) посвідчення водія або зареєструвати автомобіль. Це можна буде зробити зовсім поруч із власною домівкою. До того ж кошти за такі послуги надходитимуть саме до місцевих бюджетів. А отже, місцева влада зможе витратити їх на

благо власної громади; 2) у законопроекті відсутні жодні зміни щодо "подвійного" складання іспитів. Так, спочатку майбутні водії складають теоретичний і практичний іспит в автошколі, де пройшли курс навчання, а потім мають йти до територіальних органів МВС, щоб скласти їх повторно. Лише після цього можливо отримати посвідчення водія. Законопроект таку процедуру не змінює; 3) спірним нововведенням законопроекту є обов'язкова наявність у водійському посвідченні безконтактного електронного носія (БЕН). Адже введення БЕН у водійському посвідченні не є прямим зобов'язанням України перед ЄС [6].

Варто зазначити, що постановою Кабінету Міністрів України від 6 грудня 2017 р. № 1092 було внесено зміни до Порядку державної реєстрації (перереєстрації), зняття з обліку автомобілів, автобусів, а також самохідних машин, сконструйованих на шасі автомобілів, мотоциклів усіх типів, марок і моделей, причепів, напівпричепів, мотоколясок, інших прирівняних до них транспортних засобів та мопедів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 7 вересня 1998 р. № 1388 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 23 грудня 2009 р. N 1371 (1371-2009-п)). Ці зміни надали повноваження ЦНАП здійснювати державну реєстрацію (перереєстрацію), а також зняття з обліку транспортних засобів. Пілотні проекти вже почали запроваджуватись в Україні. Так, у Києві вже три ЦНАП здійснюють такі функції.

Висновки. Поданий проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо імплементації законодавства та визначення переліку адміністративних послуг, що надаються територіальними органами Міністерства внутрішніх справ України)» № 9251 від 1.11.2018 р. необхідно доопрацювати, його доцільно доповнити прогресивними змінами щодо надання адміністративних послуг МВС України, а саме, необхідно передати повноваження з видачі (обміну) посвідчення водія та реєстрації (перереєстрації) транспортних засобів від МВС до ЦНАП, оскільки реалізовані пілотні проекти дають позитивні результати і виводять порядок надання адміністративних послуг у цій сфері на європейський рівень. Це чудова нагода зробити так, щоб адміністративні послуги надавалися громадянам швидше та якісніше по всій території України.

Список використаних джерел

1. Про імплементацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами – членами, з іншої сторони: розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.09.2014 р. № 847–р. Дата оновлення: 17.09.2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/847-2014-%D1%80/ed20170210> (дата звернення: 25.04.2019).

2. Директива Європейського Парламенту і Ради 2006/126/ЄС від 20.12.2006 р. про посвідчення водія. Дата оновлення: 24.04.2015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_002-06 (дата звернення: 25.04.2019).

3. Проект Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо імплементації законодавства та визначення переліку адміністративних послуг, що надаються територіальними органами Міністерства внутрішніх справ України)»: від 1.11.2018 р. № 9251. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64879.

4. Йосифович Д. Надання адміністративних послуг міністерством внутрішніх справ України та Національною поліцією. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2017. № 876 (15). С. 131–137. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/nadannya-administrativnih-poslug-ministerstvom-vnutrishnih-sprav-ukrayini-ta-natsionalnoyu-politsieyu>.

5. Геращенко А. Ю. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо імплементації законодавства та визначення переліку адміністративних послуг, що надаються територіальними органами Міністерства внутрішніх справ України)» від 1.11.2018 р. № 9251. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64879.

6. Школьний Є. Послуги МВС: нові правила – старі проблеми. *Українська правда*. 2018. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2018/12/9/7200665/>.

Sykal M., Sorokina I., Nedilya R.

IMPROVEMENT PROBLEMS OF THE ISSUANCE (EXCHANGE) PROCEDURE OF DRIVING LICENSE

The article analyzes the ways of the procedure improving for the provision of such an administrative service as issuance (exchange) of driving license. During the analysis, the main provisions of the Directive 2006/126/EC of the European Parliament and of the Council on December 20, 2006 on driving licences are considered, as well as the provisions of the Draft Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine (on the Implementation of Legislation and Definition the List of Administrative Services Provided by the Territorial Bodies of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine)" No. 9251 dated November 1, 2018. The article compares the categories of vehicles in Ukraine and in the European Union

countries, in which the list is much wider. It is clarified that in Ukraine it is also planned to expand the list of categories of vehicles in accordance with European standards, as a result there is a change in the procedure for issuance driving licenses and the procedure for admitting citizens to vehicles` driving.

The planned changes will be also concerned to the validity of driving licenses. So, at present, driving licenses are valid for 30 years, and the draft law provides for its reduction to 15 years. Drivers of trucks, buses and tractors will have to change their license every 5 years. For those who were first issued a driving license, a 2-year test period is provided with a prohibition to exceed the speed of 70 kilometers per hour.

As a result of the analysis of the procedure for the provision of such an administrative service as issuance (exchange) of driving license, a proposal is made to improve such a procedure by transferring the authority for the issuance (exchange) of driving license and registration (re-registration) of vehicles from the service centers of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine to the centers of provision administrative services.

Key words: administrative services, Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Issuance (exchange) of driving licenses.

References

1. Ukraine (2014), *On Amendments of the Association Agreement Between Ukraine, on the One Hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and Their Member Countries, on the Other Hand*: Order, Cabinet of Ministers of Ukraine, Kyiv.

2. France (2006), *Directive 2006/126 / EC of the European Parliament and of the Council of 20 December 2006 on driving licences*: Strasbourg.

3. Ukraine (2014), *Draft Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine (on the Implementation of Legislation and the Definition of the List of Administrative Services Provided by the Territorial Bodies of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine)"*: Draft Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.

4. Yosyfovych, D. (2017), "Providing of Administrative Services by the Ministry of Internal Affairs of Ukraine and the National Police", *Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic"*, No. 876 (15), pp. 131–137.

5. Herashchenko, A. Yu. (2018), "Explanatory Note to the Draft Law of Ukraine "On Amendments to Several Legislative Acts of Ukraine (Regarding the Implementation of Legislation and the Definition of the List of Administrative Services Provided by the Territorial Bodies of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine)", available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64879

6. Shkolnyi, Ye. (2018), "MIA Services: New Rules – Old Problems", *Ukrainian Pravda*, available at: <https://www.pravda.com.ua/columns/2018/12/9/7200665/>.

УДК 351.72

DOI 10.32755/sjcriminal.2019.02.117

Ткаченко О. Г.,кандидат юридичних наук, заступник начальника кафедри
тактико-спеціальної підготовки,

Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна;

Гетта П. Г.,

слухач 361-ої навчальної групи,

Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

У статті проведено порівняльно-правовий аналіз організації діяльності спеціальних антикорупційних органів різних країн світу. Розглянуто генезу розвитку боротьби з корупцією в іноземних державах для формування та поліпшення вже наявного стратегічного напрямку боротьби з корупцією Української держави. Наведено низку заходів, необхідних для вдосконалення у повному обсязі українського законодавства із впровадження міжнародного досвіду боротьби з корупцією.

***Ключові слова:** суб'єкти запобігання та протидії корупції, корупція, органи боротьби з корупцією, європейський досвід боротьби з корупцією.*

Постановка проблеми. Корупція властива більшості країн світу, незалежно від їх політичного устрою та рівня економічного розвитку. Вона вражає більшість сфер суспільного життя, сприяє поширенню злочинності і породжує соціальну напругу у суспільстві, що, в свою чергу, потенційно загрожує стабільному функціонуванню органів державної влади, гальмує економічний розвиток, підриває основи конституційного ладу та національної безпеки.

Корупція дискредитує державу, послаблює авторитет країни на міжнародній арені. Інтенсивність вияву цього негативного явища неоднакова у різних країнах світу, тому й механізму її подолання у кожній державі притаманні специфічні атрибути.

Зарубіжний досвід функціонування спеціалізованих антикорупційних органів різних країн світу може бути ефективно використано під час формування української моделі боротьби з корупцією з огляду на стратегічний курс України на європейську інтеграцію. Таким чином, аналіз законодавства членів Європейського Союзу та інших держав під кутом зору розвитку інституційної основи протидії корупції є корисним на сучасному етапі

становлення правового регулювання діяльності Національного антикорупційного бюро України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти питання організації органів протидії корупції розглядали такі вчені, як Макаревич О.А., Камишов О.Л., Рябчий Г.І., Політова А.С., Маркєєва О.Д., Ільєнок Т.В., Вдовиченко Є.В., Білинська Л.В. Проте, незважаючи на значний науковий доробок зазначених авторів, все ж таки вітчизняній юридичній науковій думці бракує європейської практики в цій галузі. Така позиція актуалізує розгляд цього питання.

Мета статті полягає в проведенні порівняльно-правового аналізу організації антикорупційної діяльності в зарубіжних країнах та дослідити можливість використання зарубіжного досвіду в Україні. Дослідження чинної законодавчої бази, детальний аналіз колізій та прогалин дадуть змогу здійснити роботу над помилками й доповнити антикорупційні закони нормами, запозиченими в інших державах.

Виклад основного матеріалу. Залежно від ступеня поширення корупції у країні всі держави світу можна умовно поділити на три категорії. До першої групи входять найменш корумповані держави, такі як Данія, Нова Зеландія, Фінляндія. Поширення і вплив корупції на суспільне життя в країнах цієї групи є незначним, і загальна кількість корупційних виявів є невеликою, що за своєю суттю не може реально загрожувати національній безпеці держави. До другої групи належать країни, в яких рівень корупції є помірним, але все таки здійснює вплив на політичні, економічні та соціальні процеси. До цієї групи належить більшість розвинутих країн світу зі сталою демократією та потужною правовою системою. Проте у другій групі країн корупція має більш істотний вплив на державотворчі процеси і її вияви мають більш системний характер. Варто зауважити, що спільним для цих двох груп є те, що в них є великий ризик виявлення абсолютної більшості корупційних виявів, а найголовніше – адекватне правове, політичне та соціальне реагування на них. Важливим є те, що в таких країнах корупція більшістю населення сприймається як аномалія, що неприпустима у сучасному житті. До третьої групи належать держави, де корупція має масштабний, системний характер, справляє

значний вплив на політику, економіку та інші сфери суспільного життя. Корупція із соціальної аномалії, як у країнах другого типу, поступово перетворюється на правило, що призводить не тільки до лояльного ставлення до корупції, а й до участі в такій діяльності в усіх сферах суспільного життя [2].

Від рівня корупції в країні залежить застосування нею пропорційних заходів боротьби з цим негативним явищем, у тому числі шляхом розвитку інституційної складової частини національної антикорупційної політики. Найбільш поширеною моделлю спеціалізованої антикорупційної інституції є модель служби боротьби проти корупції у структурі правоохоронних органів (наприклад, в Іспанії – Спеціальна прокурорська служба з припинення економічних злочинів, пов'язаних з корупцією; у Норвегії – Норвезьке національне управління з розслідування і кримінального переслідування злочинів у сфері економіки і навколишнього середовища; у Бельгії – Центральне управління боротьби проти корупції; в Румунії – Національний антикорупційний директорат) або ж у вигляді підрозділів із внутрішньої безпеки у структурі правоохоронних органів (приміром, у Німеччині – Департамент внутрішніх розслідувань; у Великій Британії – Загін боротьби проти корупції в поліції метрополії).

Ще однією моделлю спеціалізованих антикорупційних інституцій представлена в таких країнах, як: Болгарія – Комісія з координації діяльності у сфері боротьби проти корупції; Франція – Центральна служба із запобігання корупції; Філіппіни – Офіс омбудсмена тощо. До цієї моделі входять інституції, які виконують, насамперед, превентивні функції, а їхня діяльність спрямована на дослідження явища корупції, підготовку відповідних нормативно-правових актів, контроль за виконанням вимог щодо недопущення конфлікту інтересів, розроблення та впровадження кодексів етики тощо [3, с. 154].

Нині Україна належить до країн, де корупція проникла у більшість сфер суспільного життя, а для її подолання створений спеціальний орган – Національне антикорупційне бюро України. При цьому нова політика уряду розвиває всі перспективи для переходу держави до другої групи країн згідно з вищевикладеною їх класифікацією.

На нашу думку, заслуговує на увагу організація діяльності органів протидії корупції такої ж молоді держави як Грузія, оскільки ми маємо багато чого спільного в цій проблематиці. Грузія також тривалий час входила до числа країн, яка потерпала від корупції. Згідно з даними міжнародної неурядової організації «Transparency International», країна в загальному рейтингу за показником індексу сприйняття корупції посідала у 2004 р. 136 місце, у 2005 – 126, у 2006 – 101, у 2007 – 79, у 2008 – 67, у 2009 – 66, у 2010 – 68, у 2014 – 50, а в 2016 – 44 місце.

Корупційна ситуація Грузії характеризувалась проникненням у всі сфери суспільного життя, зокрема у політику, економіку та систему державного управління. Спостерігалася економічна криза, державне втручання в економіку, монополізація її прибуткових секторів.

Тому уряд ініціював розгортання масштабної антикорупційної політики. Відбулося формування нової антикорупційної стратегії та реалізація першочергових дій, спрямованих на подолання корупції. Ключовим моментом у правовому регулюванні антикорупційної політики Грузії стало ухвалення президентом Грузії указу «Про затвердження національної антикорупційної стратегії» та Плану дій з її реалізації. Робота над нормативно-правовою базою здійснювалася із залученням громадянського суспільства та міжнародних організацій [4].

Антикорупційна стратегія у Грузії розпочалась з тотального оновлення структури та кадрів Міністерства внутрішніх справ Грузії. Було ліквідовано Державтоінспекцію як одну з найбільш корумпованих структур. До спеціалізованих органів у сфері боротьби з корупцією в Грузії належать Антикорупційна рада та Агентство (Департамент) по боротьбі з корупцією.

Антикорупційна рада за підтримки Секретаріату (його функції) виконує Аналітичний департамент Міністерства юстиції Грузії, відповідає за розробку антикорупційної політики, міжвідомчу координацію, комунікацію з неурядовими та міжнародними організаціями, засобами масової інформації, громадськістю. Департамент по боротьбі з корупцією є органом, що безпосередньо займається боротьбою з корупцією. Основне джерело фінансування Антикорупційної ради є державний бюджет, при цьому

видатки на діяльність зазначеного органу здійснюється в межах статей витрат на Міністерство юстиції Грузії.

У первісному варіанті антикорупційних реформ Грузія відмовилась від створення окремого спеціалізованого органу боротьби з корупцією, поклавши відповідні функції на Слідче управління при Генеральній прокуратурі Грузії, яке мало основні повноваження із провадження розслідувань корупційних злочинів. На базі Міністерства внутрішніх справ Грузії було створено Агентство по боротьбі з корупцією. До його основних функцій належать: боротьба з посадовими та корупційними злочинами, вжиття заходів для запобігання, виявлення та припинення конфлікту інтересів і корупції у державних секторах, вжиття заходів для притягнення до відповідальності осіб, винних у вчиненні корупційних діянь. Грузинський досвід наочно демонструє, що створення спеціалізованого антикорупційного органу є допоміжним засобом ефективності боротьби з корупцією [5].

Дослідження зарубіжного досвіду показують, що найбільш суттєві зусилля щодо запобігання корупції в державному апараті роблять Сполучені Штати Америки, які створили не тільки цілу систему заходів адміністративно-правового характеру, спрямованих на припинення корупції, а й виступають з низкою важливих міжнародних ініціатив у розглянутій сфері.

Таким чином, кожній державі притаманні як власний підхід до протидії корупційним виявам, так і самобутня модель антикорупційного органу. Модель, обрана Україною, відповідає наявному у країні стану корупції та завданням, які стоять перед Національним антикорупційним бюро та шляху її подолання. Разом з тим аналіз досвіду такої країни як Грузія засвідчує прямо пропорційну залежність успішності боротьби з корупцією від ефективності функціонування загалом прокуратури, поліції та окремих спеціалізованих органів, а також усіх інших правоохоронних та управлінських структур держави і громадських формувань.

Уперше антикорупційний закон у Великій Британії був прийнятий ще в 1889 році, в ньому чітко було прописано – хабаром вважається навіть подарунок, а тим більше позика або винагорода, що можуть спонукати чиновника «заплющити очі» на проблему або утриматися від своїх прямих обов'язків за певну

суму. Хабарників відправляли до в'язниці і позбавляли прав обіймати державні посади. У разі «рецидиву» корупціонер відмежовувався від посад назавжди і позбавлявся прав на отримання пенсії. У цьому ж законі встановлювалося обмеження волі до двох років чиновникам, які займалися «торгівлею посадами», причому карався не тільки той, хто продав, а й той, хто купив цю посаду. Дія закону про продаж посад поширювався і на британські колонії [6, с. 74].

За розслідуванням корупційних скандалів у правоохоронній системі Великої Британії стежить спеціально створене Управління скарг на дії поліції. В англійському управлінні працюють не співробітники поліції і навіть не юристи. В Управлінні скарг на дії поліції Великої Британії служать шановні в країні люди, які розглядають усі скарги дуже сумлінно, і «домовитися» з ними неможливо. За моральним обличчям міністрів, великих службовців, членів парламентів, місцевих чиновників стежить незалежний консультативний Комітет зі стандартів поведінки в суспільному житті. Він був створений в 1994 році, в ньому працюють видатні громадські діячі Англії. Вони вивчають поведінку чиновників і дають оцінку. Комітетом було розроблено Кодекс поведінки державної роботи чиновників, в якому, серед іншого, є такі пункти, як непідкупність, об'єктивність та інші. Виявлені порушення Кодексу тільки публікуються і не несуть за собою ніякого покарання, експерти запевняють, що Комітет серйозно стримує корупцію.

Українським законодавцям доречно на практиці перейняти основні положення досвіду Великої Британії у сфері боротьби з корупційними діями, та, передусім, необхідно звернути особливу увагу на високу правову культуру громадян і високий ступінь професійної етики державних службовців. Таким чином для того, щоб запровадити в повному обсязі позитивний досвід Великої Британії в українську практику, потрібно організувати стійке підґрунтя, фундаментом якого стане збільшення рівня правової культури та свідомості кожного громадянина нашої держави.

Висновки. Актуальність посилення боротьби з корупцією в Україні є одним із головних і першочергових завдань, а вдосконалення чинного законодавства – способом його вирішення.

Спираючись на головний досвід ключових європейських держав, в яких найнижчий ступінь корупційних діянь, можемо зробити висновки про ефективність їхньої нормативно-правової бази подолання корупційних діянь та ефективність запроваджуваних механізмів, цілеспрямованих на подолання цього негативного явища суспільного законодавства.

Необхідно звернути увагу, що чинні антикорупційні законодавчі акти нашої держави потребують постійного вдосконалення, успішність яких може гарантувати введення європейської практики в цій сфері в українську законодавчу практику та теорію.

Дослідження чинної законодавчої бази, детальний аналіз колізій та прогалин дають змогу здійснити роботу над помилками й доповнити антикорупційні закони нормами, які усунуть наявні неврегульованості.

Для вдосконалення в повному обсязі чинних українських законодавчих актів із впровадженням міжнародного досвіду потрібно втілити в життя низку довгих підготовчих заходів, головними серед яких мають бути такі: стабілізація економічної ситуації в країні; підвищення рівня життя кожного громадянина в державі; покращання системи соціальних допомог та пільг; підвищення рівня правової культури та свідомості й правової культури кожного громадянина; проведення реально діючих реформ у медичній сфері; проведення реально діючих реформ в освітній сфері на базі академічної доброчесності; зменшення рівня безробіття та підвищення рівня заробітної плати; непорушне покращення національних законодавчих актів відповідно до головних європейських стандартів.

Реалізація оновленого антикорупційного законодавства сприятиме створенню актуального і сучасного механізму протидії корупції на всіх рівнях діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування й надаватиме додаткові умови для залучення громадськості у процес формування та реалізації державної політики у сфері запобігання і протидії корупції.

Список використаних джерел

1. Corruption: Causes and Solutions HubPages. URL: <https://soapboxie.com/world-politics/corruption-solutionandcauses/> (дата звернення: 03.10.2019).

2. Політова А. С. Корупційна злочинність в Україні: стан і тенденції. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2016. Вип. 2. С. 152–162.

3. FAQs on corruption. How do you define corruption? *Transparency International* URL:https://www.transparency.org/whoweare/organisation/faqs_on_corruption/ (дата звернення: 25.10.2019).

4. Маркєєва О. Д. Актуальні проблеми антикорупційної політики України. *Національний інститут стратегічних досліджень України*. URL:<http://www.niss.gov.ua/articles/395/> (дата звернення: 03.10.2019).

5. Ільєнок Т. В. Боротьба з корупцією: міжнародний досвід. *Юридична наука*. 2013. № 2. С. 71–77.

Тkachenko O., Hetta P.

COMPARATIVE ANALYSIS OF ACTIVITIES ORGANIZATION OF ANTI-CORRUPTION BODIES OF FOREIGN COUNTRIES

The article addresses to the comparative legal analysis of the activities organization of special anti-corruption bodies of different countries of the world. The genesis of the development of the fight against corruption in foreign countries is considered in order to form and improve the already existing strategic direction of combating corruption of the Ukrainian state. It is emphasized that corruption currently is one of the global problems, which influences the further development of the Ukrainian state and improvement of the general standard of living in the country. The fight against corruption is a problematic topic not only for the Ukrainian state but also for other countries of the world, which have already reached certain heights in the level of development of anti-corruption policy and are ready to share their own experience in the fight against corruption.

The conclusions stated that in order to improve the full extent of Ukrainian legislation on the implementation of international experience, a number of measures should be implemented, and the main ones are: stabilization of the economic situation in the country; raising the standard of living of every citizen in the country; improving the system of social support and benefits; raising the level of legal culture and consciousness of every citizen; implementation of really effective reforms in the medical sphere; implementation of real reforms in the field of education based on academic integrity; reducing unemployment and raising wages; continuous improvement of national legislation in accordance with major European standards.

Considering the experience of the leading European countries in which the lowest degree of corruption is involved, the conclusions are made about the effectiveness of the foreign normative-legal framework for combating corruption and the effectiveness of the mechanisms to overcome this negative phenomenon. It is noted that the anti-corruption legislation of Ukraine requires continuous improvement, when success can be guaranteed by the introduction of European practice in this area of legal relations.

Key words: *subjects of combating and prevention corruption, corruption, anti-corruption bodies, European experience in combating corruption.*

References

1. *Corruption: Causes and Solutions HubPages*, available at: <https://soapboxie.com/world-politics/corruption-solutionandcuses/> (last accessed: 03.10.2019).
2. Politova, A. S. (2016), «Corruption crime in Ukraine: the state and trends», *Bulletin of the Didorenko Luhansk State University of Internal Affairs*, Issue 2, pp. 152–162.
3. FAQs on corruption. How do you define corruption? *Transparency International* available at: https://www.transparency.org/whoweare/organisation/faqs_on_corruption/ (last accessed: 25.10.2019).
4. Markeeva, O. D. Actual problems of anti-corruption policy of Ukraine. *National Institute for Strategic Studies of Ukraine*, available at: <http://www.niss.gov.ua/articles/395/> (last accessed: 03.10.2019).
5. Ilienok, T. V. (2013), «Fighting Corruption: An International Experience», *Legal Science*, Issue 2, pp. 71–77.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧА СИСТЕМА:
ВЧОРА. СЬОГОДНІ. ЗАВТРА**

**НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
№ 2 (6)**

Відповідальні за випуск

Гончаренко О. Г.,

Шумна Л. П.

Коректор

Сила Л. М.

Комп'ютерна верстка і макетування

Олефіренко В. М.

За достовірність інформації в статтях
відповідальність несуть автори публікацій.

Підписано до друку 26.12.2019 р. Формат 60×84/16.
Друк різнографія. Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 7,32.
Тираж 100 пр. Зам. № 36/19.

Редакційно-видавнича група Академії Державної пенітенціарної служби
14000, м. Чернігів, вул. Гонча, 34.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 5378 від 06.07.2017 р.